

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK
OKRESU NOVÝ JIČÍN

SVAZEK **26**

DÍLO JOSEFA STRNADLA BOJUJE PROTI VÁLCE

Jiří Urbanec

Současný život našeho socialistického společenství vzešel kromě jiného i z bojů a utrpení druhé světové války. Rada autorů o tom již vydala svědectví, ale málokdo je stále tak věren zážitkům z koncentračního tábora, jako Josef Strnadel (narozený 23. února 1912 v Trojanovicích pod Radhoštěm), jemuž válka je protipólem poezie. Byl hluboce zasažen tím, jak české studenty odvěkli v roce 1939 za pohánění bičů a za úderů pařeb. Ve své tvorbě se s touto skutečností stále vyrovnává, a tak je téměř celé jeho dílo vášnivým protestem proti válce.

Někteří kritikové, např. Jiří Svoboda ve své studii *Zpřítomnělá krajina domova* (v knize *Tvorba a region, Sedm kapitol o literatuře na Ostravsku, Ostrava 1974*), vidí dvě základní témata Strnadlovy tvorby: rodnou vesnici a válku. Jistě je v tom velký kus pravdy, vždyť Strnadel skutečně začínal zachycováním národopisných a folklórních prvků v krajině pod Radhoštěm. Ale domnívám se, že domov posléze Strnadlovi přešel z konkrétní podoby regionálně určitého místa do obecnějšího symbolu poetického, do symbolu poezie a konečně do poezie samé. I když podradhošfská vesnice je u Strnadla motivem stálým, tu více, tu méně přítomným, přesto bych určující póly Strnadlovy tvorby viděl takto: válka a poezie, případně poezie v kontrastu války.

Strnadlovu výpověď o válce netvoří příběhy z širokého prostoru válečného pole, nezachycuje různé sociální vrstvy účastníci se konfliktu, naopak, je to zpočátku stále jedno a totéž svědectví poeticky založené bytostí, dá se říci až osamoceného jedince, který je smýknut z prostředí humanistické a knižní kultury do pekla běsnících nacistů, kde člověk zůstává číslem za odpočítávání tisícíhlavých zástupů na apelplaci, i ve studené hromadě nahých mrtvol před krematoriem. Strnadlovi je v tomto infernu člověk stále bytostí svázanou s poezií, dokonce i kamaráda ležícího ztuhle v řadě před spalovací pecí charakterizuje takto (v knize *Chléb poezie, Čítanka z Oranienburgu, Ostrava — Praha 1945*): „A technik Pepík Jandourek, který se ještě nedávno učil s papírku Máchově krajině, dnes leží na hromadě žlutých mrtvol na lajchenhale u krematoria. Když si tehdy ty verše přeflékával, jistě viděl v duchu líbeznou krajinu rodného Semilsko s rozkvetlými květnovými loukami a s lipami a s bílými oblaky. Jistě myslel i na svou plavou dívku, a teď tam leží, jen schránka přebobá, jako neforemné rozsochaté palivové dříví na hranici s jinými heftlinky, kteří mají jako on na předloktí napsáno inkoustovou tužkou své číslo, jméno a datum narození — tři kostrbaté řádky liter jako bumáčku pro převozníka místo obolu, aby je převezl přes Acherón na druhou, blaženější stranu.“

Základním směřováním Strnadlovým je poezie, od nejtělejšího dětství v chudé vesnici — touha napsat nevyslovitelné, poznat poklady světových literatur a přiblížit se s úctou k živým tvůrcům umění. Pohlédneme jen do poslední Strnadlovy knížky, do souboru *Rodná řeč poezie* (Praha 1978). Až dojmá upřímnost, s jakou Strnadel se vyznává ve stati *Objevovat nové radosti* (z roku 1973) ke své dvanáctileté touze psát, kdy si po probuzení poetické duše Máchovým Májem pořídil k tomu knížku ze tří archů koupeného kancelářského papíru, avšak nikdy

Na přední straně:
Průčelí obytného domu ve Stramberku.

Na zadní straně:
Plena z Vřesiny.
Foto: Arnošt Pustka, 1979

ji nepopsal. Strnaděl — horoucí milovník dobré poezie — přiznává: „Přijímal jsem napsaná slova stejně dychtivě, ať byla poskládána do veršů nebo ne; přijímal jsem je vždycky, když jsem necítil jejich slupky, když vyrostla tak přirozeně jako tráva nebo stáblo, když jsem ani necítil, že byla napsána, když byla prostá a pravdivá. Snad proto zůstaly stránky mé dětské knížky čisté, že jsem taková slova nenašel, že jsem neměl síly vyplnit stránky tím, co se nazývá poezií.“ Právě v knížce *Rodná řeč* poezie bychom našli mnoho dokladů, jak na Strnadla až zaklínačsky v dětství působila slova a kniha, vyprávění a umění, a ne jen na něho, ale na všechny bratry Strnadlovy, kde všichni tři sourozenci se znamenitě uplatnili v umělecké tvorbě.

A v souboru *Rodná řeč* poezie najdeme také ten stále přítomný protipól poezie a umění, válku: ve stati *Hvizdavý drát dalek* (1976) první četba chlapčova na vesnici je spojena s obdobím první války, kdy otec se mu ztrácí v dálce cizích front, ve stati *Troji setkání* (1957) je obdiv k Zeyerovým veršům spojen s kontrastem koncentračního prostředí; mluvili o Šrámkovi (*Daleka od Humprechta*, 1974), opět jsou tu lágrové baráky, kde se za nedělních odpolední recitovaly jeho verše. Stejně tak tento kontrast válka — poezie vidíme ve statích o Horovi, Seifertovi, Halasovi, Hrubínovi i Jarmile Glazarové.

Obraz války u Strnadla ztrácí znaky holé a drtící krutosti, přes věrná zachycení apelů, ničících i mírnějších pracovních komand, útěků z pekla s drastickými následky po chycení i celkového duševního deptání těch, kteří válku v žádné formě nechtějí. Strnadlův obraz všech těchto válečných hrůz, včetně např. ojedinelého motivu z pražského Květnového povstání nebo z partyzánské akce, je v podstatě téměř vždy prosycen atmosférou všudypřítomné poezie, která zachraňuje i v sadistické pustotě vytvářené tmi, kteří válku rozpoutávají.

Strnadlovo vnímání světa určila již první světová válka. Za jiné příklady uvedu črtu *Závaží země* z knihy *Černá slza* (poprvé Ostrava 1966, podruhé Praha 1978). V ní mladý chlapec v zahradě loupá fazole a vidí na mezi muže s protěží. Následek válečného zranění je ta tíha, kterou člověk vleče a kterou chlapec vnímá všemi smysly: „Ale já to cítím, to jeho závaží, ten kámen, od kterého se nemůže odpoutat, v jeho slovech i v jeho dechu to cítím. Jako by jinak dýchal než já nebo tatínek.“ Odsudek války zde není ve velkých slovech, ale v poetické intenzitě vyjádření. Ani v závěru se neřinčí proklamací. To, co tam čteme, je spíše užaslý vydechutím dítěte, jemuž se prostý pohled za vrátka vryl do myšlení a citění: „Michal vleče za sebou kus viny světa. // Dádlno to ví, každý to vidí. Ale co můžeš // Ale proč právě jeho nohy se ta tíha přichytila? // To je válka.“

Válka se Strnadlovi prolíná všim, i vzpomínkami na otce a matku v knize *Hořká tráva* (Ostrava 1969). Poetický poloson, v němž se ulepují drsné hroty těžkého života a v němž se mísí různé časové roviny, vybavuje také vrstvy vzpomínek na ohlasy první války a vlastní zážitky z koncentráku s jeho šlehačím plameny. Zatímco domov a koloběh života až k smrti je tu podán ve smíšeném polosvětle, motiv války vždy vyvstane a to naléhavěji svým ostře disharmonickým tónem (tak je tomu např. v první části *Zimozelení*, kde do poklidného zachycení pěkných okamžiků, jak chlapec přikládá březová drvenka do kamen, vpadá obraz z války, pálení lidských mrtvol na hranici: „a blouzním, hoří kořeny země, hoří obloha, celá je krvavá“). Právě tyto kontrasty — poezie odvanutého života vybavovaná v polotónech a vpád krutých, nelidských okamžiků válečného běsnění — mimořádně přispívají k naléhavosti Strnadlova antimilitaristického protestu.

Stejným způsobem pracuje autor i v dalších knihách, které jsou celé věnovány období světového konfliktu z let 1939–1945. Patří k nim *Noc je vlak*, který

jede domů (Praha 1969), *Noc v patách* (Praha 1969) a *Listopadky* (Praha 1975). Názvy prvních dvou knih navozují asociaci noci, která je Strnadlovi synonymem snění (jedna kapitola v první části knihy *Hořká tráva* nesla příznačně název *Noc orná půda snů*).

Poměrně nejvíce prosté reality obsahuje *Noc je vlak*, který jede domů. Část povídek je psána bezprostředně po válce, takže autorovy zážitky z koncentračních táborů ještě nesplyvají se snem o ztracených mladých letech a pozapomenutém domovu. Ale i tu je kontrast poezie a války: v první povídce (před odvěčením) Jeden obyčejný večer atmosféru klidu před bouří navozuje citace Holanových veršů, v povídce *Noc je vlak*, který jede domů, jsou to verše Vilfonovy, jinde báseň Halasova o Paříži (povídka *Slunce jako pampeliška*) v okamžiku tísnivé zprávy o pádu hlavního města Francie, verše Ovidiovy z vyhnanství (povídka *Daleko domů*) a jiné. I noc sama — doba, kdy se může snít o jiném světě — je vlastně poetizovaným symbolem, s vnitřním protikladem zapomenutí a zároveň neúprosného uzavření v blocích (povídka *Noc šuměla deštěm*): „Noc. // Noc jako uzátkovaná láhev ticha. // Jako tma v přikrytém sudu nebo v překlopeném ešusu ve skřínce. // Noc jako bunkr.“

Druhá Strnadlova kniha z války, *Noc v patách*, je lyrickou výpovědí o hrůze lágů a smrtících pochodů. Odstup času autorovi umožnil najít jakýsi smířený pohled na minulé, kdy skutečnost vystupuje ze vzpomínek v dlouhých, téměř neukončených větách plynule vybavujícího podvědomí. Protest proti válečnému deptání lidí, především českých studentů ze Strnadlova komarútského okolí, není v detailních a realistických záběrech, ale je trvale podtextem každého vyprávění, zvláště umocněných v závěrečných pointách o zmařených životech. Ve třech povídkách knížky *Noc v patách* Strnadlovi krutá skutečnost přechází do snových obrazů, v nichž se kdysi prožité stupňuje vršením nových a nových, a čím dál oblidněnějších představ (jako příklad uvádím část dlouhého souvětí z povídky *Odpočítaný čas*: „Jiří Hofman po těch chlebech s tou vytlačou hvězdou jezdí svým železným zabláceným a rezavým kolečkem, ne, nejedí to přes chleba, ale přes nahou mrtvolu, která má otevřená ústa a oči, ale není to Jiří Hofman, kdo s tím kolečkem jezdí, ale [esesák] Panenka, přes pupek jede a vytlačuje v bílém živém těle krvavou kolej, ty oči znám, jsou to velké stívané černé oči —“).

Závěrečná povídka *Noci v patách* s názvem *Hrst slunce* vykročuje tématicky z bezprostředního Strnadlova okruhu vlastních zkušeností, je to tklivý příběh prchavé lásky mladých lidí v koncentráku s tragickým zvrtem na pochodu smrti v posledních válečných dnech. Pohled autorův se zklidňuje a jeho vidění skutečnosti se stává odvozenější, vytváří zde jakési obrázky až nezúčastněného dění, ač jeho hrdina vypráví vše sám v první osobě: „zdá se mi, že je to všechno přelud, že nejdu s sebou, že se odněkud zpovzdálí dívám jako skryté oko keře a čekám, až to všecko kolem mne přejde jako těžký sen, pak bude třeba urovnat zem i oblohu, už teď je pro mne v prachu a v mlze všecko, co jsme opustili, apely, brána ze železných prutů, komanda, ostnatý drát, zkřížené hnáty na každém kroku, šláfosálový smrad, slamníky, sny, hejno vran.“ Působivý příběh jakoby zarámovaný do neskutečna je nesen dlouhými souvětími s pásmovým vybavováním představ, s mísením časových rovin a významovým prostupováním jednotlivých událostí, což v uvedeném úryvku zdůrazňují i samotná slova „zdá se, přelud, odněkud zpovzdálí dívám, přejde jako těžký sen, už teď je [...] v mlze všecko, sny“.

V *Listopadkách* při zobrazování odsuzované války vzrostla melancholická lyričnost a citová hloubka, s níž autor žije osudy svých postav, ale také se zdůraznilo samotné protiválečné ideové vyznění. Čas odstupu dovolil vybrat

několik symbolických příběhů z různých prostředí, kdy už Strnadlovi v podstatě nejde o vlastní svědectví o zatčených studentech. Vystupuje zde německý anti-fašista, staženka z hor pamatující krutý příběh z partyzánského života a její mírem odkojená vnučka Varunka, židovská dívka z Prahy toužící po vzdělání, se smutným koncem ideálů v krematoriu. Strnadel už nemluví tolik o sobě, spíše propaluje se lety k obecnému a zároveň mnohotvárnému osudu trpícího člověka, který je drčen pod koly válečného vozu: „Léta odešla a dále odcházejí. Pálava vzpomínek nepomíjí. // Bolest je ve mně skryta jako letokruhy v jedlovém kmeni“ — říká závěrem příběhu o židovské dívce Kamile, nazvaného Kam pohlédneš, všude je červen.

A zde konečně — obrazně řečeno — Strnadel popisuje tu svoji dávnou dětskou knížečku ze tří archů kancelářského papíru slovy přirozenými „jako tráva nebo stéblo“, slovy prostými a pravdivými. Strnadel vyrostl ve velkého lyrika v práze, teprve nyní, kdy také ukázal svůj sen, kdy ho plně zapojil do služeb mírového úsilí. Umělecky vyrostl, napojen blízkostí poetického citění svého přítele Františka Hrubína, obdivuje lidskou hloubku, z níž těží básnickou rudu jeho krajan Vilém Závada, a dosáhnuv posléze vlastního filozofického pohledu na život a na smysl umělecké tvorby, jak ukazují v knize Listopadky nevšední intermezza před-sazená před každým z pěti příběhů. Zde Strnadel píše klenoty blízké vrcholům české poezie, z ovzduší Holasova hledání smyslu a pravdivé krásy slova: „Opírám se o skruž slova, abych vyklenul myšlenku do výšky, ale slovo je jako list na stromě, vyroste a odpadne a čas ho smete a uvrhne na oheň jako hlídač podzimní listí v parku“ (Listopadky 5).

A v závěru knihy, jež Strnadel nazval Nepotřebná setba, pak ve spravedlivém odsudku nesmyslných válek jako nepřítele umění („A navzdory všemu pokvete sedmikvítek poezie, i když vojna či jiný požár nebo mráz zastaví na čas jeho opylení, zas zvedne nové prašníky a blizny ke světlu“ — Listopadky 5) zpatetizovaným způsobem vrhá ostré otázky: „Budou naši potomci vystavovat na obdiv a na odsouzení válek naše dnešní zbraně? A nejen na hradech a ve vojenských muzeích, ale i u věžáků, u hotelů, u škol a sportovních hřišť?“ Tímto jasným odmítnutím nového válečného požáru Strnadel znásobil lyrickou a obrazně bohatou výpověď o vlastních osudech jako memento pro další generace.

LISTINA MLADOTY PODSTATSKÉHO Z PRUSÍNOVIC Z ROKU 1551

Ivan Krška

Archiv města Potštátu je jediným městským archivním fondem archivního pracoviště v Potštátě, jehož privilegia se dodnes zachovala v neztentěném rozsahu. U archivů měst Hranic, Drahotuš a Lipníka byla totiž kategorie listin privilegií silně narušena jak předchozími ztrátami, tak především konfiskací většiny privilegií do r. 1620, kterou provedla u zmíněných tří měst nová vrchnost František, kardinál Ditrichštejn.¹⁾

I když u Potštátu došlo rovněž ke změně vrchnosti v důsledku konfiskace panství Janu Štastnému Podstatskému z PrusínoVIC pro účast na protihabsburském odboji, nová vrchnost Karolina d'Austria-Contecroy ke konfiskaci privilegií nesáhla. Další vrchnost pak městu dokonce dosavadní privilegia potvrdila.

Listinou z 29. září 1693 potvrdil Jan Jiří Walderode městu Potštátu tato dosavadní privilegia:²⁾

1. privilegium Bočka z Kunštátu a Poděbrad na pivovar z 19. listopadu 1388, otištěné v CDM,³⁾
2. privilegium markraběte Prokopa na městské právo olomoucké a jiné výsady z 30. listopadu 1394, otištěné v CDM,⁴⁾
3. privilegium Václava, Mladoty, Janka, Hynka a Prokopa z PrusínoVIC na odúmrtí pro Potštát s předměstími a ves Padesát Lánů z 26. května 1426,⁵⁾
4. privilegium Václava staršího Podstatského z PrusínoVIC na městský špitál z 11. listopadu 1556,⁶⁾
5. privilegium Jetřicha Podstatského z PrusínoVIC na dědičné užívání polí a luk pusté vsi Heřmáněk padesáti měšfanů (poddanými) z Potštátu z 23. dubna 1582,⁷⁾
6. privilegium Bernarda Podstatského z PrusínoVIC na městský špitál z 24. června 1613,⁸⁾
7. privilegium Jana Štastného Podstatského z PrusínoVIC na osvobození měšfanů od povinného odběru panského vína a stavění vdov a sirotků ze 7. listopadu 1615.⁹⁾

Opatrní měšfané se potvrzením zmíněných privilegií nespokojili. Již 24. dubna 1693 si dali zmíněná privilegia ověřit blízkým Lipníkem, zřejmě jako podklad pro walderodskou konfirmaci, a 20. června 1701 dosáhli potvrzení privilegia markraběte Prokopa a zmíněné již konfirmace Jana Jiřího Walderode Leopoldem I.¹⁰⁾ Kolem r. 1693 si také pořídili kopíř privilegia a v r. 1732 si dali každé privilegium, opsané v kopířu, ověřit dominikánským klášterem sv. Michala v Olomouci.¹¹⁾ Klášter tu plnil úlohu a funkci důvěryhodného místa. Jeho převor, Tomáš Pleiner, který každý originál privilegia kolacionoval, svědčil v závěru vlastnoručně psaným, podepsaným a zpečetěným zápisem, že kopii kolacionoval a revidoval spolu s originálem slova od slova a shledal privilegium s neporušenými pečeti. Latinské originály z r. 1388 a 1394 a české originály z r. 1556–1615 byly kromě přepisu a Pleinerova osvědčení navíc doplněny německým překladem. Osvědčení jsou, až na zápis u privilegia z r. 1426, které je německé, psána Pleinerem v latině. Pouze u tohoto privilegia učinil Pleiner výjimku a zápis do kopíře napsal v němčině.¹²⁾ V souvislosti s konfirmací privilegií Leopoldem I. byla do kopíře opsána i tato listina. Rovněž tak byla do kopíře opsána i konfirmace Karla VI. z r. 1737.¹³⁾ Ty

však již nebyly Pleinerem ověřeny. Konfirmace potštátských privilegií dalšími panovníky nebyly již do kopířky opsány.

Blíže průzkum kopířky a srovnání opisů výše uvedených privilegií a konfirmací s originály však přináší překvapení. Nejen, že se dochovaly originály všech výše uvedených privilegií a konfirmací, ale v jejich řadě se objevuje privilegium navíc. Jde o listinu Mladoty Podstátského z Prusinovic a na Spálově z 28. září 1551 na dědičné užívání polí a luk v Kyžlířově devíti poddanými z Potštátu.¹⁵⁾ Nejen, že se ve fondu Archiv města Potštátu dochoval její byt i poškozený originál, ale uvedený kopiář za opisem konfirmace Karla VI. má i německý překlad této listiny pořízený městským syndikem Plevanem, který působil ve funkci syndika v Potštátě v šedesátých letech 18. století.¹⁶⁾

Vyvstává nyní otázka, proč výše uvedené privilegium neuvádí walderodská konfirmace z r. 1693 a proč také nebylo opsáno ihned po pořízení kopířky a neprošlo Pleinerovou revizí. Hledáme-li na tuto otázku odpověď, je třeba se vrátit do doby vzniku naší listiny. Rod Podstátských z Prusinovic tehdy neobyčejně zmohutněl a více členů rodu drželo panství pohromadě, jak pěkně ukazují zápisy v zemských deskách. Podle nich výše uvedený Mladota z Prusinovic intabuloval v r. 1538 bratru Václavu staršímu Potštátskému z Prusinovic svůj dědičný podíl po otci Jetřichovi Potštátskému z Prusinovic, a to díl na zámku v Potštátě, příhrádku v městečku Potštátě a vsi Rudoltovice s kostelním podacím, Milovany s kostelním podacím, ves Zgartice (Mastník), ves Boškov s kostelním podacím a pusté vsi Nové Milovany a Heřmansko.¹⁷⁾

V r. 1547 Albrecht Podstátský z Prusinovic naopak intabuluje bratru Mladotovi svůj dědičný podíl na zámku Potštátě a na příhrádce při téměř zámku, dále dvůr při téměř zámku v městě Potštátě, vsi Spálov, Luboměř, Kyžlířov, ves pustou Heltínov a zámek pustý Zighart s pustou vsí Předhradskem při téměř zámku. Tak si můžeme vysvětlit údaje naší listiny z r. 1551, v níž je Mladota uváděn na Spálově a jako vlastník Kyžlířova.¹⁸⁾ Dále v r. 1554 Václav mladší Podstátský z Prusinovic intabuluje Mladotovi Podstátskému z Prusinovic ves Liptáň (Luboměř pod Strážnou) s kostelním podacím, ves Barnov (Olověnou) s kostelním podacím a s pílným mlýnem.¹⁹⁾

V následujícím roce se Mladota nepřipomíná již mezi živými. Toho roku Václav starší Podstátský z Prusinovic na místě sirotků po nebožtíku Mladotovi Podstátském z Prusinovic prodal Václavu mladšímu Podstátskému z Prusinovic třetí díl zámku, příhrádku s dvorem a třetí díl města Potštátu, a ves Lindovu (Lipnou) s kostelním podacím a ihned totéž Václav mladší intabuloval Václavu staršímu.²⁰⁾ O držení Kyžlířova potomky Mladoty z Prusinovic není již v zápisech zemských desk olomouckých zmínka; ten se již tehdy s největší pravděpodobností ocitá v rukách hlavní větve Podstátských z Prusinovic, reprezentovaných zmíněným Václavem starším Podstátským z Prusinovic.

Mladotovu potomstvu však zůstává nadále Spálov. Podle zjištění Hosáková Mladotovi synové Zibřid a Diviš seděli v r. 1569 v neděli na Spálově. Zibřid držel v r. 1571–1802 statek spálovský, k němuž kromě Spálova patřily vsi Luboměř a Barnov (Olověná), sám.²¹⁾ Naproti tomu Diviš se v r. 1573 připomíná jako držitel Liptáň (Luboměř pod Strážnou).²²⁾

Úmrtím Zibřidovým a Divišovým držela celé panství jediná větev rodu. Jejím představitelem se stal Bernard Podstátský z Prusinovic. Avšak on i on nadřel spálovský statek natrvalo. Zápisem v zemských deskách prodal v r. 1811 tvrz a ves Spálov s příslušenstvím a vsi Luboměř a Barnov (Olověnou) Kristině z Rogendorfu za 31 000 zlatých moravských.²³⁾ Ze spálovského statku se tak stalo samostatné panství, které mělo od té doby od panství potštátského odlišné děje

V souvislosti s odprodejem spálovského statku od potštátského panství lze také dát odpověď, proč naše privilegium není uváděno ve walderodské konfirmaci z r. 1693. Okolnost, že bylo vydáno na Spálově, který v r. 1693 nebyl již součástí potštátského panství, a bylo vydáno jen členem vedlejší větve pánů z Prusinovic, která na Potštátě nesídlila, vedla k tomu, že privilegium nebylo předloženo Janu Jiřímu Walderode ke konfirmaci. Svou rolí tu hrála i skutečnost, že se privilegium týkalo jen devíti poddaných a měnilo ve svých důsledcích jen nepatrně hranice mezi Potštátem a Kyžlířovem.²⁴⁾ Nebylo zkrátka považováno v r. 1693 za tak důležité, aby bylo nutno konfirmaci znovu ověřit jeho platnost jako u jiných potštátských privilegií, zvláště když plat z polí a luk byl již řadu let odváděn do Potštátu a ne do Kyžlířova fojtovi a odtud do Spálova, jak chce naše privilegium. Zůstalo však nadále deponováno na potštátské radnici, kde v šedesátých letech vzbudilo pozornost již zmíněného syndika Plevana, jenž do kopířky z doby po r. 1693 opsal jeho německý překlad.

Závěrem příspěvku mi budiž dovoleno připojit opis originálu privilegia, který se přes jeho dnešní špatný stav podařilo rekonstruovat za pomoci Plevanova překladu.²⁵⁾

Já Mladota Podstátský z Prusinovic a na Spálově známý činím tímto listem přede všemi, kdež čten, aneb čtúci slyšán bude. Jakož sou před léty za předka mého, pana Jetřicha Podstátského z Prusinovic, nebožtíka dobré paměti otce mého, lidé moji a bratra mého, pana Václava staršího z Podštátu, role a lúky v gruntu mém kyžlířovském drželi pod plat a sobě je prodávali. I poněvadž v dobrý ceduli a vejpovědi mně ty role a lúky spravedlivě náležely k témuž gruntu mému kyžlířovskému, rozkázal sem týmž lidem z Podštátu, aby mi těch rolí a luk postúpili. I přistúpili sou přede mne týž lidé moji a bratra mého z Podštátu, kteříž ty role a lúky v gruntu mém kyžlířovském drželi, prosíce mne prosbami velikými, abych jim těch rolí a luk neodjímal a při těch rolích a lúkách milostivě jich zachoval, podvalujíc se mně, erbóm i potomkóm mým, držitelům tej vsi Kyžlířova, náležitý plat z těch rolí a luk dávatí a listem svým, abych jim to na potomní časy stvrdil. Poznaje já jejich slušnú žádost, s dobrým rozmyslem, sám od sebe, erbů a potomků svých, držitelů tej vsi Kyžlířova, tuto milost téměř lidem svým i bratra mého z Podštátu, dolepaným držitelóm týchž rolí a luk činím, aby jich bez překážek od erbů a potomků mých drželi a užívali k téměř domóm a gruntóm svým, v kterýchž na ten čas sedl, i s potomky svými nyní i na časy budoucí za platy dolepaný. Spravujíc jim těch rolí a luk, já svrchupsaný Mladota, erbové a potomci moji, odjímatí nemáme, však na těch rolích a lúkách vrchnost a panství sobě, erbóm i potomkóm svým, pozústavuji. A z těch rolí a luk mně, erbóm i potomkóm mým lidé dolepaní a potomci jich, při každém svatém Jiří o svatém Václavě plat určitý budú povinni dávatí do tejž vsi Kyžlířova fojtovi: Paul Albrecht při svatém Jiří devět grošů, o svatém Václavě tolikéž. Kolfer o svatém Jiří devět grošů, o svatém Václavě tolikéž. Hanns Bednár o svatém Jiří devět grošů, o svatém Václavě tolikéž. Kašpar Švec o svatém Jiří tři groše, o svatém Václavě tolikéž. Hanns Pozlar o svatém Jiří čtyři groše, o svatém Václavě tolikéž. Thoman Teiffel o svatém Jiří šest grošů, o svatém Václavě tolikéž. Hanzlova Fugentzova o svatém Jiří půldruhého groše, o svatém Václavě tolikéž. Hanzl Pekař o svatém Jiří půldruhého groše, o svatém Václavě tolikéž. Jakub Hudec o svatém Jiří tři groše, o svatém Václavě tolikéž, počítajíc jeden groš za sedm peněz bílých. Obilí, vajce poplatný, jak sou z těch kusů prve spravovávali, aby ještě tolikéž, rok od roku, do Kyžlířova na dědinu spravovávali při času svatého Martina.

Tomu na svědomí pečeti svú vlastní k tomuto listu sem přivěsiti dal. A pro lepší toho vědomost, připsal sem urozených vladyk, pana Jiříka Pogralle z Gelné, ty časy úředníka na Odrách, a pana Albrechta Podstátského z Prusinovic,

bratra svého, že sou pečeti své podle mé na svědomí k tomuto listu přivésti doli, sobě a erbóm svým bez škody.

Jenž jest dán a psán na Spálově, v úterý dne svatého Václava, léta od narození pana našeho Ježíše Krista, syna Božího, pána a Spasitele našeho, tisíceho pětistého padesátého prvního počítajíc.

Poznámky:

- 1) Z předběllohorských privilegií a listin se ve fondu AM Hranice dochovala pouze listina, již Hranice a Drahotuše a vsi drahotušského panství v r. 1602 uzavřely smlouvu o vydržování kata a právního posla, ve fondu AM Drahotuše vidíme město Lipníka z r. 1595 na listinu z r. 1588, kterou Jan Jetřich z Kunovic směnili s Drahotušemi farskou rolí za jisté pozemky, a ve fondu AM Lipník dvě tržní privilegia Vladislava II. z r. 1499.
- 2) Okresní archiv Pířerov, pracoviště Potštát, AM Potštát, inv. č. 9. Listina se v r. 1890 dostala do rukou Artura Desfours-Walderode, AM Potštát, inv. č. 532, karton č. 38. Po smrti jeho dcery MUDr. Marie Desfours-Walderode v r. 1963 se z pozůstalosti dostala zpět do fondu.
- 3) CDM XI, č. 522, AM Potštát, inv. č. 1.
- 4) CDM XII, č. 220, AM Potštát, inv. č. 2.
- 5) AM Potštát, inv. č. 3.
- 6) AM Potštát, inv. č. 5.
- 7) AM Potštát, inv. č. 6.
- 8) AM Potštát, inv. č. 7.
- 9) AM Potštát, inv. č. 8.
- 10) AM Potštát, inv. č. 10.
- 11) AM Potštát, inv. č. 14. Na dobu vzniku kopií ukazuje totožnost ruky opisu privilegia Bočka z Kunštátu a Poděbrad v kopiích i v ověření městem Lipníkem. Podobně též ruky opisu Jetřichova privilegia v kopiích i v ověření tímž městem.
- 12) Tak např. u opisu Bočkova privilegia-Quod haec copia a me diligenter collationata ac cum originali revisa de verbo ad verbum concordans integrisque ac inviolatis sigillis repertum fuerit, hisce fidei facio. Datum Olomutii in conventu fratrum ordinis Praedicatorum ad sanctum Michaellem die 7. Novembris 1732. P. Thomas Pleiner Prior.
- 13) Das diese abschrift vom mir mit dem vorgezeigten original fleysig collationiert von wirth zu wirth gleichlautend mit annoch uversehrt und unman gelbahringenden Pettschaften befunden worden . . . atd.
- 14) AM Potštát, inv. č. 11. Ve fondu se dále dochovaly konfirmace privilegií Josefem II. a Františkem II. Originál konfirmace privilegií Marii Terezií se nedochoval.
- 15) AM Potštát, inv. č. 4.
- 16) Na autorství Plevanova německého překladu lze usoudit srovnáním ruky překladu s rukou, pišící protokoly právovárečného měšťanstva od r. 1767. Na titulním listě této protokolní knihy je Plevan podepsán. Jde o zřejmě, středně těžce čitelné písmo 18. století. Viz PM Potštát, inv. č. 1.
- 17) ZDO XXV, 4.
- 18) ZDO XXV, 47.
- 19) ZDO XXV, 93.
- 20) ZDO XXVI, 2.
- 21) Viz L. Hosák, Historický místopis země Moravskoslezské, Praha 1938, str. 625. Tamtéž odkaz na prameny.
- 22) ZDO XXIX, 5.
- 23) ZDO XXXIII, 34.
- 24) V této souvislosti pokládám za povinnost poděkovat odb. učitelé Frant. Šustkovi ze Spálova za upozornění, podle něhož je změna hranic mezi Potštátem a Kyžlířovem dodnes znatelná na katastrálních mapách.
- 25) Listina byla po r. 1960 podrobena konzervaci v SOA Brno.

VZNIK A PRVÁ LÉTA ČINNOSTI POHORSKÉ UČITELSKÉ JEDNOTY

Karel Špaček

V národně obrodném úsilí v posledních desetiletích rakouské éry sehrála podstatnou úlohu škola a učitelstvo. K dobré všeobecně vzdělávací škole položil základy zákon z r. 1869, který by však byl málo platný, kdyby učitel zůstal jen bezduchým vykonavatelem vládní vůle. Zasluhu na tom, že se tak nestalo a že příznivý vývoj národní našel ve škole podporovatele, lze přičíst učitelským jednotám. V moravské části novojičínského okresu působila od r. 1870 v uvedeném smyslu jedna z nejstarších učitelských organizací na Moravě, Místecko-novojičínská učitelská jednota KOMENSKÝ. Ve slezské části, ovládané germanizátory z okresního úřadu a zemské vlády v Opavě, mohla vzniknout česká učitelská jednota teprve na jaře r. 1895 pod názvem Pohorská učitelská jednota. Do svého zániku v neblahém roce 1938 vykonala kus záslužné práce. Sdružovala české učitele z soudních okresů Bílovec a Vítkov. V prvním byly české školy (ve smyslu nořzení zemské školní rady slezské z 16. 1. 1873 vlastně oboujazyčné, utrakvistické) v 16, v druhém v 5 obcích.¹⁾ Jednotliví členové se přihlásili též ze sousedních okresů.

V celém obvodu byla víceřadná škola pouze ve Studénce, ostatní zůstávaly i přes značný počet žáků jednotřídkami a dvoutřídkami. Na ně přicházeli učitelé z německých učitelských ústavů v Opavě a v Těšíně, kde vedle způsobilosti pro německé školy získávali i aprobaci k vyučování na českých školách. Před rokem 1870 byly učitelské ústavy dvouleté, z nich vyšla značná část tehdejších učitelů; jednotlivci pocházeli ještě ze „staré školy“, tj. absolvovali jen dřívější půlroční přípravný kurs. Z českého učitelského ústavu v Příboře se na slezské školy dostávali uchozeči těžko, neboť germanizátoři ze školských a politických úřadů je odmítali s tím, že nejsou schopni vyučovat podle tzv. Zeynkových nařizení, podle nichž se němčině učily děti od první třídy a ve vyšších ročnících čeština přestávala být vyučovacím jazykem.²⁾

Statistika z r. 1890 uvádí, že tehdy na území pozdějšího hejtmánství bílovecského vedle 24 škol českých s 38 třídami bylo 10 škol německých s 24 třídami. Na českou třídu připadalo 97, na německou 79 žáků. Nepatřilo nikterak ke zvláštnostem, když učitel v přeplněné třídě vyučoval více než 100 žáků. Navíc velké nároky kladla na učitele dvojjazyčné vyučování. Důsledně oboujazyčně se vyučovalo na dvou školách se 4 třídami.³⁾

Učitelé českých škol v denním styku užívali běžně němčiny a ve starších učitelských rodinách dvojjazyčnost přežívala, jak vím z vlastní zkušenosti, ještě v době první republiky, ač jejich národní uvědomění bylo nepochybné. Na některých školách v českých obcích vyučovali sice učitelé původem Češi, leč německého smýšlení, kteří mládež vědomě germanizovali. V Pustějově to byli brusperští rodáci Karel a Mořic Hubrové. Jejich činnost paralyzovali podučitelé, zejména Ferdinand Vašek,⁴⁾ pěstitel ruštiny. Konec snahám a poněmčení této důležité vesnice s její školou nastal teprve, když se podařilo prosadit ustanovení Maximiliána Prácného⁵⁾ řídicím učitelem. Lubojaty až do státního převratu v r.

1918 poněmčoval syn českých rodičů ze Skřípova Rudolf Satka.⁶⁾ V Děrném se škola poněmčila zároveň se správou obce, ačkoliv tu působili učitelé české národnosti František Černín a Josef Král.

Při zřizování nových škol a rozšiřování stávajících o další třídu bylo nutno mařit snahy zavést v nich německý vyučovací jazyk. R. 1898 zamítl slezský zemský sněm žádost obce Jílovce o podporu na stavbu nové školní budovy. Němečtí poslanci se odvolávali na falešné výsledky sčítání lidu z r. 1890, dle něhož bylo obyvatelstvo většinou německé. Obecní zastupitelstvo se usneslo postavit budovu pro českou školu a odmítlo nabídku německého Schulvereinu, který sliboval postavit školu vlastním nákladem s tím, že vyučovací řeč bude německá.⁷⁾ Podobně se zachovala r. 1905 Slatina ke značnému peněžnímu daru velkostatkáře Dobnera při zřizování třetí třídy. Zástupce osady Ohrady vyhrožoval, že občané pošlou děti do německé školy ve Staré Vsi, když se v nové třídě bude učit česky.⁸⁾

Některí učitelé v tomto kraji vynikli vysoko nad obvyklý průměr, jako nadučitel Vilém Krsta ze Studénky, průkopník výuky chlapeckých ručních prací, který od r. 1894 pořádal úspěšné čtyřtýdenní prázdninové kursy pro učitele tohoto předmětu, pravděpodobně prvé toho druhu v českých zemích, a to zprvu ve Studénce, potom v Opavě, kde se stal r. 1897 hlavním učitelem na německém učitelském ústavě,⁹⁾ a správce školy v Kyjovicích Josef Salich, otec umělkyně Heleny Salichové, považovaný za nejlepšího učitele ve Slezsku.¹⁰⁾

Pohorská učitelská jednota působila v kraji, kde trvalý domov měla chudoba. Neúrodná, namnoze kamenitá půda na kopečcích trpěla suchem a nemohla poskytnout větší úrody. Lepší části patřily německým velkostatkářům a v jejich rukou nebo v majetku města Opavy byly rozsáhlé lesní komplexy. Bezzemci této pahorkatiny, obecně zvané „Horky“, pokud nenašli zaměstnání v panských dvorech, lesích nebo menších závozech v Bílovci, odcházeli za prací na Ostravsko nebo do vzdálených končin (Videň, Amerika). Na sociální nerovnováhu této oblasti byla širší veřejnost upozorněna při výbuchu dělnických bouří r. 1890.¹¹⁾

Sociálně utiskovaný lid zůstával z velké části národně neuvědomělý a netečný, výbojnému německému nekladl odpor. Ve školách i na mnohých obecních úřadech se vedla agenda německy.¹²⁾ I děti si ze školy nepřinášely vysvědčení, nýbrž Zeugnis. Český smýšlejících vzdělanců měl lid mezi sebou málo, a pokud se rodiče odhodlali poslat syna na studium, volili mnohdy ústav německý, kde se student často národu odcizil. Teprve po zřízení matičního gymnasia v Opavě r. 1883 nastával poněkud obrát. Avšak i potom lze zaznamenat hlasy proti studiu českých synků na německých školách, např. ze Studénky.¹³⁾ Za tohoto stavu k předním úkolům učitelstva patřila snaha skoncovat s národní pasivitou a dát českým obcím školy skutečně české. V prvé řadě šlo o odstranění Zeynkových nařízení z r. 1873.¹⁴⁾ Bylo třeba usilovat i o snížení počtu žáků ve třídách a o zlepšení postavení učitelstva.

Pro podporu a prosazování svých snah potřebovali učitelé spojení mezi uvědomělými občany, jako například byli Josef Pater, mlynář z Lukavce, Ondřej Vavrečka¹⁵⁾ ze Slatiny, rolník ze Studénky František Binar a V. Tymel. Většinou mohli počítat i s pomocí kněží, kteří tenkrát stáli v čele národního hnutí a zasloužili se o zachování českého rázu některých ohrožených obcí (Slatina,¹⁶⁾ Pustějov). Snažili se naklonit si jednotlivce z privilegované šlechtické vrstvy; učitelských schůzek se účastnil též „urozený host“ Pavel baron Sedlnitzky z Výškovic.¹⁷⁾

Společenský pokrok brzdila i nízká úroveň vzájemných styků mezi lidmi. Hostince, zvláště tam, kde jejich držitelé nebo nájemci byli židovští přistěhoválci, se staly pouhými kaňkami, kde se lidé opijeli, zadlužovali a přicházeli o majetek. Bezduché tanečnické končily rvačkami s dozvuky u soudu. Židovský nájemce

obecního hostince v Tisku byl zároveň obecním písařem, úřadoval německy a vykonával v obci neblahý vliv.¹⁸⁾ Do rvaček se pouštěla nejen mládež, někdy je vyvolali i starší a významní občané. Stalo se tak např. r. 1900 po návštěvě zemského slezského presidenta v Děrném, kdy v hádce, pramenící z národnostní rozepře, si navzájem uštěďovali rány členové obecní rady, hasiči i vysloužilci. V r. 1903 napadl v hostinci starosta v Lukavci, Němec Pelz, nadučitele Čočka a způsobil mu zranění, jehož následkem byl nervový otřes. Neurvalec byl opavským zemským soudem potrestán vězením a starostenský úřad musel složit.¹⁹⁾

Působením a podporou učitelstva začaly v obcích po r. 1890 vznikat čtenářské, hasičské a hospodářské spolky, z dobrovolných darů byly hojněji zakládány knihovny, začala se více pěstovat ochotnická činnost a sborový zpěv. Učitelé ve spolecích přednášeli o otázkách výchovných a získávali rodiče pro řádnou školní docházku. Vždyť ještě dlouho po vydání nových školních zákonů se ve skutečnosti mnoho nezměnilo. V době polních prací zůstávaly třídy prázdné a poloprázdné a povinná školní docházka končila pro mnohé žáky jako dřívě ve dvanácti letech.²⁰⁾

Pro hájení zájmů učitelů zakládali původně v prvních letech po vydání nových školských zákonů učitelské jednoty ve Slezsku namnoze školní inspektoři, a to jako spolky německé (Lehrervereine). Tak tomu bylo v Opavě, v Klimkovicích a v Bílovci, kde členy byli učitelé obou národností. V Klimkovicích téměř všichni členové byli Češi a přece se dlouho nedařilo snahám zbavit spolek němčiny. Povedlo se to teprve r. 1886. Prvním skutečným českým učitelským spolkem byla učitelská jednota Opavsko-hrabuňská, která se ustavila r. 1883. I po založení českých učitelských jednot setrvali jednotlivci dále v německých spolecích („obojživelníci“), což bývalo právem kritizováno.

Kdo dal přímý popud k založení učitelské jednoty na Bílovecku a vymyslel pro ni dosti zvláštní pojmenování, není dnes známo. Pamětníci vyměnili, zápisy se solva najdou. Nová jednota působila ve dvou okresech soudních, bíloveckém a vitkovském. Podvojný název se asi zakladatelům nezdál vhodný, proto jej zvolili podle tvárnosti kraje. Jinak měli ještě možnost pojmenování ji „slatinská“ podle obce, v níž se ustavila, v níž se učitelé nejčastěji scházeli a která byla na počátku jejím sídlem.

Svolavatelem ustavující schůze z pověření přípravného výboru byl Václav Glatzman, nadučitel ve Slatině; schůze se konala 18. dubna 1895 v nové budově slatinské školy.²¹⁾ Oznámení s programem otiskl Opavský Týdeník v č. 27 z 10. 4. 1895. Zprávu o průběhu schůze uveřejnil časopis „Národ a škola“ v č. 12 z 16. 5. 1895. Z ní se dovídáme, že valnou hromadu zahájil jménem zařizujícího výboru správce školy z Lukavce Josef Čoček.²²⁾ Za předsedu valné hromady byl zvolen správce školy z Malé (nyní Dolní) Lhoty Josef Šimoš, předseda Ústředního spolku českých učitelů ve Slezsku, za místopředsedu Václav Glatzman, za zapsovatele Josef Vlček, správce školy v Hrabství, jenž přečetl stanovy. O úkolech učitelských jednot hovořil Ludvík Šimoš.²³⁾ Naznačil, co bude všechno Jednota podnikat (praktické výstupy, metodické rozhovory, vědecké přednášky) a čeho se domáhat (úprava služného a jeho vyplácení berními úřady, zkrácení služební doby, zrovnoprávnění se státními úředníky). Přednášku ukončil výzvou k lásce k rodnému jazyku.

Do nové jednoty se přihlásilo 21 řádných členů a 3 přispívající (2 místní kněží, a třetí z Pusté Polomě). Schůzi byli přítomni tři hosté – učitelé z Opavska, a to Hynek Večerek²⁴⁾ a František Pavlík ze Slavkova a Vincenc Suchánek z Hradce n. M. Předsedou byl zvolen Vilém Krsta, místopředsedou J. Čoček, členy výboru Fr. Černín z Děrného (pokladník), Ludvík Šimoš, Josef Vlček (jednatel), Cyril Masek z Březové a Václav Glatzman (knihovník). Jednota se usnesla přistoupit

k Ústřednímu spolku českých učitelů ve Slezsku, který se ustavil na podzim r. 1894.²⁵⁾

Z období 1895–1900 je časopisecky zaregistrováno 28 členských schůzí. Žádala se nekonala v Bílovci; 6 schůzí se konala ve Slatině, 4 ve Výškovicích, po 2 v Hlubočci, Skřípově a Studénce a po jedné v Bitově, Březové, Čavisově, Hrabství, Jakubčovicích, Kyjovicích, Leskovci, Lukavci, Pusté Polomi, Pustějově, Tisku, Těškovicích. Některé byly společné s jednotou hrabýňskou, klimkovskou a opavskou. Na schůzích bylo předvedeno celkem 20 vyučovacích ukázek. V rozhovorech, které na ně navazovaly, se účastníci snažili zkvalitnit učitelovu práci. Podiv nad špatnou školní docházkou vyslovili v Tisku, pěkný zpěv pochválili v Bitově a o důsledném dvojjazyčném vyučování ve smíšeném Leskovci, kde se i česká modlitba před vyučováním a po vyučování střídala s německou, se vyslovili v tom smyslu, že jde o nepřírozenost možnou jen ve Slezsku.²⁶⁾

Neodlučitelnou součástí učitelského povolání byla tehdy hudba. Venkovští učitelé byli současně kostelními varhaníky a řídili lidové kapely. Pověstí dobrých hudebníků z prvních členů jednoty požívali především Černín a Glotzmann. Fr. Černín, nar. 4. 11. 1859 ve Skřípově, zemř. 15. 11. 1928 v Brně-Řečkovcích, učitel v Děrném a později řídící učitel v Pusté Polomi, ovládal řadu hudebních nástrojů, byl dovedným varhaníkem, hudebním skladatelem a úspěšným dirigentem pustopolomského kvarteta. Václav Glotzmann, nar. 6. 6. 1829 v Ludvíkově, okres Šumperk, zemř. 1. 10. 1902 v Opavě, začal vyučovat r. 1847 (Opatov, Biskupice, Bludov, Zubří), r. 1863 nastoupil na jednotřídku v Lubojatech a r. 1865 přešel do Slatiny. Za působení v Bludově koncertoval v zámecké kapele a jako hudebník se osvědčil i v Rožnově. — Před začátkem schůzí se obyčejně nacvičoval zpěv, což obstarávali J. Čoček s Janem Juchelkou. V Bitově uskutečnil Augustin Malwald několik besed s hudebním programem, k nimž získal několik cizích hostů-hudebníků.²⁷⁾ Zpěv o hudba pomáhaly křesit národní uvědomění. Po učitelské schůzi 28. 3. 1896 ve Slatině cvičili účastníci po obědě v hostinci Banertově (později Stanovského) hymnu „Kde domov můj.“ Ani při jiných společných obědech, např. 28. 4. 1898 v Bitově, se nezapomínalo na zpěv. V Leskovci na podzim r. 1897 řídil Fr. Černín mezi několika sbory také jeden vlastní a ve Výškovicích 10. 3. 1898 účinkovalo za jeho řízení pustopolomské kvarteto.²⁸⁾

Při přátelských setkáních po schůzích se účastníci často dávali do tance. Taneční rej měl pevné místo v pořadu tzv. výletních schůzí konaných v předprázdninovou dobu, kdy přicházely také manželky a dospívající dcery. Při tom se učitelé snažili, aby se tanec, jako složka lidové zábavy, dostal na vyšší stupeň. Souvisí to i s pronikáním „České besedy“ do vesnic na Horkách. Poprvé byla tančena na divadelním představení, pořádaném spolkem „Květoslav“ (předseda Ant. Klepík), a to 5. 7. 1896 v hostinci Bohušově ve Slatině.²⁹⁾ Patrně se tak stalo mj. příčiněním návštěvník z Klimkovic, Hodslavic a Lukavce.

Z pozoruhodnějších návrhů a požadavků Pohorské učitelské jednoty byla snaha sjednotit větší platnost propouštěcímu vysvědčení. Odmítnut byl návrh klimkovické učitelské jednoty na zavedení žákovských knížek místo vysvědčení (schůze v Březové 28. 5. 1896). Téhož roku na schůzi v Hlubočci se účastníci domáhali přidavku služného po pěti odsloužených letech bez kolkovaných žádostí a žádali odstranění povinnosti skládati služební slib do rukou předsedy místní školní rady místo u okresního školního úřadu. Ant. Klepík reklamoval pro české školy české úřadování, Josef Stypa ze Slavkova se pozastavil nad nezákonným zaměstnáváním školních dětí v mnoha závodech a nad liknavostí školních úřadů při odstraňování nedbalé školní docházky.³⁰⁾

Oslava panovníckého jubilea a 100. výročí narození Fr. Palackého r. 1898 daly podnět k založení Podpůrného fondu pro učitelské vdovy a sirotky. Byly

pochybnosti, zda fond při počtu 250 českých učitelů ve Slezsku bude moci plnit úkoly. Bylo proto usneseno věnovat fondu 1 % platu. Na návrh A. Klepíka upsala jednota též 95 zl. na fond vydávání českého učitelského časopisu pro Slezsko.³¹⁾ Zároveň podal Klepík i návrh na vydávání slezské Vlastivědy, v níž by bylo metodicky zpracováno učivo zeměpisné a životopisy mužů o Slezsko zasloužilých.³²⁾ Jednota doporučila zařizovat v jubilejním roce lidové knihovny.³³⁾

Přímým nadřízeným učitele byla tehdy okresní školní rada. V prvních měsících po založení jednoty podléhali učitelé ještě okresní školní radě v Opavě. Nově zřízené hejtmanství v Bílovci začalo úřadovat 1. září 1896.³⁴⁾ V obou okresech bylo složení školní okresní rady Čechům nepříznivé. Předsedou byl do r. 1918 okresní hejtmán německé národnosti, mnohdy českého jazyka neznalý a zpravidla zarputilého německého smýšlení, ignorující ústavní zásadu národní rovnoprávnosti a potírající české snahy. Jako první byl do čela bíloveckého hejtmanství postaven Jan Dworzak, který česky uměl málo.³⁵⁾ Volba členů c. k. okresní školní rady za venkovské obce, kde Češi tvořili velkou většinu, se konala 20. října 1896. Vyšli z ní vítězně všichni tři čeští kandidáti MUDr. Jan Moravec z Klimkovic, mlynář Josef Pater z Lukavce a P. Antonín Trnka, farář z Plesně.³⁶⁾ Dalšími členy se stali P. Josef Kowalski, farář v Bílovci (náměstek předsedy), mlynář Rajmund Hirt z Radotína, Frant. Wolf, ředitel měšťanské školy z Bílovce, a okresní školní inspektor Valentin Košut. K nim měl přibýt ještě další zástupce učitelstva. Na společné schůzi jednot Klimkovské a Pohorské v Pusté Polomi se účastníci sjednotili na kandidátu Ludvíku Šimošovi, který byl na okresní učitelské konferenci 3. 7. 1897 skutečně zvolen a potom i zem. školním radou potvrzen.³⁷⁾ Tuto volbu bylo možno pokládat za národní úspěch, neboť ani mezi učitelé nebylo samozřejmým prosadit kandidáta jednoznačně českého smýšlení. Získali tudíž Češi celkem 4 zvolené zástupce proti 3 německým.

Při volbě zástupců obcí záleželo na každém hlasu. Volili zpravidla starostové, a ti si leckdy kladli podmínky. Když např. starosta ze Slatiny prosazoval za nadvládu manžela své sestřenice, který působil v německých Dolejších Kunčicích u Oder a — jak se uvádělo — českému vyučování odvykl, předhazoval, že jen s touto podmínkou volil české členy okr. školní rady.³⁸⁾ V doplňovací volbě po zemřelém Dr. Moravcovi soustředil český kandidát starosta Ludvík Kunz z Klimkovic jen 20 hlasů proti 16 německým, které obdržel Richter z Lubojat. S Němci tehdy volili starostové ze Slatiny, Těškovic, Kyjovic a samozřejmě poněmčované Lubojaty, Děrné a Lukavce.³⁹⁾ Za těchto okolností se mohlo stát, že by se tento důležitý článek školské správy dostal do německých rukou. Pohorská jednota musela mít zájem, aby k tomu nedošlo, a proto také udržovala dobrý poměr s jednotlivými členy. Na důležitějších schůzích vítala ve svém středu občanské zástupce c. k. okr. školní rady, např. Josefa Patera z Lukavce⁴⁰⁾ nebo „vzácného národovce“ Theofila Malwalda z Hrabství, který předcházejícího vystřídal ve funkci. V převážně českém okrese úřadovala však i tato okresní školní rada s většinou členů české národnosti výhradně německy a posílala českým obcím a jejich školám i učitelům jen německé příписy.⁴¹⁾

Každoročně byly do Bílovce svolávány okresní učitelské konference, kde vedle inspektorovy zprávy o stavu školství byly na pořadu referáty učitelů, úřední sdělení a volba tzv. stálého výboru. Volení bývali i zapisovatelé. Jednota se proto vždy před konferencí usnášela, jak se členové při volbách zachovají. Vystupování členů bylo jednotné a volby dopadaly tak, jak se v jednotě usnesli. V r. 1897 byl zapisovatelem zvolen Josef Salich z Kyjovic, r. 1899 J. Král z Děrného a J. Čoček z Lukavce, do stálého výboru Max. Pracný, J. Čoček a Frant. Tomášek.

Zbývá ještě zmínit se o c. k. okr. škol. inspektorech. Na Bílovecku byl jím v té době hlavní učitel německého učitelského ústavu v Opavě, Valentin Košut,

rodák z Fryštáku u Holešova. Osvědčil se jako vzorný rakouský úředník a do výslužby v r. 1900 odcházel s titulem císařského rady. Požíval mezi učiteli vážnosti a byl vzpomínán v dobrém. Pohorská jednota ho jmenovala čestným členem.⁴²⁾ Po něm převzal dozor nad školami obou okresů, bíloveckého i opavského, cvičný učitel Karel Wolf, rozhodný Němec. Uměl však dokonale česky, v počáteční službě vyučoval ve Štítně, rozvoj českých škol nebrzdil a s učiteli, i když z požadavků neslevoval, vycházel dobře.⁴³⁾ V případě potřeby se dovedl postiženého zastat. I za války dokázal zakročit u vojenských činitelů ve prospěch učitele. Po zániku monarchie setrval ve školských službách u zemské školní rady slezské. Když v polovině dvacátých let odcházel do výslužby, připravila mu opavská učitelská jednota srdečné rozloučení.⁴⁴⁾

Závěrem je třeba říci, že do nového století vstupovali čeští učitelé na Bílovecku a Vítkovsku jako pevně zorganizovaná složka. Počet členů zůstával skromný, avšak proti původním 21 členům Pohorské jednoty v r. 1895 vzrostl do r. 1898 o jednu třetinu, na 33 (9 nadučitelů, 12 správců škol, 3 učitelé, 9 mladších učitelů a 1 industriální učitelka). Některé nedostatky trvaly dále, např. současné členství v německém spolku, spojovat je však jasný cíl: upevnit naše národní pozice, nic z nich nevydat a vést školy k plnému rozvoji. Pohorská jednota byla uznávána za jednu z nejlépejších učitelských jednot. Co se jí nedostávalo na počtu, nahrazovalo se družností a přátelskými svazky. A tehdy již aspoň ti nejúspěšnější mohli předvídat, že s pokračujícími demokratizačními snahami, s rostoucím vlivem dělnické třídy, se uskuteční a dovrší i naše snahy národní a skončí nadvláda privilegovaných tříd spjatých s němčinou a německým.

Poznámky a vysvětlivky

Při sestavování tohoto článku jsem vycházel hlavně z těchto časopisů:

1. „Opavský týdeník“ (zkr. OT), který vycházel v Opavě v letech 1870–1912. Celý soubor je v Archivu města Ostravy, sign. N 07/1-XLIII, vypůjčku zprostředkoval okresní archiv v Novém Jičíně.

2. „Národ a škola“ (zkratka NAŠ), který vycházel za redakce Klementa Davida u Šaška a Fragaly ve Velkém Meziříčí. Bylo použito ročníků XV–XXI (1894–1901), které zapůjčila Ústřední pedagogická knihovna v Brně, Solniční 12 (sign. 1265) prostřednictvím zůvodní knihovny ROH Tatra Kopřivnice.

Poznámky.

1) V soudním okrese bíloveckém byly tehdy české školy v Bítově (jedna obec s Lubojaty), Hrabství, Jakubčovicích, Jílovci, Kyjovicích, Lubojatech, Lukavci, Pusté Polomi, Pustějově, Skřípově, Slatině, Studénce, Těškovcích, Tisku, Výškovicích (jedna obec s Hrabstvím). V poněmčovaném Děrněm byla do r. 1895 škola česká, pak utrakvistická, od r. 1912 německá a češtiny používáno v omezeném množství v I. třídě jako řeči pomocné (Děrně, vesnice na Bílovecku a ve Slezsku, jeho minulost a přítomnost, uspořádal F. Kuchař 1935, str. 10–12). Z okresu vítkovského se k jednotě přidružili učitelé z Březové, Leskovec a Lesních Albrechtic. O převážně českých Větrkovicích a Jančím není zmínky. Zvláštní postavení měla Slatina jako moravská enkláva; od r. 1905 byla tamní škola podřízena okres. škol. radě v Mor. Ostravě.

2) Tím byla zmařena naděje, že tento moravský ústav pomůže alespoň částečně odstranit nedostatek českých učitelů ve Slezsku, jak to vyjádřil v OT z 21. 8. 1875 tehdejší příborský a později kopřivnický učitel Leopold Vícha, rodák z Zimrovic u Opavy. Po čtyřech letech čteme, že pro kandidáty z Příbora se stalo Slezsko nedobytnou pevností (OT č. 34 z 29. 7. 1879). Ještě v r. 1896 podala německá menšina obecního zastupitelstva ve Svinově odvolání proti usnesení, jímž byl zvolen učitelem na místní škole abiturient příborského ústavu, ačkoliv před tím již na jiné škole ve Slezsku působil a byl zemskou školní radou potvrzen (OT č. 24 z 21. 3. 1896).

3) Josef Lukeš, Vývoj národního školství ve Slezsku 1865–1923, Vlastivědný sborník slezský sv. I., Opava 1925.

4) Ferdinand Vašek (1858–1934) vyučoval v Pustějově v l. 1876–1880 a posílal odtud do OT zajímavé dopisy o událostech a zvycích v této svérázné obci. Návod k „naučení se ruštině“ uveřejňoval v časopise „Velehrad“ v l. 1889 až 1891.

5) Maximilián Pracný (1862–1929), řídící učitel v Pustějově od r. 1895. V r. 1901 uveřejnil v OT č. 81, 84, 85 vlastivědné pojednání o Pustějově, německy též v „Unser Kuhländchen“ z r. 1911, sv. 1, str. 113–122. Jeho působení vylíčil Val. Valeček v rukopisném pojednání uloženém v archivu Krajské pracovní skupiny pro zpracování dějin učitelstva při KVOS pracovní skupiny o vědy Severomoravského kraje v Ostravě 1, Revoluční 18.

6) Jeho neblahé činnosti věnoval OT v č. 54 ze 14. 7. 1894 úvodník, v němž se m. j. praví: Učitel Satke, jehož rodiče ve Skřípově německy neznají, ... všechnu obecní agendu vede v somaspositelné ... prohlásil, že mu moravština nejde ... V hasičském sboru propaguje němčinu. Je učitelem, jaký v české obci být nemá, nemá lásky k mateřskému jazyku, jak jí může vzbuzovat ve škole u žáků ... Srdce ho táhne k národu Bismarkovu. Ať vstoupí do služeb šulferajnu, jen do českých obcí ať se nám nehlásí!

7) OT č. 14 z 16. 2. 1898 a v č. 23 z 19. 3. 1902.

8) Dopisy v OT z r. 1905 (č. 36 z 10. 5., č. 41 z 27. 5.). Ohrada měla spád do Staré Vsi a klanila se značně k německým.

9) Za jeho působení ve Studénce přes to, že se obec zadlužila stavbou kostela, byla postavena nová školní budova. Křesť v ní zřídil školní dílnu (OT č. 76 z 26. 9. 1896). Na německém učitelském ústavě opakoval s kandidáty české národnosti probrané učivo v češtině a vštěpoval jim českou terminologii. Vyučoval češtině a pedagogice. V r. 1904–1905 spravoval českou pobočku učitelského ústavu v Opavě. Na odpočinek odešel do Vídně, kde jeho syn později působil na českém reálném gymnasiu spolku „Komenský“ (sdělil s. Karel Bainer).

10) Josef Salich vyučoval v Klimkovcích, Kyjovicích a v Polance. Nekrolog je ve Věstníku Ústřední jednoty učitelů moravských roč. XXV, č. 9 z 22. 12. 1927.

11) Viz podrobně ve sborníku „Dělnické hnutí na Ostravsku 1890–1931, Opava – Ostrava 1957, str. 48–51.

12) Podle OT č. 15 z 20. 2. 1897 císař řada českých obcí úřadovala německy. Ve zprávě se jmenují Studénka, Slatina, Lukavec, Kyjovice, Pustá Polom, Skřípov, a to se nemluví o Lubojatech a poněmčovaném Děrněm. Též se poznamenává, že na škole ve Výškovicích je německo-český nápis, což by v české obci nemělo být (OT č. 66 z 23. 8. 1891).

13) OT z 1. 11. 1890.

14) Podle řeči poslance Dr. Ant. Grudy ve Slezské Ostravě 16. 5. 1897 (NAŠ č. 18, str. 354 z 16. 7. 1897).

15) Ve Slatině byl starostou a předsedou místní školní rady. Jeho přičiněním byla tu v r. 1894 postavena velmi pěkná školní budova, o kterou občané před tím mnoho let marně usilovali. V Košatce, kam se ze Slatiny přestěhoval, zřídil pobočku družstevního skladiště a pomáhal tak zbavovat rolníky vykořisťování obilními spekulanty. Usiloval o řízený prodej cukrovky a ječmene, propagoval myšlenku zřít na Ostravsku akciový pivovar. Snažil se povznést chov koní, jímž byla Košátka v minulosti proslulá. Byl tehánem řídícího učitele Frant. Tomáška ze Studénky a otcem učitele Josefa Vavrečky z Jistebníku.

16) O poměrech ve Slatině ve starší době byl otištěn v OT č. 99 ze 17. 12. 1910 podčárník, kus autobiografie Jana Pospěcha (1825–1907), rodáka z Třebovic, naposled správce jednotřídky v Malhoticích u Hranic. Pospěch navštěvoval opavskou hlavní školu v l. 1839–1842, s jejíž nejvyšší třídou byl spojen půlroční preporendský kurs. Aby se vzdělal v hudbě, dal ho otec od prázdnin 1842 do března 1843 cvičit k výtěžnému hudebníku, učiteli Majerovi v Polance, který předtím vyučoval ve Třebovicích. Hudba byla tehdy pro učitele nezbytná, avšak Pospěch se hudebníkem nestal, a proto po celý život učil na odlehklých venkovských jednotřídkách. Od 7. 3. 1843 do 7. 11. 1844 zůstal místo podučitele ve Slatině. Najal si ho tamní rektor Max Hurdes za roční plat 12 zl. stříbra čili 30 zl. šajnu. Nedostal však za celou dobu zaplacen a z nejhorší bídě pomáhal Pospěchovi dobročinný místní farář P. František Kvasnica, kterému Pospěch vykonával kostelnické služby. – Ve slatinské jednotřídce se tehdy vyučovalo česky i německy. Na jedné straně seděli Češi, na druhé Němci ze Staré Vsi (Slatina Němců neměla). Rektor Hurdes byl Němec, česky vyučovat nebyl schopen, ani se vyučováním nezabýval, a ponechával tuto záležitost podučiteli, zvanému ve vesnici preceptor. Do třídy se jen ob-

čas přišel podívat, vyučovací proces ho nezajímá. Jen v případě, že zpozaroval nějakého nepokojného žáka, lámanou češtinou na něj spustil: „A co ty? Ty lumpák, ty darebák, ty už, umíš nyc!“ Vedle Pospěcha působil ve škole ještě další podučitel, který měl na starosti vzdělání dítek v příložených obcích, v sousedním Tisku a ve vzdáleném Bravinném.

- 17) NAŠ č. 11 z 1. 4. 1898, roč. XIX.
- 18) OT, r. XXI, č. 91 z 19. 11. 1890, č. 97 z 10. 12. 1897, r. XXVIII, č. 7 z 24. 1. a č. 12 ze 7. 2. 1891, roč. XXII.
- 19) OT 29. 9. 1900. Tato živá a poutavá líčení lze asi přičíst mladšímu učitel z Lukavce Andělnu Novákoví, pozdějšímu inspektorovi v Hlučíně.
- 20) Vilém Kresta byl prvním starostou Hosičské župy bílovecké, Josef Viček jednateltem hospodářské župy bílovecko-vítkovské, která se ustavila 9. 12. 1894 v Lukavci, Maximilián Pracný obezřetně řídil jednu z prvních českých raiffeisenek (zal. 22. 5. 1898), v jejíž dozorčí radě zasedal další pustějovský učitel Leopold Hill, Antonín Klepík založil r. 1893 ve Výškovicích hasičský sbor a r. 1894 čtenářsko-divadelní spolek „Květoslav“. Ve Slatině se těšil velké oblibě učitel Vincenc Bainer (1866–1960), absolvent učitelského německého ústavu v Těšíně. V OT z 8. 1. 1897 o něm čteme, že jest výborným národovcem, čte české noviny, cvičí žáky na housle. Vyučoval tehdy 84 žáků dopoledne a 32 odpoledne.
- 21) Václav Glotzmann dal 26. 7. 1894 jménem učitelstva národních škol na Vítkovsku a Bílovecku zemské vládě slezské na vědomí, že hodlá založit spolek Pohorská učitelská jednota se sídlem ve Slatině a přiložil stanovy spolku. Zem. vláda přípisem z 25. 2. 1895 čj. 3353/95 sdělila, že na základě podaných stanov spolek nezakazuje; 20. 4. 1898 oznámil zemské vládě předseda spolku Arnošt Hrbáč změnu stanov, podle níž bylo od té doby sídlo spolku v bydlišti předsedy. Souhlas zem. vlády slezské byl vysloven přípisem z 16. 7. 1898 č. j. 12947/98 s podmínkou, že bydliště předsedy či jeho zástupce bude vždy zemské vládě a příslušnému okresnímu hejtmantství oznámeno. Tyto údaje poskytl laskavě dr. Stanislav Drkal ze Státního oblastního archivu v Opavě.
- 22) V Hospodářské župě bílovecko-vítkovské byl pokladníkem. Byl Glotzmannovým zetěm a tchánem okr. škol. inspektora Andělna Nováka, v jehož rodině trávil poslední léta svého života.
- 23) Viz nekrológ Gustava Kořeného ve Věstníku Ústředního svazu jednot moravského učitelstva č. 39 z r. 1937.
- 24) Ignác Večerek, otec početné rodiny známé z Opavska, vyučoval též v okrese novojičínském (Petřvald, Hůrka) a předčasně zemřel.
- 25) Viz článek Ant. Lhotského „30 let ústředního spolku českého učitelstva ve Slezsku“, Věstník ústř. svazu jednot mor. učitelů roč. 22, č. 5 z 2. 12. 1924.
- 26) Za 1. republiky zřídila ministerstvo školství a nář. osvěty v této obci státní německou menšinovou školu podobně jako ve Lhotce u Lubojat.
- 27) OT č. 69 z 3. 9. 1898.
- 28) NAŠ č. 11 z 16. 4. 1896 a č. 11 z 1. 4. 1898.
- 29) V Pustějově tančili českou besedu poprvé po ochotnickém divadle pořádaném studenty 26. 8. 1894, „k níž se nedostalo bohužel tanečnic mimo čtyři“ (OT č. 72, r. XXV z 15. 9. 1894).
- 30) OT č. 43, roč. XXVII z 3. 6. 1896, a č. 54 z 11. 7. 1896.
- 31) NAŠ č. 21, r. XIX z 3. 9. 1898. — OT č. 24, r. XXIX z 23. 3. 1898.
- 32) OT roč. XXX č. 98 z 16. 12. 1899 ve zprávě o schůzi delegátů ÚSČU na Polské Ostravě 7. 12. 1899. Návrh byl realizován teprve k 30. výročí založení ÚSČU v letech 1925 a 1926. Sborník vyšel za redakce člena Pohorské jednoty a funkcionáře ÚSČU Ant. Lhotského, učitele ve Studénce, jako dvojdílný „Vlastivědný sborník slezský“. I na další třetí díl shromáždil Lhotský dosti hodnotných článků. Dílo nešlo však na odbyt tak, jak se předpokládalo, a od dalšího vydávání se proto upustilo.
- 33) NAŠ r. XIX, č. 24 z 16. 10. 1898.
- 34) OT č. 64, roč. XXVII z 15. 8. 1896.
- 35) Pocházel z Nového Jičína, kde jeho otec byl přes 50 let lékařem (OT č. 69, roč. XXVII z 2. 9. 1896).
- 36) OT č. 85, r. XXVII z 28. 10. 1896.
- 37) OT, r. XXVIII, č. 25 ze 27. 3. a č. 55 ze 17. 7. 1897.
- 38) OT č. 41, roč. XXXI z 26. 5. 1900.
- 39) České voliče zmátl Němci tvrzením, že soudní okres bílovecký není v okresní školní radě dostatečně zastoupen (OT č. 77, r. XXXI z 3. 10. 1900).
- 40) Pateři z Lukavce patřili k uvědomělým českým slezským rodinám a mlynář

Pater se účastnil národní pouti na Radhošť r. 1862. Pateři z Velké Polomě, rovněž mlynáři, byli Němci.

- 41) OT č. 20 z 11. 3. 1899 píše: „C. k. okresní školní rada v Bílavci přes to, že má národní většinu, úřaduje německy. Nejmenší mezi našimi obcemi Čabysov požádal okresní hejtmantství, aby do Čabysova byly zaslány jen české příkazy. Vyřízení došlo v tom směru, že žádosti budou předloženy c. k. zemské škol. radě.“ Následuje výzva ostatním obcím k následování tohoto příkladu. V č. z 29. 3. 1899 píše OT, že tak učinili ve Studénce obec, místní školní rada, vysloužilci a hasiči. Úřadovalo se však německy dále. Ředitel měšťanské školy ve Štamberku Josef Škrda dostal např. při ustanovení v počáteční službě r. 1906 německý dekret do Studénky. Tehdejší jeho bydliště tam bylo uvedeno jako „Wietschkowitz bei Kopřivnic“.
- 42) NAŠ, r. XXI z 14. 8. 1900.
- 43) Vladimír Kostřica, činovník v klimkovické učitelské jednotě i v ÚSČU, sdělil, že Wolf vysoko cenil „Pedagogické rozhledy“ a zdůrazňoval důležitost členství v učitelských jednotách.
- 44) Řídící učitel z Komárova K. tehdy vděčně připomněl, že na inspektorův zásah byl na počátku I. světové války odvezen z pochodové setniny („maršky“) do Vojenského zeměpisného ústavu ve Vídni, kde se v bezpečí před frontou udržel celá čtyři léta. — Rovněž Pohorská jednota na schůzi v Hrabství 13. 10. 1927 ocenila činnost inspektora Wolfa a vyslala předsedu Ant. Lhotského s řídícím učitelem v. v. Boinarem do Opavy tlumočit mu za jednotu blahopřání (Věstník ÚSČU č. 6 z 24. 11. 1927).

SOUKROMÉ VELKOSTATKY A STÁTNÍ PŮDNÍ FONDY NA MORAVĚ A VE SLEZSKU V DOBĚ PRVNÍ REPUBLIKY SE ZVLÁŠTNÍM ZŘEATELEM NA NOVOJIČÍNSKO

Jan Skutil

Zemědělské závody existovaly za první republiky v několika typických formách: byly to především velkostatky obhospodařované soukromým vlastníkem půdy (nebo jeho nájemcem) námezdními dělníky, dále velkostatky v majetku institucí, tj. především měst nebo obcí, soukromých organizací a především církve a církevních organizací. Dále to byla soukromá větší hospodářství — venkovské statky, založené rovněž na námezdní práci, pak hospodářství středních rolníků spočívající na osobní práci vlastníka — zemědělce a jeho rodiny, přičemž se i tu příležitostně využívaly námezdní síly (především v době žni a podzimních prací), a nakonec hospodářství drobných rolníků a poloproletářů.

Mezi těmito typy zemědělských závodů byly ostré diference třídní, majetkové a ekonomické. Část půdy již za první republiky patřila přímo státu, a to podniku Československé státní lesy a statky, Vysoké škole zemědělské v Brně a Státnímu pozemkovému úřadu v Proze. Byl to dílčí výsledek první pozemkové reformy prováděné od r. 1919. Na těchto zemědělsko-lesnických závodech byly však politické a ekonomické poměry analogické jako na soukromých velkostatech.

Pod pojmem velkostatek se chápe velký zemědělský, popřípadě též zemědělsko-lesnický závod disponující více než 150 ha zemědělské, nebo více než 250 ha veškeré půdy; měl svoji vlastní správu se stálým odborným úřednictvem a zaměstnanci, v jeho čele stál ředitel nebo správce velkostatku, jemu byli podřízeni důchodní, adjunkti, šafáři a dozorcí, popřípadě i lesní a hajní, šlo-li o závod zemědělsko-lesnický. V případě, že velkostatek vlastnil i průmyslový závod, byli mu podřízeni rovněž správci a zaměstnanci tohoto podniku. U menších velkostatků si vedl jeho správu přímo jeho majitel, případně někdo z jeho blízkých příbuzných.

Velkostatek zajišťoval výrobu běžných potravin pro obyvatelstvo a suroviny pro potravinářský a lehký průmysl (který byl mnohdy i jeho součástí), pěstování kulturních rostlin a chov hospodářských zvířat (se kterými přímo mnohdy obchodoval); kromě toho se zabýval péčí o lesní kultury a jejich výpěstky (často byly jeho součástí i školky pro lesní a zahradní stromky), jež byly v rámci jeho správy. Po stránce administrativní byl nejmenší jednotkou velkostatku dvůr, v lesním oddělení pak polesí.

Forma soukromých velkostatků z období první republiky navazovala plně na někdejší velkostatkářský systém podunajské monarchie z let 1850–1918, kdy jejich držitelé byli většinou bývalí feudální páni nebo jejich potomci. Držitelé panství do r. 1850 měli až do tohoto data veškerou jurisdikční a správní moc ve svých rukou, po revolučním roce 1848 tuto obojí pravomoc převzal stát a přenesl ji na okresní soudy jako instituce první instance a správní na okresní hejtmánství; panství jako administrativní jednotky byly zrušeny k r. 1850, kdežto všechny další feudální výsady spolu s tituly až po r. 1918.

U velkostatků se od konce 18. stol. rozvíjel i průmysl, především lehký, který velkostatkářům zůstal i po r. 1918, pokud nebyl v rámci pozemkové reformy přidělen ke zbytkovým statkům nebo družstvům či akciové společnosti; byl to především průmysl spotřebního zboží nebo i jiný, zpracovávající vlastní surovinové zdroje velkostatku, těžící jeho lesní bohatství, které tvořilo součást jeho majetku. K velkostatkům patřily pivovary, lihovary, cukrovary, mlýny, pekárny, sladovny, dále pily, továrny na obrábění dřeva, často i nábytkářské závody, cihelny, vápenice; mnohdy velkostatky zbudovaly elektrárny a jiné průmyslné podniky. Často se velkostatky zaměřily i na těžební průmysl, vzhledem k tomu, že jim patřila půda, na níž byly zdroje surovinového bohatství, a to zejména na Ostravsku, na Kyjovsku aj., kde byly ve vlastní režii velkostatků doly na uhlí aj. Zřídka byla součástí velkostatku i lázeňská zařízení. Lze říci, že průmyslové podnikání od konce 18. stol. se vyvíjelo v souvislosti s činností zemědělskou a pozůstatky této skutečnosti přežívaly až do třicátých a čtyřicátých let našeho století.

Po našem národním a státním osvobození v r. 1918 byla velmi aktuální otázka zemědělská, a tak od r. 1919 byla postupně vydávána nařízení, týkající se zemědělských reforem; jedním z výsledků první zemědělské reformy bylo i to, že vznikl relativně rozsáhlý státní majetek spravovaný přímo ministerstvem zemědělství, a to jeho VIII. odborem, Československé státní lesy a statky, které měly na Moravě a ve Slezsku dvě ředitelství – v Hodoníně a ve Frýdku.

Pozemkové reformě byly podrobeny všechny velkostatky, a přece svůj úkol nesplnila: místo původně určených 4 miliónů hektarů k vyvlastnění byla v českých zemích odebrána jen 1,7 miliónů hektarů půdy a původně určený půdní fond k zabránění dostal se jen zčásti do rukou drobných přídělčů, zemědělců, zemědělských dělníků a deputátníků, neboť na zabrané půdě vznikaly zbytkové statky, které získali venkovští, popřípadě i městští zbohatlíci, kteří představovali jednu z výrazných forem soukromého vlastnictví za první republiky.

Na údajích o velkostatech ve 20. a 30. letech, které budou níže následovat a které se týkají velkostatků na okrese Nový Jičín v dnešním jeho rozsahu, chceme ukázat průběh první pozemkové reformy na jednotlivých typech těchto zemědělsko-lesnických velkopodniků: na soukromých, církevních a společenstevních. Zaměřujeme se na osobu majitele, na skutečnost, byl-li v obvodu velkostatku zámek nebo hrad, zachycujeme seznam dvorů a polesí každého velkostatku, všimáme si parcelace půdy v drobném i vzniku zbytkových statků konstituujících se především na původních velkostatkářských dvorech.

Šlo o tyto soukromé velkostatky na území dnešního okresu Nový Jičín:

1. Velkostatek Bartošovice. Jeho majitelem byl v době kolem r. 1935 dr. Artur Czacowiczka; ve vlastnictví měl zámek s parkem v Bartošovicích. Původní rozsah půdy tohoto jmění před r. 1920 byl 887,50 ha půdy. Zemědělská půda byla obdělávána z těchto dvorů: Zámecký dvůr, Střední dvůr, Velký dvůr, Loučky, kdežto lesy byly rozděleny do těchto polesí: Bartošovice, Sedlnice. Místní průmyslové podnikání představoval lihovar, píla, rafinérie lihu v Bartošovicích. Průběhem pozemkové reformy bylo rozparcelováno zprvu 86,69 ha půdy, později dalších 47,1926 ha. Byl vytvořen jeden zbytkový statek o rozloze 93,10 ha půdy. V r. 1935 vlastnil velkostatek Bartošovice 660,4674 ha půdy.

2. Velkostatek Bílovec patřil za první republiky dr. Zikmundovi Sedlitzkému; jeho majitel vlastnil též zámek s parkem v Bílovci. V r. 1920 byl rozsah půdního zboží tohoto jmění 551,05 ha; zemědělská půda byla obhospodařována ze dvora v Bílovci, k němuž patřil i poplužní dvůr „Anna“, lesní fond představovala polesí Bílovec a Bltov, z průmyslových podniků k velkostatku patřil lihovar v Bílovci. Průběhem pozemkové reformy bylo rozparcelováno v drobném 112,71 ha půdy, bývalý dvůr Bltov se stal zbytkovým statkem, v r. 1935 zůstalo velkostatku v Bílovci celkem 396,84 ha půdy.

3. Velkostatek Bravantice vlastnil Hugo Blücher z Wahlstatu, v jehož majetku byly rovněž zámky ve Studénce a v Bravanticích. Celková rozloha půdy před začátkem první pozemkové reformy v r. 1919 byla 1580,42 ha. Dvory, které zůstaly při velkostatku po reformě, byly jen dva – Bravantice a Jistebník, lesní půda byla spravována ze šesti polesí: Bravantice, Olbramice, Zbyslavice, Polanka, Jistebník, Studénka. Z průmyslových podniků velkostatku zaznamenáváme parní pílu ve Zbyslavicích, pílu v Polance a mlýn ve Studénce. Z bývalých dvorů velkostatku byly vytvořeny tyto zbytkové statky: Bltov I – 87 ha, Bltov II – 42,26 ha, Zámecký dvůr I (Polanka) – 70,80 ha, Zámecký dvůr II – 33,80 ha, Nový Dvůr (Studénka) – 65 ha, Nový Dvůr II – 52,70 ha, Zámecký dvůr (Studénka) – 125 ha, Zbyslavice – 31,59 ha.

4. Velkostatek Fulnek se zámek a s parkem ve Fulneku byl od r. 1928 v majetku Jaromíra Špačka a původní jeho rozsah před první pozemkovou reformou byl 2636,19 ha půdy. Průběhem reformy byly rozparcelovány v drobném někdejší dvory Stachovice, Nový Dvůr, Karlov-Pustějov, Velký Dvůr o celkové výměře 940,67 ha, polesí Fulnek, Pohoř, Nové Vrbno, Lukavec a Bravantice byla všechna při velkostatku zachována, kdežto jediný průmyslový podnik – lihovar – byl přičleněn ke vzniklému zbytkovému statku Městský dvůr, který obhospodařoval celkem 127,30 ha půdy. Ostatní zbytkové statky byly tyto: Zámecký

dvůr o rozloze 73,41 ha půdy, Pohořilky – 81,90 ha půdy a Valtěřovice 34,44 ha půdy. Celkem tvořily zbytkové statky 316,75 ha půdy, kdežto velkostatku Fulnek zůstalo 1126,9367 ha půdy.

5. Velkostatek **Hostašovice** vlastnili bratrančí Julius a František Sellernové a měl 1151,20 ha půdy před počátkem první pozemkové reformy; bývalé dvory Domorac a Poruba byly rozparcelovány v drobném celku; šlo celkem o 141,65 ha půdy. Při velkostatku však zůstala všechna tři polešá Domorac, Jašenice a Poruba i průmyslová zařízení – parní pila a továrna na bedny v Krásně nad Bečvou. Po provedení první pozemkové reformy zůstalo velkostatku celkem 1010,85 ha půdy.

6. Velkostatek **Klímkovice** vlastnil Jan Wilczek spolu se zámkem a se zahradou v Klímkovicích; původní rozsah půdy před první zemědělskou reformou byl 3061,53 ha. Půda byla spravována ze tří dvorů: Svinov, Přemyslav a Poruba; průmyslová zařízení představovala pila v Horní Lhotě a lihovar Svinov. Rozparcelovány byly bývalé dvory Horní Lhota a Věsina o celkové výměře 992 ha. Vznikly zbytkové statky o celkové výměře 276,53 ha, a to z bývalých dvorů Hýlov – 71,50 ha, Klímkovice – 83,03 ha, Velká Polom – 77 ha, Pustkovec – 45 ha, který připadl Hospodářskému družstvu v Pustkovicích. Po provedení pozemkové reformy zůstalo při velkostatku celkem 1793 ha půdy.

7. Velkostatek **Kunvald-Suchdol** vlastnili dr. Viktor a Markéta Bauerovi spolu se zámkem a s parkem v Kunvaldě (nyní Kuníně); před počátkem provádění první zemědělské reformy měl velkostatek 688,55 ha půdy, která byla spravována ze dvou dvorů – Kunvald a Suchdol a lesní půda ze dvou stejnojmenných polešá. Průmyslová zařízení velkostatku představoval lihovar, cihelna, mlýn, pekárna a elektrárna. V souvislosti s realizací první pozemkové reformy byl rozparcelován bývalý Horní dvůr v Suchdole o celkové výměře 176 ha. Po provedení pozemkové reformy v r. 1935 měl velkostatek Kunvald-Suchdol ve vlastnictví celkem 512,55 ha půdy.

8. Velkostatek v **Jeseníku nad Odrou** (dř. Německý Jeseník) vlastnila Karolína Cischini, již patřil rovněž zámek s parkem v Jeseníku a v r. 1919 měl půdní fond 276,95 ha půdy, jež byla spravována z jediného dvora Jeseník. Jediný průmyslový podnik – sladovna v Jeseníku byla ve dvacátých a třicátých letech propachtována, průběhem pozemkové reformy byl rozparcelován bývalý dvůr Dolní Vražné o rozloze 90 ha půdy. Velkostatku zůstalo po provedení pozemkové reformy 186,95 ha půdy.

9. Velkostatek **Nová Horka** patřil dr. Mořici Vetterovi z Lille spolu se zámkem Nová Horka, Sedlnice a Trnávka. Před počátkem provádění první pozemkové reformy měl celkem 1546,96 ha půdy. Dvory velkostatku byly v Nové Horce a Mošnově; v drobném byl propachtován dvůr Sedlnice. K velkostatku patřila tři polešá: Trnávka, Kateřinice a Sedlnice. Průběhem pozemkové reformy byly rozparcelovány tři bývalé dvory Kateřinice, Stikovec a Trnávka o celkové rozloze 675,96 ha půdy. Po ukončení reformy v r. 1935 u velkostatku zbylo celkem 871 ha zemědělské a lesní půdy.

10. Velkostatek **Spálov**, k němuž patřil i tamní zámek, byl ve vlastnictví dr. M. Chlumeckého-Bauera a v r. 1920 měl 753,00 ha půdy, jež byla spravována ze dvora ve Spálově a lesní půda ze stejnojmenného polešá. Rozparcelováno v drobném bylo jen 20 ha půdy, takže velkostatku zůstalo ve vlastnictví celkem 733 ha půdy po ukončení pozemkové reformy v r. 1935.

11. Velkostatek **Odry** byl v majetku dr. A. Potockého, jemuž náležel rovněž tamní zámek. Původní rozsah půdy před počátkem první zemědělské reformy v r. 1919 byl 1875,45 ha. Dvory velkostatku Josefův dvůr a Mankovice byly ve dvacátých a třicátých letech propachtovány. Polešá velkostatku byla tato: Ka-

ménka, Heřmanice, Hrník, Emauzy, Stodola (Scheuergrund), Černý les, Loučky, Dorra. Průmysl představovala parní pila a kruhová cihelna; kamenolom byl propachtován. V drobném bylo v průběhu první pozemkové reformy rozparcelováno 43,50 ha a byl současně vytvořen i zbytkový statek Vitberk o 130 ha. Po skončení první pozemkové reformy v r. 1935 zůstalo velkostatku celkem 1701,95 ha půdy.

12. Velkostatek **Starý Jičín** byl zprvu ve vlastnictví JUDr. Bedřicha Deyma, po jeho smrti v rukou jeho pozůstalých. Jeho součástí byl zámek a zřícenina hradu Starý Jičín. Před první zemědělskou reformou patřilo velkostatku celkem 599,64 ha půdy. Dvůr Starý Jičín byl propachtován, z průmyslových podniků byla součástí velkostatku cementárna ve Starém Jičíně. Rozparcelovány byly bývalé dvory Hůrka, Starojická Lhota a Palačovská Keř o celkové rozloze 219,01 ha půdy. Po provedení první pozemkové reformy měl velkostatek celkem 380,63 ha půdy.

Jiným typem velkostatků, než byly soukromé, byly velkostatky církevní. Půdní a lesní majetek na okrese Nový Jičín představoval velkostatek **Hukvaldy**, který patřil arcibiskupství Olomouc a byl zapsán jako jeho pátý zemskodeskový statek; jeho součástí byl zámek s parkem v Hukvaldech a známá zřícenina stejnojmenného středověkého hradu. Půdní fond se nacházel v okresech Nový Jičín a Místek (nyní Frýdek-Místek). Původní rozsah půdy před první zemědělskou reformou u tohoto velkostatku představoval 20 035 ha. Lesní fond byl začleněn do těchto polešá: Hukvaldy, Hukvaldy-Obora, Kozlovice, Frenštát pod Radhoštěm, Trojanovice, Ostravice, Čeladná, Podolánky, Baraní, Kavalčanky, Salajky, Samčanka, Hutě. Průmysl velkostatku představoval pivovar a palírna v Hukvaldech, která však byla propachtována, dále vodní pila v Hukvaldech, parní pila na Ostravici, kdežto železárně Ferrum byly již za první republiky pronajaty. V rámci první pozemkové reformy bylo rozparcelováno celkem 1339 ha půdy, a to úplně bývalý dvůr Rovna a Maxův Dvůr. Na třech dvorech byly vytvořeny zbytkové statky, a to na ploše celkem 250 ha. Dvůr Hukvaldy o 70,25 ha půdy však připadl metropolitní kapitule v Olomouci, druhé zbytkové statky soukromníkům (Staříč o 116,78 ha) nebo družstvu (Hájov o 63,17 ha). Po provedení první pozemkové reformy zůstalo velkostatku Hukvaldy v r. 1935 celkem 18 446 ha půdy.

Kapitule olomoucké patřil velkostatek **Petřvald u Příbora**, který byl původně lenním statkem a měl ku konci první světové války 185,4 ha půdy. K velkostatku patřil zámek a dvůr, který byl zcela rozparcelován mezi drobné nabyvatele z Dvorku, Petřvaldíku, Trnávky a Petřvaldu, z nichž dva získali 1,43 ha i od dvora ve Staré Vsi.

Konečně třetí typ velkostatků představovaly velkostatky ve vlastnictví společenstev. Byl jím za první republiky v okrese Nový Jičín novojičínský velkostatek patřící studentské nadaci (dříve zvaná císaře Ferdinanda II.), jež byla za republiky spravovaná státem - ministerstvem školství a národní osvěty v Praze. Původní rozsah této nadace před zahájením první pozemkové reformy v roce 1919 byl 2668,74 ha. Velkostatek tvořila polešá Hrabětice, Šenov, Mořkov a Veřovice. Průběhem reformy byl rozparcelován původní dvůr Bernartice o 246,62 ha v drobném, takže při velkostatku v r. 1935 po ukončení první pozemkové reformy zbylo 2422,12 ha půdy.

Státní půdní fond na okrese Nový Jičín za první republiky nebyl zastoupen v plně klasické formě, nýbrž jen v ministerském majetku nadace. Pro úplnost našeho pohledu dodáváme, že jej reprezentovaly především Československé státní lesy a statky (ČSLS), které vznikly na základě zákona č. 404/22 Sb. a vládního nařízení č. 206/24 Sb., a byly nadřízeným orgánem obou ředitelství

ČSLS na Moravě a ve Slezsku, které byly na Moravě v Hodoníně a ve Slezsku ve Frýdku. Dalším státním majetkem na Moravě byl školní statek Vysoké školy zemědělské v Brně, velkostatek Plumlov patřící Státnímu pozemkovému úřadu v Praze a některé jiné drobné půdní fondy.

Ředitelství Československých státních lesů a statků v Hodoníně spravovalo kromě statků získaných prvou pozemkovou reformou především lesy a statky, které patřily bývalé panovnické rodině a půdu nadační. Státní majetek byl rozdělen na správu státních lesů, na správu státních statků a na správu státních lesů a statků. Úhrnem bylo ve správě ředitelství ČSLS v Hodoníně 48 755,8754 ha půdy, jež byla rozdělena do 10 menších správních jednotek. Navíc toto ředitelství spravovalo ještě půdu státních lesů v Holíčích na Slovensku, správu státních lesů a statků v Šaštíně, správu státních statků v Holíčích, nadační statky v Časté, v Pezínoku a Sv. Juru a inspekci státních statků v Bratislavě. Ve správě ředitelství v Hodoníně byla i řada průmyslových podniků (např. cukrovar, lihovary, cihelna, bednářna), dále 8 zámků a hrad.

Analogicky tomu bylo s pozemkovou držbou ředitelství ČSLS ve Frýdku, jež sestávalo ze 14 lesních správ, ze 4 zemědělskopůdních správ, ze správy pily a mlékárny. Úhrnem bylo ve správě ředitelství ČSLS ve Frýdku 5 578,5757 ha veškeré půdy. Kromě toho tato instituce spravovala ještě v Čechách správu státních lesů v Lanškrouně o celkové rozloze 4 385,2047 ha a dále několik zemědělskopůdních podniků na Moravě (lihovar, sladovna, mlékárna, pily aj.) a jeden zámek.

Státní majetek na Moravě tvořilo rovněž jmění Vysoké školy zemědělské v Brně o 7 906,1744 ha s 8 polesími, podléhající přímo ministerstvu zemědělství. Bylo vytvořeno v rámci první pozemkové reformy z půdních fondů velkostatků Křtiny, Pohořelice a Rájec-Blansko; spravovalo rovněž několik průmyslových podniků (např. parní pilu, kamenolomy, těžirny hlin aj.).

Státní pozemkový úřad v Praze vlastnil velkostatek Plumlov, vyňatý v rámci pozemkové reformy z vlastnictví J. Lichtensteina, o celkové rozloze 9 030,3710 ha celkem s 10 polesími.

Z pozemkové reformy vzešel i půdní majetek Moravské zemědělské rady v Brně, jenž měl spíš ráz státní než společenstevní; šlo o zbytkový statek zakoupený od velkostatku v Malenovicích; dvůr Bítovánky byl získán (o 56 ha) od železavského velkostatku, dvůr Horky od lesnického velkostatku.

Porovnááme-li závěrem stav půdy a její vlastnictví za první republiky ve studované oblasti, zjistíme, jak byla první pozemková reforma nedůsledná a nedokonalá.

Celková rozloha půdy v okresích někdejších soudních – hektarový stav uvádíme v závorce – Odry (11 109 ha), Bílovec (20 035 ha), Klímkovice (15 149 ha), Frenštát (18 864 ha), Nový Jičín (23 819 ha), Příbor (14 064 ha) a Fulnek (12 159 ha) představovala celkem 115 199 ha. Připočteme-li k tomuto číslu ještě rozlohu Spálova (1930 ha) a Luboměře (764 ha) z okresu Hranice na Moravě, jde o celkový výměr 117 893 ha.

Velkostatky, jichž si všímáme výše (tj. Bartošovice, Bílovec, Bravantice, Fulnek, Hostašovice, Klímkovice, Kunvald-Suchdol, Jeseník nad Odrou, Nová Horka, Odry, Spálov a Starý Jičín), a jež se nacházely v rukou soukromých vlastníků, představovaly před r. 1920 celkem 15 808,44 ha půdy, po provedení pozemkové reformy měly v soukromém držení celkem 10 392,7441 ha půdního fondu. Uvědomíme-li si, že v těchto údajích šlo především o zemědělskou a lesní půdu, drželo 12 soukromých velkostatků za první republiky zde kolem jedné desetiny veškeré půdy. Církevní majetek (velkostatek Hukvaldy a Petřvald) představoval před reformou 20 200 ha, po jejím provedení v r. 1935 pak 18 260 ha.

Zvláštním typem soukromého vlastnictví byly zbytkové statky, jež vznikly osamostatněním některých velkostatkářských dvorů. Tyto ve studované oblasti měly celkovou výměru 1669,73 ha (z toho ze soukromých velkostatků 1 419,73 ha, z církevních 250 ha).

Za státní vlastnictví bylo by lze považovat někdejší nadační statek Nový Jičín, který spravovalo někdejší ministerstvo školství a národní osvěty v Praze. Tento velkostatek měl před reformou 2 668,74 ha půdy, v r. 1935 pak 2 422,12 ha.

Celková tendence za první republiky byla posilovat nejen již existující statky střední velikosti, které si v mnohém nezadaly se zbytkovými statky a byla na nich i analogická sociální situace, ale současně uplatňovat také ekonomický a politický význam někdejších velkých fajtství (např. Bernartice – 47 ha, Bílov 72 ha aj.) i bývalých menších šlechtických statků (např. Hukovice – 109 ha), jež nebyly podrobeny pozemkové reformě.

Hlavní důraz za první republiky se kladl jak po ekonomické, tak i politické stránce na velkostatky a statky střední velikosti, kdežto držitelé drobných usedlostí rolnických v rámci parcelace v drobném získali jen nepatrný díl půdy. V tom byla slabá jak sociální, tak i ekonomická stránka první pozemkové reformy, a proto se její provádění setkala s nespokojeností a nezdarem.

Literatura:

Josef Görner – Adolf Turek, Vývoj správy státních lesů a statků po r. 1918. Sborník archivních prací 13, Praha 1963, str. 139–204; sv. 15, 1965, str. 54–139. – Vlastivěda moravská II. Okres Novojičínský (Václav Severa). Brno 1933, 390 str. – Adolf Turek, Fulnecko. Brno 1940, 280 str. – Týž, Hrad a panství Starý Jičín, Nový Jičín 1978, 138 str. – Rudolf Lustig, Schematismus velkostatků v zemi Moravskoslezské, Praha 1935, 470 str. – J. Voženilek, Předběžné výsledky pozemkové reformy. Země Česká a Moravskoslezská, Praha 1939, 715 str. – Státní archiv v Brně. Průvodce po archivních sbírkách a fondech. Sv. 3 (VI. Voldán), Praha 1966, str. 376–377.

Prameny:

Státní oblastní archiv Opava – fond přídělový komisariát SPÚ Opava a Přídělový komisariát SPÚ Frýdek.
Autor upřímně děkuje dr. Ad. Turkovi za metodické a věcné připomínky.

LETECKÉ UDÁLOSTI V OKRESE NOVÝ JIČÍN ROKU 1944

(Rekonstrukce dvou leteckých havárií)

Zdeněk Bičík

Druhá světová válka, která zachvátila v letech 1939–1945 tři kontinenty naší zeměkoule a vyžádala si nesmírné oběti na životech a obrovské škody materiální, je stále středem zájmu historiků. Bylo o ní z nejrůznějších hledisek napsáno tisíce knih a studií nejrůznějšího rozsahu a kvality. Platí to v plné míře i o letecké válce, která dosáhla nebývalých rozměrů. Také naši historici věnovali ob-

dobí druhé světové války řadu odborných prací; v otázkách letecké války však jsou dosud prakticky v počátcích, bylo o ní publikováno jen velmi málo prací.

Rozsáhlé letecké operace proti cílům v českomoravském prostoru byly spojeneckými letectvy zahájeny 12. května 1944 velkým náletem na Mostecko.¹⁾ Tehdy zahájila ofenzívu 15. letecká armáda USA ze základen v jižní a střední Itálii a současně i dále létala i 8. letecká armáda USA z letišť ve Velké Británii a královské britské letectvo. Je ovšem nutno zdůraznit, že tato strategická ofenzíva nebyla schopna rozhodnout válku; sebesilnější letectvo nemohlo samo dosáhnout takových rozhodnutí, aby nepříteli donutilo ke kapitulaci.²⁾

Oblast Moravy byla v doletu jen 15. letecké armády USA, jejíž jednotky přelétaly území Moravy při náletech na cíle ve Slezsku a prováděly i útoky proti průmyslovým centrům na Moravě. Byly bombardovány např. Brno, Ostrava, Zlín, Břeclav, Hodonín, Opava, Krnov³⁾ a velmi často docházelo i k leteckým střetnutím prolétajících svazů s německou protivzdušnou obranou.⁴⁾ Nad okresem Nový Jičín došlo v průběhu války dvakrát k mimořádným leteckým situacím.

Poprvé to bylo 7. července 1944, kdy se nad Moravou pohybovaly silné skupiny amerických bombardérů majících zřejmě za úkol útočit na cíle ve Slezsku. Jeden čtyřmotorový letoun havaroval u Milovan (okr. Olomouc), další u Velehradu (okr. Uherské Hradiště); celkem v nich zahynulo 5–6 letců. V okrese Hodonín byly zničeny dvě německé stíhačky (u Hovorán a Stověšic), oba piloti se zachránili pomocí padáků.

Tohoto dne se podle hlášení četnické stanice Lešná zřítíl okolo 13.15 hod. na poli u obce Petřkovic (okr. Nový Jičín) čtyřmotorový americký bombardér typu B-24 Liberator, označený „Jeanie“ a číslem 264581. Hlášení dále uvádí, že stroj shořel, z posádky, jež nejpravděpodobněji vyskákala padáky, nebyl nalezen nikdo. Místo katastrofy střežila od 16 hodin hlídka četnické stanice, pak její úkol převzala stráž 1. granátnického praporu č. 327 z Nového Jičina.⁵⁾

V kronice obce Petřkovic událost popsal tehdejší kronikář František Janýška: „V měsíci červnu (chybně datováno) na petřkovském území »Pod obecníkem« zřítilo se americké letadlo se značkou Kanada 34-šestiválec. Posádka v něm se zachránila padáky v okolí Hodslavic. Stroj zaryl se hluboko do země v poli domkáře Jaroslava Janýška číslo 10. Letadlo, naplněno střelami a benzinem se vzňalo a explodovalo. Bylo zde i mnoho zásob konzerv, jídla, pečiva, čokolády, což si přiběhnuvší lidé posbírali, dokud nepřišli o tom zpravení Němci a vše okamžitě do své moci převzali. Německá pracovní četa trosky letadla rozebrala a na autech odvezla.“⁶⁾

Z dalších úředních hlášení vyplývá, že z posádky nikdo nezahynul a celá na padácích včas poškozené letadlo opustila. Letci byli pak postupně hlídkami zadrženi. Tři z nich vyskočili nad obvodem četnické stanice Hodslavice; jeden z nich byl zadržen na zahradě v Hodslavicích a předán i s padákem německému četnictvu ve Valašském Meziříčí; letec nebyl ozbrojen a nebyly u něj nalezeny žádné podezřelé předměty. Padák dalšího člena posádky byl nalezen u obce Staříč, letec zřejmě zmizel v lese. Nalezl se i třetí padák, jehož majitel se ztratil v prostoru mezi obcemi Hodslavice a Mořkov na protektorátních hranicích. Po obou zmizelých letcích bylo zahájeno pátrání, jež převzalo Gestapo ze Vsetína a německé četnictvo a vojsko z Valašského Meziříčí.⁷⁾ Další čtyři Američany zadržely německé vojenské hlídky odpoledne u obci Staříč a Chlebovice.⁸⁾ Další zachráněný letec byl dopaden až 11. července v 14.20 hodin na křižovatce silnic Hodslavice, nádraží Hostašovice a předán na četnickou stanici v Hodslavicích. Letec nebyl ozbrojen a převzalo jej německé četnictvo z Valašského Meziříčí. Zřejmě šlo o jednoho ze dvou letců, kteří vyskočili na padácích mezi Hodslavicemi a Hostašovicemi.⁹⁾

Rozsáhlá letecká činnost nad Moravou, zvláště nad okresy Olomouc, Přerov a Nový Jičín byla zaznamenána při přeletech bombardovacích svazů dne 17. prosince 1944. Bombardéry havarovaly v okrese Přerov (obce Troubky a Kokory, celkem 10 mrtvých), v Olomouci (5 mrtvých), zničené německé stíhačky se zřítily v okresech Přerov (Podolí, Ústí, Vinary, Špičky), Olomouc (Dolany, Grygov) a Hranice (Milovice); nejméně 5 německých pilotů přitom zahynulo.

Třetí americký bombardér havaroval tohoto dne v katastru obce Palačov (okr. Nový Jičín); byl to rovněž čtyřmotorový B-24 Liberator.¹¹⁾ V záznamu telefonátů četnické stanice Starojická Lhota se o tom uvádí, že okolo 12.30 hodin se zřítíl u Poruby čtyřmotorový bombardér. Nad katastrem obce Starojická Lhota vyskákalo padáky šest členů posádky, z nichž pět bylo zadrženo; šestý po zapálení všech padáků patrně uprchl. Ze zajatých letců byli 2 těžce a 3 lehce zraněni.¹²⁾ V kronice obce Palačov popsal událost kronikář Karel Borovský: „17. prosince 1944 byl svaz spojeneckých letadel přepaden německými stíhačkami nad našim krajem. Bylo sestřeleno několik německých stíhaček a jeden americký bombardér. Ten dopadl na katastr naší obce nedaleko silnice vedoucí do Lešné. Po dopadu se letadlo vzňalo a shořelo. V troskách byla nalezena ohořelá těla čtyř mužů. Ostatní členové posádky vyskákali a přistáli u Starojické Lhoty. Očiti svědkové tvrdí, že jich bylo sedm, ale zajatých jich bylo jen pět.“¹³⁾ Po válce případ zaznamenal ve svých materiálech Maxmilián Heralt a uvádí o něm: „V neděli 17. prosince 1944 v poledne byl sestřelen americký letoun nad Palačovem. Počal padati a s hrůzou jsme čekali, že spadne na Předevisi u p. Huba. Ale letěl skoro až po zemi až na pozemek zvaný Vystrčilka na roli Štramberského Vojtěcha. Nastala ohromná rána a letadlo celé hořelo až do večera. Zahynuli v něm čtyři letci, mladí Američané, kteří byli potom z trosk vyhrabáni s ohořelými údy. A 20. prosince pochováni společně v jedné rakvi asi 20 metrů dál od místa neštěstí na pozemku Váhalovém u okresní cesty Palačov-Lešná. Na hrob byl zasozen březový kříž s nápisem, že zde zahynuli čtyři letci.“¹⁴⁾ Celkem obdobně je tato havárie popsána i v dalších pramenech.¹⁵⁾

Po válce byl hrob osázen květinami a z iniciativy místního národního výboru byl v neděli 9. června 1946 odhalen zahynulým letcům památník. Tvořil jej velký kámen s železným křížem, vrtulí (nepocházela z havarovaného letadla) a obrubníkem z kovaných žetězů. Nápis na pomníku zní: Zde padli dne 17. 12. 1944 a odpočívají čtyři letci amerického bombardovacího letounu. Zeměll, abychom my mohli žít. Odhalení pomníku bylo pietní slavností za účasti mnoha občanů, uniformovaných složek a organizací a sloužena byla zádušní mše.

Koncem srpna téhož roku byla pak provedena úřední exhumace pozůstatků zahynulých letců. Na dva tisíce účastníků uctilo znovu památku mrtvých, jejichž těla z hrobu vyjímalo skupina amerických vojáků a uložila do čtyř rakví. Jména mrtvých nejsou známa; poválečným šetřením byl ze zachráněných letců identifikován jen poručík William Krebs, dále pak jeden lékař, inženýr (spíše mechanik) a tři další členové posádky bez uvedení jmen.¹⁷⁾

Snad tento skromný příspěvek osvětlí blíže dosud málo známé události z období druhé světové války na Novojičínsku a regionální historii okresu.

Poznámky:

1) Viz Zdeněk Bičík, *Letecké útoky na mosteckou oblast 1944–1945*, Věstník Okresního archivu v Mostě za rok 1977, s. 53–58.

2) Podrobněji viz Zdeněk Bičík, *Pardubický 24. srpen 1944 (Spojenecký nálet na Pardubice)* Sborník prací východočeských archivů sv. III/1974, s. 141–195.

3) Základní drobné informace např. v dějinách měst Brno, Břeclavi a Ostrovy. Z dalších menších prací týkajících se Moravy upozorňuji na: Jaroslav Klepáč, *Bombardování zlínských závodů 1944*, Gottwaldov 1963; *Bombardování*

Zlín před dvěma lety, Tep Nového Zlína 1946, č. 44, s. 5; Bomby na Zlín, Zlín 1946; Josef Kočíš, První výročí dne hrůzy v Hodoníně, Naše pravda 1945, č. 42, s. 3; Jaromír Matýšek, Bombardování Moravské Ostravy v letech 1944–1945 ve světle archivních dokumentů, Ostrava roč. 5, 1969, s. 217–222; Jan Stunavský, Bombardování Ostravy, Horník (Kalendář na rok 1957), Ostrava 1956, s. 61–63; Bohumil Kriml-Jaromír Matýšek, Jak to vypadalo v městské nemocnici na Fifejdách po bombardování Ostravy v roce 1944, Ostrava roč. 6/1973, s. 329–333.

- 4) Viz např. Zdeněk Bičík, Letecké katastrofy, Severní Morava, roč. 35/1978, s. 43–44; Zdeněk Bičík, Letadlo ztracená při prvním náletu na Pardubice, Zprávy Klubu přátel Pardubicka 1978, č. 3, s. 41–43; František Maňák, Osmadvacet amerických letců, Praha 1945; Letecký boj nad Slavičínem-Mladotíci, Naše pravda, 1945, č. 29, s. 3.
Zdeněk Bičík, Letecké události na jižní Moravě v létě 1944, Jižní Morava 1974/1, s. 184–185.
- 5) Státní oblastní archiv Brno (dále zkráceno SOA), fond: Zemské četnické velitelství Morava v Brně (dále zkráceno ZČV), čj. 3501/100-1944, č. kart. 121. Hlášení je telefonátem přijatým na ZČV v 19.30 hodin.
- 6) Kronika obce Petřkovice, zázpis za rok 1944, s. 45 (za opis děkuji kronikářce MNV Václavu Drybčákovi). Za podrobnou informaci patří můj dík též Janu Janíčkovi, předsedovi MNV Petřkovice (písemná informace z 6. 7. 1976 – dokumentace autora).
- 7) SOA Brno, fond: ZČV čj. 3501/111-1944, č. kart. 121; SOA Brno, fond: Inspektor neuniformované protektorátní policie Brno, fasc. Denní hlášení 8. 7. 1944.
- 8) SOA Brno, fond: ZČV čj. 3501/136-1944, č. kart. 121 a čj. 3501/133-1944, fasc. Mimořádné události VIII., č. kart. 122.
- 9) SOA Brno, fond: Zemský prezident - správa z pověření Říše (dále zkráceno ZP-SZPR), fasc. Nepřátelská činnost 7. 7.–24. 8. 1944, č. kart. 112; ZČV čj. 10001/19-1944, fasc. Mimořádné události VIII., č. kart. 122.
- 10) Viz Zdeněk Bičík, Letecké události v prostoru Olomouce v prosinci 1944 a únoru 1945, Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1976, s. 68–70.
- 11) Consolidated B-24 Liberator; čtyřmotorový dálkový bombardér, výzbroj 13 kulometů, dolet 3 200 km, max. rychlost 450 km/hod., nosnost 9000 kg, posádka 10 mužů (The Consolidated B-24 J, edice Profile 19, Windsor 1971).
- 12) SOA Brno, fond: ZČV čj. 10014/253-1944, č. kart. 121.
- 13) Kronika obce Palačov (za výpis děkuji MNV Palačov).
- 14) Maxmilián Heralt, Paměti obce Palačova – můj archiv lásky k rodné obci, rkp. 1947 (za výpis děkuji předsedovi MNV v Palačově Josefu Hubovi).
- 15) Kronika školy Palačov 1916–1949, s. 178–179 (zapsal Karel Borovský); Miloslav Baláš, Kulturní místopis Novojičínska, Nový Jičín 1967, s. 168–169; Cestou bojů k vítězství, díl I., Nový Jičín 1965, s. 168.
- 16) Písemná výpověď (dále zkráceno PV) Karla Pavlíka z Poruby z 10. 7. 1976 (dokumentace autora); PV p. Karla Bršlici ze Starého Jičína z 19. 4. 1976.
- 17) Státní ústřední archiv Praha, fond: Min. vnitra Praha, sign. 305-341-7.

Pokládám za milou povinnost poděkovat všem pomocníkům a spolupracovníkům, kteří jsou v tomto příspěvku citováni a podíleli se na získávání informací o tomto případu. Můj dík patří dále i okresnímu archivu v Novém Jičíně, Místnímu národnímu výboru v Palačově a Petřkovicích a příteli Juraji Rajnincovi z Trenčína.

KANČÍ HORY, LIDOVÉ JMÉNO PRO ODERSKÉ VRCHY

František Šustek

Oderské vrchy, součást Sudetské soustavy a jihovýchodní pokračování Nížkého Jeseníku, rozkládají se na území nynějšího okresu Nový Jičín od Moravské brány západním a severozápadním směrem. Na našem okrese vyplňují území Bílovecka, Fulnecka, Oderska a Spálovska. Oderské vrchy však zasahují ještě dále do sousedních okresů Přerov, Olomouc a Opava, přibližně až k řekám Bystřici, Hvozdnici a k dolním tokům řek Moravice a Opavy. Takto jsou vymezeny a chápány Oderské vrchy ve svém nejširším rozsahu.

V současné době podle nového geomorfologického členění zaujímají Oderské vrchy mnohem menší území kolem pramene Odry, zbytek je považován za součást geomorfologického celku Nížký Jeseník. Nové členění se zatím ještě nevílo v praxi; v tisku, v literatuře i turistických mapách se stále ještě používá názvu Oderské vrchy v původním nejširším rozsahu.

Starý původní název Oderských vrchů, který se ovšem nestal oficiálním pojmenováním, zněl „Kančí hory“, německy „Sauberge“ (Sviní hory) nebo „Saugebirge“ (Sviní pohoří). Jméno „Sau Berge“ je také opravdu doloženo, a to na mapě úředního Josefského mapování z r. 1780, na listu, označeném Sect. 40 Leipnik (Lipník), kde je uvedeno dvakrát: mezi Slavkovem (Schlakau) a Dolním Újezdem (Unter August) a mezi Slavkovem a Podhořím (Podhorn). Jméno „Sauberg“ pro výšinu porostlou bukovým lesem u vsi Varhoště (Haslicht) uvádí spálovský pán Karel Ferdinand Schertz ve svém spisu Laconismus philologicus de genuino fontis Odera, vydaném ve Vratislavi 1715, v němž dokazuje, že na tomto místě pramení Odra a vyvrací tehdy běžný a mylný názor, že Odra pramení v Beskydech (srv. Hjalmar Kopřiva: Karel Ferdinand Schertz, pozdně barokní autor na Moravě a ve Slezsku, Okresní vlastivědný sborník Novojičín č. 8, Nový Jičín 1966, str. 12). Název Sauberg připomíná také Řehoř Wolný ve své Topografii Moravy, 1835, sv. I, str. 20 a po něm oderský historik Anton Rolleder v díle Geschichte der Stadt und des Gerichtsbezirkes Odrau, Steyr 1903, str. 6, Rolleder se však mylně domníval, že tento název je nesprávný a že neexistuje.

Lidový název Saugebirge ale opravdu existoval a žil v lidové mluvě Němců až do jejich odsunu v roce 1946. Běžně se používal ještě v době I. republiky, především na Kravaňsku, pro označení Oderských vrchů a Nížkého Jeseníku, zvláště v okolí Vítkova, Hradce a Bílovce. V německém kravaňském nářečí se jméno Saugebirge vyslovovalo „Saig'biech“. (Srv. Dr. Adolf Staffe: Saig'biech, Das Kuhländchen, 5. Band, Neutitschein 1923, str. 171-2). Známý slavista německé university v Praze Dr. Ferdinand Liewehr ve svém díle Die Ortsnamen des Kuhländchens, Reichenberg 1926, str. 22, uvádí, že výraz „Sategebioech“ (Saugebirge) je nářečově označení výběžků Jeseníků, sahajících až k Odře a jméno pokládá za jakési doznívání významu původního keltského jména „Sudeta“ (= Sauwald, Sviní les), doloženého už v Geografii Claudia Ptolemaia (II, 11, 7).

Český lidový název pro Oderské vrchy, ekvivalent německého jména Saugebirge, zní „Kančí hory“. Je rozšířen v lidové mluvě zvláště v Pobečví a na Záhoří, ale je znám také na Valašsku a na Hané. Název byl již málo užíván, ale při českém osídlování bývalých německých obcí v Oderských vrších po r. 1945

z těchto uvedených oblastí došlo znovu k rozšíření používání tohoto starého lidového názvu, který ovšem dostal v nové době poněkud posměšný citový přízvuk. Tak bylo a je možno běžně slyšet po II. světové válce ve vlaku nebo v autobuse výrok, že někdo jede „na Kančí hory“, vrací se „z Kančích hor“ nebo bydlí „na Kančích horách“.

K oživení a rozšíření starého názvu nepochybně přispěla také okolnost, že při postupu fronty v roce 1945 divoči vepřilí ustupovali před frontou z Polska a z Karpat na západ a po skončení války zůstali ve velkém počtu v lesích Oderských vrchů a Jeseníků. A tak divočáci, kteří byli dříve u nás velkou vzácností (poslední kanec byl uloven hajným Janem Králem ve Spálově v r. 1912); stali se po r. 1945 běžnou a hojnou lovnou zvěří.

V této souvislosti stojí za připomínku, kolik místních jmen v celém Poodří vzniklo z obecného jména praseta, svině, konce i brávka, což zřejmě ukazuje na hojný výskyt černé zvěře v tomto území již v nejstarších dobách: Sudety (Svinské lesy), Kančí hory, Saugebirge (Svinské pohorí), Starý a Nový Jičín (Titschein z Dičín, dík = divoké prase), kopec Svinec u Starého Jičína, Bravinné u Bílovce, Svinov u Ostravy, řada jmen v Polsku, z nichž uvádím aspoň Svinoústi (Świnoujście) při ústí ředy Odry do Pomořanské zátoky Baltského moře. Odra tedy ve „Sviních horách“ pramení a u Svinoústi se vlévá do moře.

Okolnost, že v lidovém jazyku Čechů i Němců ve zdejších krajích bylo používáno starých názvů Kančí hory a Saugebirge pro celou oblast jesenických vrchů, kančících u Bečvy a Odry, přispěla k tomu, že po zavedení názvu Oderské vrchy, byl tento název chápán opět pro celé toto území. Toto širší chápání pojmu Oderské vrchy se ujalo nejen v běžné praxi, ale i v literatuře a mapové tvorbě, což by bylo možno potvrdit řadou dokladů.

NÁRODOPISNÝ PROFIL NOVOJIČÍNSKA

Zdena Vachová

Než se dostaneme k vlastnímu předmětu studie, musíme si objasnit dva základní zeměpisné pojmy, které se budou v textu stále opakovat: Kravaňsko a Novojičínsko. Jejich plošné i významové vymezení podléhalo v minulosti často změnám. Někdy se navzájem prolínaly, někdy se od sebe oddalovaly, jindy splyvaly, Kravaňsko bývalo doplňováno atributy podle toho, z jakých pozic a s jakými záměry se jich v řeči i v tisku používalo.

Začneme Kravaňskem. Víme, že toto pojmenování se obvykle vztahuje na rovinu na obou březích řeky Odry a na předhůří Beskyd i Jeseníků. Je také známo, že tato část Moravy byla osídlena metodami a technikou tzv. velké kolonizace mezi začátkem 2. poloviny 13. století a začátkem století 15. a že je-

jími novými osidleníci byli cizinci, konkrétně Němci. O tom shodně svědčí jak přímé historické doklady, tak i sídelnězeměpisný typ osad, jejich půdorys a plůžina.

Z těchto skutečností, které jsou sice nesporné, ale nemají ani pro Kravaňsko výlučnou platnost, pramenilo pojetí někdejšího německého obyvatelstva Kravaňska i vlastivědných a odborných pracovníků, kteří o něm psali, jako etnického teritoria splyvajících beze zbytku s pojmem německé národnosti a německé kultury. Jemu odpovídá i Bayerovo vymezení hranic Kravaňska z r. 1817.¹⁾ Pozdější vymezení Beckova z r. 1854²⁾ ukazuje Kravaňsko již jako území sevřenější a dokonce diferencované na vlastní jádro, ke kterému podle něho patřilo 19 vsí, a na okrajové přechodní pásmo devíti dalších vesnic. Beckovu hranici širšího Kravaňska přijímá také J. Mňuk, člen autorského kolektivu prvního českého vlastivědného sborníku věnovaného tomuto kraji – Moravského Kravaňska,³⁾ ale zakrouhlil ji na východě připojením města Příbora s okolními vesnicemi a města Oder s nejbližším okolím na západě.

Titul sborníku Moravské Kravaňsko je pojem, který se v české regionální vlastivědné literatuře 80. a 90. let minulého století ujal jako výraz komplexnějšího pojetí názvu Kravaňsko, rozdílného od zjednodušujícího pojetí německé veřejnosti, úřadů i literatury, které ignorovalo existenci staršího českého osídlení v okolí Starého Jičína, Oder, Fulneka a Bílovce. Etnické a národnostní rozhraní mezi českými a německými vesnicemi v průběhu staletí ovšem kolísalo a vývoj nebyl pro český živel zpravidla příliš příznivý.⁴⁾ Germanizační tlak vzrůstal zejména od konce 18. století.⁵⁾ Mlýsty a časem samozřejmě přetrvávaly vztahy pokojného sousedského soužití, podporované i pokrevními příbuzenskými svazky,⁶⁾ ale jako celek se český a německý živel dostával do stále vypjatějších protikladných situací. Protože obě strany potřebovaly podporu nejširších vrstev domácího obyvatelstva i posilování vědomí zakotvenosti v půdě Kravaňska, dovolávaly se obě starých tradic, své kulturní kontinuity, svého práva na ten kus země, který Češi nazývali Moravským Kravaňskem a Němci Das deutsche Kuhländchen. Češi i Němci odvozovali své argumenty z protipólů vlastně stejných mravních hodnot. Tak se na obou soupeřících stranách vyvinula snaha co nehlouběji poznat odkaz vlastní minulosti a zachovat z něho pro vlastní duchovní potřeby i pro paměť budoucích generací všechno, co dosud neupadlo do úplného zapomnění, co posilovalo vědomí národní příslušnosti a kulturní svébytnosti. Tak se stalo, že po generace pěstovaná rivalita zajistila pro nás vydatný pramen poznání tradiční lidové kultury českého i německého Kravaňska, jaký se národopisnému výzkumu v českých zemích naskytne jen výjimečně.

Z dnešního odstupu se nám tehdejší zápolení dvou národních ideologií na Kravaňsku jeví jako kulturní zápas na nejširší lidové frontě, pro který německá strana byla vybavena výhodnějšími vnějšími podmínkami. Sídelní okrsek kravaňských Němců byl kompaktní a jejich lidová kultura jednotná, formovaná stejnými vývojovými impulsy. Kromě toho dlouhé úseky hranic německého osídlení navazovaly na severovýchodě na německé nebo dávno germanizované vesnice Vítkovska a na jihovýchodě na germanizované vesnice jesenického podhůří. Naproti tomu ostrůvky českých vesnic při jižní, východní a severovýchodní hranici Kravaňska byly v nevýhodě, která vyplývala už z jejich geopolitické situace vylučující vytvoření společného kulturního centra, ztěžující vzájemný styk, a tím i do značné míry spontánního zaujetí jednotného obranného kulturněpolitického postupu. Lidová kultura českých vesnic na obvodu Kravaňska byla pestrá paletou znaků sblížujících ji na jedné straně s Valašskem, na druhé straně s Moravským Lašskem a konečně i s Opavskem. Nářečí,⁷⁾ lidový kraj⁸⁾ a charakter lidového stavitelství⁹⁾ řadí vesnice od Palačova po Veřovice k Valašsku jako jeho severní okrajovou oblast. Pokud jde o dialekt, na jeho základě počítá B. Bartoš

k Valašsku i Spálovsko.¹⁰⁾ Podle stejných kritérií dialektu a jevů lidové materiální kultury byla městu Příboru a jeho okolí dokazována příslušnost k lašské kultuře a nářečí.¹¹⁾

Po zrušení panství jako administrativních celků a po zavedení zemského správního aparátu zůstávaly hranice Kravařska v relaci s hranicemi nového administrativního členění Moravy.¹²⁾ Teprve poslední územně správní reorganizace z r. 1960 připojila ke Kravařsku kus zrušeného okresu Frenštát p. R. a z Opavská městečko Klimkovičky s většinou vesnic na severu a severovýchodě. Tím se národopisný profil nově vzniklého útvaru, jehož jádrem zůstalo Kravařsko, rozšířil o kus země se stopami příslušnosti ke klasické horské valašské lidové kultuře, a území, v jehož lidové kultuře se dají vystopovat prvky okrajových variant lidové kultury Opavska. Celkový obraz pak dokresluje vesnice na východě Klimkovičky a severových. Příborska, jejichž tradiční lidová kultura začala již ve 2. pol. 19. stol. podléhat nivelizačnímu tlaku, jakým se projevuje formování silných průmyslových center v širokém okruhu jejich zázemí. A právě toto území, vyčleněné hranicí polit. okresu Nový Jičín v r. 1960 z teritoria Moravy a Slezska, má být předmětem dalšího pojednání v tomto příspěvku. Protože mi nomenklaturní titul oblasti, třebaže jinak úřední potřebě vyhovující, připadá pro běžnou sdělovací funkci zbytečně dlouhý a stylisticky nepružný, využívám autorské licence a dávám přednost stručnému, i když ne naprosto přesnému pojmenování Novojičínska.

Víme už, že rivalita českého a německého živilu na Novojičínsku v zápolení o politické, hospodářské a kulturní pozice vyburcovala a v obou táborech udržovala živý zájem o domácí kulturní tradice i snahu uchránit je před zapomenutím. Navenek a s dlouhými důsledky, z nichž můžeme těžit i dnes, se tento ruch, odkazovaný z generace na generaci, projevil dvojnásobně. Jednak písemně, ať už publikovanými pracemi nebo zatím nepublikovanými písemnými prameny, a za druhé soubory autentických dokladů hmotné povahy, soustředěných v muzejních nebo soukromých sbírkách. Obaj dohromady představuje pro práci v oboru regionální etnografie štědrý zdroj informací, známých zatím jen zčásti a téměř vůbec nevyužitých.

Počet publikovaných titulů, ať už zaměřených na téma lidové kultury Novojičínska přímo nebo širše vlastivědně orientovaných, za kterých ovšem lze za určitých okolností s prospěchem těžit i pro etnografický výzkum, se dnes pohybuje okolo 150–170. Je tedy nemožné pojednat o nich kriticky a podrobně v této studii, která je rozsahem limitována a obsahem zeměměna mnohem širší než jen na bibliografii.

Pro splnění účelu, který sleduje, však postačí charakterizovat příslušnou literaturu souborně s jmenovitými citacemi jen těch titulů, které jsou pro sledovanou tematiku zvláště důležité.

Uspořádáme-li tituly publikovaných prací o Kravařsku, které nás zajímají, chronologicky podle data jejich zveřejnění, ukáže se jasně, že literatura, která nějak souvisí s lidovou kulturou Novojičínska, se člení do čtyř časových úseků, kdy se liší formou, obsahem i pojetím. Nejstarší období zaujímá zhruba poslední třetinu 18. století a první polovinu 19. století. V něm se ojedinělé zmínky vlastivědného zaměření o Kravařsku objevují ve velkých souborných publikacích s dobovým koloritem, jaký jim dává stále ještě nová společenská potřeba základních informací o zemi a jejím lidu.¹³⁾ Spíše výjimečně se objevují příspěvky ve starých moravských časopisech.¹⁴⁾

Druhé období mezi polovinou 19. století a r. 1914 je již bohatší na tituly vlastivědné literatury o Kravařsku, ale přináší také již příspěvky s vlastní národopisnou tematikou. Mezi publikačními prostředky jsou v té době již preferovány časopisy, i když ještě přežívá forma velikých vlastivědných publikací.¹⁵⁾ Nejzá-

važnější články o lidové kultuře Kravařska vycházely v ústředním odborném národopisném časopise orientovaném na problematiku celého území monarchie v časopise Zeitschrift für österreichische Volkskunde, který vycházel ve Vídni.¹⁶⁾ Menší příspěvky přinášel i populární regionální časopis Die Biene, který vycházel v Novém Jičíně.¹⁷⁾ Ke konci druhého období začal v Novém Jičíně vycházet vlastivědný časopis Zeitschrift des Museums = Vereines für Neutitschein und das deutsche Kuhländchen¹⁸⁾, ve kterém vyšlo i několik příspěvků o lidové kultuře Kravařska¹⁹⁾, souběžně s dalším časopisem podobného zaměření Unser Kuhländchen.²⁰⁾ Vyšly také první německé regionální monografie,²¹⁾ které aspoň zčásti přihlížejí k lidové kultuře Kravařska. Protože zájem o lidové kroje ani v tomto období neustává, ba spíše sílí, vychází v 60. letech po Hornově albu²²⁾ další obrazová publikace o krajích. Je to album J. Kalivody Österreichische Nationaltrachten; J. Kalivoda je také autorem národopisné monografie Aus dem Volksleben in Mähren.

V 80. a 90. letech minulého století začaly také vycházet první výsledky národopisné práce na Kravařsku z per českých autorů. První články našly zázemí v regionálních časopisech sousedních oblastí, protože české Kravařsko nemělo ještě vlastní publikační základnu. Mělo však již své autory. Pro poznání a popularizaci české lidové kultury Novojičínska nejvíce udělal J. Klvaňa. Publikoval v Časopise vlastivědného muzejního spolku v Olomouci,²³⁾ v Národopisném Věstníku Československém²⁴⁾ a vypracoval i pojednání o lidových krajích moravských a slezských pro velkou reprezentační publikaci Národopisná výstava Československá.²⁵⁾ Do NVČ psal také druhý nejpilnější autor Novojičínska J. Červinka.²⁶⁾ V ČVSMO vycházely články A. Václavka Národopisné obrázky z Moravského Valašska, do kterého zahrnul i jižní okrajové vesnice Novojičínska. Další příspěvky k poznání Novojičínska po stránce národopisu vycházely v Sešlém archivu, Českém lidu, Časopise Matice Moravské, Našem Valašsku, Obzoru, Květech, Světozoru a v Moravskoslezské revui.²⁸⁾ Jeden z nich našel uplatnění i v Lidové čítance moravské, dílu I.²⁹⁾

Na rozhraní 19. a 20. století vyšly přímo na půdě Novojičínska první české vlastivědné neperiodické publikace. Kromě již zmíněného sborníku Moravské Kravařsko³⁰⁾, Frenštátský okres Vlastivědy moravské³¹⁾, Příborský okres Vlastivědy moravské³²⁾, katalog k výstavě Upomínka na národopisnou, průmyslovou, uměleckou a školskou výstavu ve Frenštátě³³⁾, katalog Krajině výstavy v Příboře³⁴⁾. V letech 1900–1910 vycházely populární Kalendáře Kravařska. Tematika lidové kultury českého Kravařska se uplatnila i v Bartošových Desíti rozpravách lidopisných³⁵⁾ a v Ročenkách muzea ve Valašském Meziříčí, které začaly vycházet po r. 1900.

Celkem tedy můžeme období mezi polovinou 19. století a vypuknutím první světové války hodnotit jako období úspěšných začátků práce v oboru národopisu v obou soupeřících táborech. Je jenom spravedlivé výše hodnotit výsledky českých pracovníků, a to nejenom pro užitek, který jejich práce přinesla i nám, ale především proto, že jich dosáhli přes nepříznivé vnější okolnosti; bez podpory úřadů a kulturních institucí, z které těžili a o které se opírali jejich němečtí partneři. Naopak, často museli překonávat zbytečně a záměrně inscenované překážky. Přesto položili pro další práci v oblasti lidové kultury českého Novojičínska tak pevné základy, že se dalo právem očekávat, že ve třetím období mezi rokem 1918 a r. 1945, za podmínek ideologicky příznivějších pro českou kulturu a za lepších hmotných podmínek bude jejich publikační činnost pokračovat ještě intenzivněji. Zatím však i v samostatném československém státě zůstala na Novojičínsku ještě dlouho iniciativa v rukou Němců. Ti naopak, aby kompenzovali ztrátu svého výsadního politického postavení, téměř okamžitě

po skončení války zvýšili horlivost na poli kulturním. A v jejich pojetí lidové kultury Kravařska se od té doby stupňují nezakryvané nacionalistické tendence tak dlouho, až koncem 30. let vyvrcholily agresivním sudetoněmeckým šovinismem. Hned v r. 1918 založili vlastivědný časopis *Das Kuhländchen*, kam přenesli publikační činnost ti osvědčení autoři, kteří dříve spolupracovali s ZföG.³⁶⁾ V letech 1922–23 vyšlo několik čísel časopisu *Heimatfreunde*³⁷⁾ a v r. 1927 sborník *Kuhländler Heimatfest*.

Čeští kulturní a osvětoví pracovníci Novojičínska se vlastního časopisu dočkali mnohem později. Teprve v r. 1933 začal vycházet vlastivědný sborník *Kravařsko*. Do té doby se články o lidové kultuře Kravařska dále tiskly v Českém lidu, ČVMSO, ČMM, *Našem Valašsku* a také v nově založeném časopise *Černá země*.³⁸⁾ Některé příspěvky z tohoto období najdeme v *Ročence štramberské záložny*,³⁹⁾ v katalogu k frenštátské výstavě z r. 1934⁴⁰⁾ a ve Výroční zprávě státního reálného gymnasia v Příboře za škol. rok 1930/31. Do řady *Vlastivěda moravská* přibyl v r. 1933 svazek *Okres Nový Jičín* a vyšel sborník *Od pokolení do pokolení – Památník obce Bernartice*, ve kterém jsou otištěny i příspěvky o lidových stavbách a lidovém kroji.⁴¹⁾

Po skončení druhé světové války, za které kupodivu neustala zcela publikační činnost o lidové kultuře Kravařska,⁴²⁾ začala hned v létě r. 1945 vycházet obnovené *Kravařsko*.⁴³⁾ Spálovsko si vydávalo vlastní časopis *Oderské hory*,⁴⁴⁾ který byl po přerušení obnoven pod názvem *Oderské vrchy*,⁴⁵⁾ frenštátské okresní muzeum vydávalo drobný tisk *Hlasy*,⁴⁶⁾ ve kterém bylo otištěno i několik článků o lidové kultuře. Další příspěvky z Frenštátska vycházely ve valašských regionálních časopisech.⁴⁷⁾ Příležitost k otištění národopisných příspěvků se našla i ve sborníku *Palackého rodná obec*,⁴⁸⁾ ale nejvíce využívaným publikačním prostředkem pro Novojičínsko v poválečném období byl časopis *Radostná země*.⁴⁹⁾ O málo známém *Klimkovicku* vyšly dvě materiálově bohaté knížky H. Salichové: *kronika ze starých časů*⁵⁰⁾ a *Stařenčina* (oktůbeř).⁵¹⁾

Logickým vyvrcholením odborně fundovaného zájmu o lidovou kulturu Novojičínska a shromažďování podkladů pro publikační činnost bylo, že se postupně začaly vytvářet i kolekce autentických dokladů. V popředí zájmu byly lidové písně a ostatní hodnoty lidového slovesného umění, z materiální kultury pak kroje. Spontánní zájem o sběratelskou činnost byl podporován i ze strany úřadů a institucí. Na příklad pro Moravu vydala v r. 1753 K. K. Landes= gewerbs= und Fabriquen= Amts= Inspection výzvu, aby jí podřízená místa v krajích zjišťovala a posílala hlášení o tom, jaké oděvy se v tom kterém kraji nosí, jakého druhu je používaný textilní materiál a jaká je jeho spotřeba.⁵²⁾ Sběr lidových písní a sestavování regionálních zpěvníků zase podporovala *Gesellschaft der Musikfreunde des Österreichischen Kaiserstaates*, která akce v regionech koordinovala vydáváním jednotných vzorových dotazníků a sjednávala jim i podporu úřadů.

Na Kravařsku probíhal intenzivní sběr lidových písní okolo poloviny 19. století. Nejsilnější podnět k těmto akcím vyšel od samotného F. Bartoše, jehož pomocníkem byl známý vlastivědný pracovník Kravařska Fr. Váhala, který sbíral také nářeční frazeologické obraty pro Bartošovu *Dialektologii*. Písně z Moravského Kravařska sbíral pro A. V. Šemberu v letech 1842–43 L. Hausmann, o jehož málo známé záslužné činnosti pojednal v ČMM roč. 1907 J. Kabelík. Písně ze sběrových akcí na Kravařsku byly ve větším počtu zařazeny i do *Sušilova zpěvníku*.

Ve shromáždění hmotných dokladů lidové kultury a v pořádání prvních výstav na Kravařsku získala česká strana v soutěžení s německými partnery časový předstih. Došlo k tomu pod vlivem vlny nadšení a obětavosti, která

zaplavila Čechy i Moravu a Slezsko v r. 1891, když byla zveřejněna výzva k celonárodní účasti na přípravách velkoryse koncipované Národopisné výstavy Československé. České Kravařsko se zapojilo vydatně. Ve Frenštátě a v Libhošti se ustavily přípravné výbory, po celém kraji se horlivě sbíralo po dvě až tři léta. Z výsledků úspěšných sběrných akcí byly uspořádány čtyři výstavy dříve, než byl materiál odeslán do Prahy. Ve Frenštátě byla výstavka otevřena od 20. do 29. VIII. 1893, v témže roce v Loučce u Nového Jičína ve dnech 2.–5. IX.⁵³⁾ V příštím roce byly uspořádány výstavy v Libhošti a v Příboře ve dnech 22.–24. IX.⁵⁴⁾

Pokud vím, nezachovaly se žádné soupisy předmětů, kterými se české Kravařsko mělo reprezentovat na velké národní, a vlastně nadnárodní přehlídce hospodářských úspěchů, kultury a umění. Podle snímku lidového kroje z Bernartice, Hodslavic a Veřovic, který byl reprodukován v publikaci *Národopisná výstava Československá*,⁵⁴⁾ byly mezi nimi převážně předměty už tehdy vzácné a unikátní. Naneštěstí nebyly na Novojičínsku tehdy podmínky pro kulturní regionální práci natolik příznivé, aby bylo možno pomýšlet na zřízení aspoň jednoho muzea. Proto většina exponátů z Kravařska zůstala v Praze, kde se po čase spolu s doklady jiných českých, slovenských i zahraničních slovanských regionů staly základem nově zřízeného Národopisného muzea Československého.⁵⁶⁾ Jediný přípravný výbor ve Frenštátě se postaral, aby se část zapůjčených exponátů vrátila zpět a přečkala několik let v provizorním uložení, než byla zřízeno ve městě muzeum. Frenštátské muzeum bylo prvním českým ústavem tohoto druhu na Novojičínsku.⁵⁷⁾

Starou tradici pořádání výstav mělo město Příbor. Zde byla první výstava uspořádána dokonce ještě před Národopisnou výstavou Československou v Praze. Jde o hospodářsko-řemeslnickou výstavu v r. 1888,⁵⁸⁾ druhá byla v r. 1911 a vyšel k ní katalog.⁵⁹⁾ Muzeum bylo v Příboře založeno r. 1912. Třetí české muzeum Novojičínska vzniklo současně ve Štramberku.⁶⁰⁾

Z doby okolo r. 1900 jsou také známy doklady o sběratelských akcích Němců na Kravařsku. Ti jednak pomáhali budovat sbírkový fond ústředního národopisného muzea pro celou monarchii, Národopisného muzea ve Vídni,⁶¹⁾ kam odprodal svou zřejmě rozsáhlou soukromou sbírku lidového nábytku, krojů, pracovního nářadí a nádobí A. Hausotter, známý německý národopisný pracovník německého Kravařska. Kravařští Němci se také přičinili o to, aby doklady lidové kultury z Kravařska byly zastoupeny i ve sbírkách Muzea pro německý národopis v Berlíně. Pro zřízení vlastního muzea v Novém Jičíně se v r. 1882 ustavil spolek *Museum= Verein für Neutitschein und das deutsche Kuhländchen*,⁶²⁾ podle zpráv, které o jeho budování zveřejňoval ZföV hlavně v roč. 1904–1907, a podle popisu A. Bauera⁶³⁾ bylo muzeum v Novém Jičíně určeno především k uchraňování dokumentů města samotného, ale v jeho fondech se shromažďovaly i doklady lidové kultury. Na rozdíl od toho místní muzeum v Kuníně, které vzniklo v r. 1900, bylo celé zasvěceno národopisu. Vzniklo zakaupením Hausotterovy další soukromé sbírky,⁶⁴⁾ a v r. 1905 bylo rozšířeno o druhé oddělení věnované dokladům k dějtinám obce Kunín. O tomto muzeu byly publikovány dost podrobné zprávy také v ZföV, hlavně v roč. 1906 a 1907. Podle nich byl v kunínském muzeu instalována kompletní seelský interiér vybavený nářadím a nádobím, sbírka svítidel, keramiky a hrnčiny, pracovního nářadí, krojových součástí, krojových studií a kresebné dokumentace výzdobných prvků lidového domu. V r. 1904 vydalo toto vesnické muzeum vlastní pohlednici.

Obdobný profil sbírkového fondu jako novojičínské muzeum, i když v menších rozměrech, mělo i Městské muzeum v Bílovci, založené r. 1924. I ono mělo národopisný protějšek ve vesnickém muzeu v Butovicích. Byla tedy muzejní síň

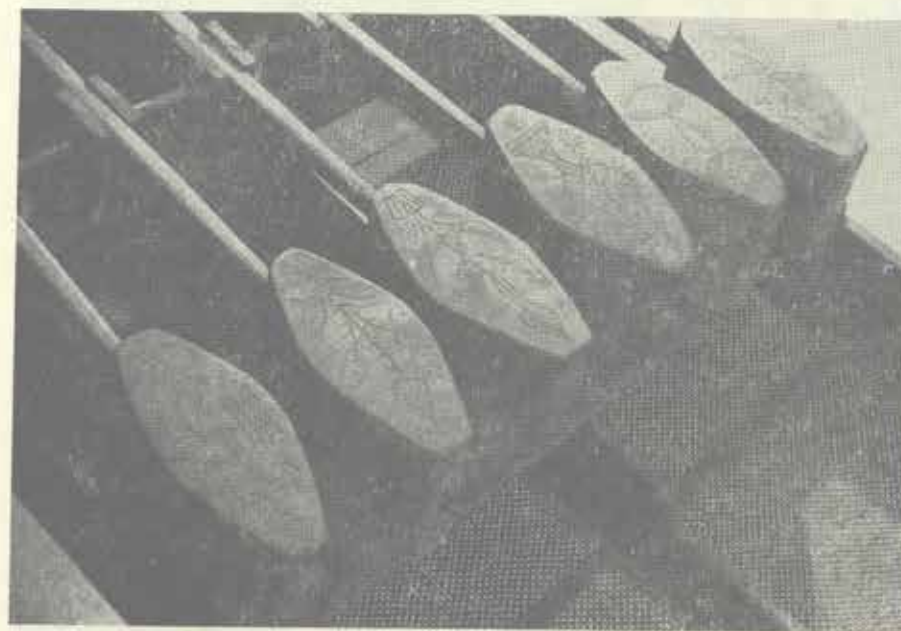
Novojická poměrně rozsáhlá už v období mezi oběma válkami a doklady lidové kultury českého i německého obyvatelstva tohoto regionu mohly už tehdy tvořit hodnotný studijní fond. Bohužel nevíme o něm skoro nic od té doby, co přestaly vycházet zprávy v ZřřV. Teprve první orientační soupis sbírkového fondu v muzeích Ostravského kraje, pořízený v r. 1954 pro potřeby KNV v Ostravě, nám o nich, nebo lépe řečeno o jejich zbytcích, dává jakousi představu.⁶³⁾ Vesnické muzeum v Butovicích bylo při revizi, která předcházela vypracování citované zprávy, shledáno v tak neutěšeném stavu, že byl podán návrh na jeho zrušení. Předměty, pokud je bylo možno ještě zachránit konzervací, byly převezeny do Slezského muzea v Opavě a v dílně národopisného oddělení zkonzervovány. Zprvu byly v národopisném oddělení pouze deponovány, ale když definitivně ztroskotala jednání o obnovení místního muzea v Butovicích, byly přepsány do inventáře sbírek tohoto oddělení.

Muzejní síť novojičínského okresu tím nijak nezchudla, už proto ne, že v průběhu desíti poválečných let vzniklo sedm nových muzeí a památníků. S mimořádnou nepřízní osudu musela zápasit myšlenka zřízení muzea ve Spálově. Obětavostí místních pracovníků, především F. Šustka a A. Brňáka, bylo sice otevřeno hned v r. 1945, ale v rámci reorganizace zase zrušeno, sbírky převezeny do zřizovaného muzea ve Vítkově; po jeho zrušení vráceny do Spálova a uloženy v několika místnostech v zámku. V r. 1947 bylo otevřeno Lašské muzeum v Kopřivnici. Veliká část jeho základního sbírkového fondu pochází ze soukromých sbírek jeho prvního vedoucího E. Hanzelky. Kromě hmotných dokladů lidové kultury Kopřivnice a okolí věnoval E. Hanzelka Lašskému muzeu svůj velmi cenný archiv písemných památek a dokladů. V r. 1948 bylo v Hodslavicích otevřeno Muzeum F. Palackého, v jehož rodné jizbě je instalováno několik kusů místního lidového nábytku a doplňků.⁶⁴⁾

Zatím máme jenom neurčitou představu o tom, jaké bohatství dokladů k vývoji lidové kultury Novojičínska přechovává okresní vlastivědné muzeum se svými pobočkami. Další národopisný materiál Novojičínska je v různé míře zastoupen ještě v dalších muzeích Severomoravského kraje, i dokonce mimo něj. V národopisném oddělení Slezského muzea v Opavě je kromě sbírky zrušeného místního muzea v Butovicích materiál ze sběrů tohoto oddělení v terénu. Ve stručném přehledu vypadá regionální reprezentace Novojičínska ve struktuře sbírek národopisného oddělení následovně. Materiál z Butovic, čís. depozit ND 108-144, přír. č. N 73, 141-201 obsahuje: 2 plástiky, 4 lidové obrazy na skle, 1 obraz v truhlíkovém rámu; 10 ks drobného pracovního nářadí, 1 lamku na len, 1 stoupu na sůl s tloučkem a vybavení ševcovské dílny - verpánek, trojnožku, kopyta, kladívko, knejp atd.; 7 truhel, 4 skříně, 1 kolébku - vesměs malované, dále 1 židli a jednu překlápěcí lavici; součástky jednoho neúplného původního a neúplného rekonstruovaného kroje. Z Bernartic n. O. 2 sukně, 2 zástěry, 2 špenzry, 2 vlněné šátky a 1 bílou vyšitou plenu, i. č. N 59, 43-51; dále 6 ks pracovního nářadí a 2 slaměné zásobnice na mouku - i. č. N 76, 123-128; ze sběrů v r. 1952 3 kusy pracovního nářadí a jedna malovaná truhla, i. č. N 52, 792-795; z nich nejcenějši je kadlub na obilí z r. 1696; ze Štramberku jeden kašmírový, dva hedvábné šátky na hlavu a jedna vyšívaná plenu; ze Studénky hedvábný svatební oděv nevěsty z doby okolo r. 1875; z Bílovec tři hedvábné šátky a jednu zástěru i. č. N 63, 16-18 a N 63, 21; z Nového Světa u Bílovců ženský kroj z konce 19. stol.: sukně, špenzr, zástěra, šátek na hlavu, i. č. N 1186-89; dále N 7520-7522 tři čepce z Bernartic, N 7523 jeden čepce ze Starého Jičína, N 7524 čepce se stuhou z Butovic, N 7526 a N 7530 dva čepce z Klímkovicka; ve fondu Grafika i. č. N 76, 160 - dokumentace dřevěného kostela v Hodslavicích. Ze starých akvizic opavského muzea z doby mezi r. 1940 a 1944

Z muzejní expozice ve Frenštátě pod Radhoštěm - lidový interiér.
Foto Arnošt Pustka 1979

Klepač na lněné semeno z Butovic
Foto Arnošt Pustka 1979

přetrvalo válku bez znatelného poškození 172 figurek z oderského betlému, 40 kusů lepenkových doplňků a 22 listů malovaného pozadí, které po roztřídění podle druhů byly zaniventovány pod č. N 2033/1–11, N 2038/1–10, N 2039/1–54, N 2040/1–45, N 2043/1–16 a N 2044/1–36. V r. 1942 byly do Opavy převezeny sbírky městského muzea ve Štramberku ukryté do té doby v muzeu ve Valašském Meziříčí. Bylo to 85 kusů krojových součástí, mezi nimi štramberské vyšívané bílé pleny. Tato sbírka v r. 1945 shořela, stejně jako 21 perníkářských forem z Oder, zakoupených v r. 1944. Některé doklady k lidové kultuře Novojičínska jsou také v badatelském archívu národopisného oddělení Slezského muzea. Mezi nimi materiál k akci obnovy krojů, která byla v r. 1938 vyhlášena na celém území tehdejších tzv. Sudet: zvláštní otisk článku G. Stumpfa – Die Trachtenbewegung in Kuhländchen,⁶⁷⁾ jeden tištěný a jeden cyklostylovaný dotazník ke krojovému výzkumu a rozpočet pořizovacích nákladů na rekonstrukci jednoho ženského kroje. Ke krojové dokumentaci se vztahuje 19 stránek strojopisu O. Liehwera z r. 1936 – Erhebungen und Studien zur Kuhländler Tracht. Obsahuje popis jednotlivých součástí mužského i ženského kroje z Kravařska, poznámky z terénního výzkumu a odkazy na archívní doklady. Z textu není patrné, jde-li o muzejní badatelský archív nebo nějaký jiný. Z terénního výzkumu národopisného oddělení na Spálovsku jsou v badatelském archívu uloženy záznamy, ve fotooddělení SMO fotodokumentační materiál. Obojí dosud nebylo publikováno. Ve fotooddělení je také materiál z krátkého průzkumu lidových staveb na Bílovecku, provedeného v r. 1963 při přípravě výstavy Naše vesnice v minulosti a současnosti.

Etnografický ústav Moravského muzea v Brně převzal sbírku lidového nábytku z Kravařska, kterou v 90. letech minulého století zakoupilo brněnské Umělecko-průmyslové muzeum. Sbírkou zde byla instalována v tzv. sešské jizbě. K souboru patří malovaná kolébka i. č. 9401, vyřezávaný věšák na ručníky i. č. 9402, oboje z Kunína; malovaná skříň i. č. 9400 bez prov. záznamu, židle i. č. 9981 ze Stachovic, další malovaná skříň i. č. 9984 z Hladkých Životic u Fulneku, postel s profilovanými čely i. č. 9979 z Kújav a stůl s vyřezávanými trnožemi i. č. 9980 ze Suchdolu n. O. Provenience malované skříně i. č. 9527 zahrnuté do seznamu je sporná.

Pokud jde o ostatní muzea Severomoravského kraje, mimo novojičínský okres nemám přesné údaje. Předpokládám však, že v pozůstalosti P. J. Slavička, kterou převzalo ostravské muzeum, může být i národopisný materiál; že ve Valašském muzeu v Rožnově p. R. je část Hrstkovy sbírky štramberských vyšívaných plen a ve starých sběrech valašskomeziříčského muzea také nějaké doklady, protože až do r. 1914 patřilo Moravské Kravařsko do jeho sběrné oblasti.

Tím bych zatím skončila přehled všeho, co k poznání lidové kultury Novojičínska shromáždily generace našich předchůdců. Výsledky jejich píle a obětavosti jasně konturují zdejší složitý národopisný profil. Na malém území se tu setkávají okrajová pásma obou základních systémů lidové kultury ČSR: systému západního, sudetského a východního, karpatského. Přiblížily se k sobě, ale nesplynuly, ani se navzájem neovlivnily, protože mezi nimi vznikl cizí element – někdejší Moravské Kravařsko. Izolovalo se od obou systémů tím, že si pěstovalo rysy kulturní svébytnosti, dokud se ve 30. letech nepropůjčilo ideologií tzv. sudetoněmeckví. Za východní hranicí Kravařska, kde se stýká oblast starého českého osídlení na Příbořsku a na Klimkovicu a kde bychom snad mohli předpokládat linii dotyku obou bloků lidových kultur, leží oblast Moravského Lašska, jehož lidová kultura je pro nás zatím plná záhad a budeme ji poznávat o to obtížněji, oč dříve ji začaly narušovat vlivy utvářející se průmyslové aglomerace Ostravska.

Stácy IV.
Jezis se potkal na ceste z žalostnu Matku swau.

Obraz z křížové cesty z Heltinova – malba na plechu
Foto Arnošt Pustka 1979

Takový je asi obraz Novojičínska, jak se jeví pohledu etnografa. Těbaže samo není etnografickou oblastí, protože jeho lidová kultura nevznikla organickým vývojem, je přece velmi závažnou studijní oblastí etnografie. Nové hranice politického okresu Nový Jičín z r. 1960 jakoby zakreslily pomyslný kruh, ve kterém se soustředily doklady pro řešení řady základních teoretických otázek čs. etnografie vůbec, a tedy ne jenom regionálních; otázka postavení českých

zemí mezi evropským východem a západem; etnicita lidové kultury, zákonitosti jejich proměn, vztahy mezi tradicemi a současností, z regionální problematiky pak problém vztahů mezi valašskou a lašskou lidovou kulturou.

V uplynulých 60 letech se lidová kultura všech oblastí Severomoravského kraje postupně dostala do stadia, kdy přestala být živým organismem, schopným se samostatně vyvíjet nebo aspoň schopným v sobě absorbovat změny životních podmínek a přizpůsobit se jim. A změněnou situací nabyla nového významu. Stala se dokumentem, uceleným studijním fondem pro jeden velký úsek našich národních dějin, pro studium života lidových mas, a nichž písemné prameny vypovídají jen kuse a schematicky. Předností Novojičínska je, že se na jeho malém území vytvořil veliký a mnohotvárný fond dokumentů, které byly zásluhou obětavých regionálních pracovníků zachovány. Na nás je, abychom jich dovedli využít, metodicky je zpracovali, utřídili, kriticky zhodnotili a vyvodili z nich závěry.

Poznámky.

- 1) Karte des mährisch-schlesischen Gouvernements, Brno-Olomouc, 1817; podrobněji o tom v článku A. Turka: Co bývalo dříve počítáno ke Kravašsku?, Kravašsko III, s. 91.
- 2) Geschichte der Stadt Neutitschein und deren Umgebung, Nový Jičín, 1854; blíže opět A. Turek, l. c. s. 92.
- 3) Příbor 1880.
- 4) Srov. k tomu A. Turek: Příspěvky k poznání národnostních poměrů na severovýchodní Moravě a v přilehlých částech Opavska v 16. a 17. století, Kravašsko V.; též Slezský sborník, Opava, 1958.
- 5) K tomu blíže A. Turek: Vývoj národnostních poměrů na Kravašsku v letech 1771–1880, Kravašsko III.
- 6) Jimi např. můžeme vysvětlit rozšíření tzv. „německého čepce“ i do českých obcí.
- 7) F. Bartoš: Moravská dialektologie, díl I., Brno, 1886.
- 8) J. Klvaňa: Kroje lidu moravského, 1911; též: Rozdělení Moravy a Slezska podle krojů, in Národopisný věstník československý (dále jen NVČ), Praha, 1895; též: Kroje moravské a slezské, in Národopisná výstava československá, Praha, 1895; též: O kroji v Hodslavicích a Veřovicích, in Časopis vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci, 1892, (dále jen ČVMŠO).
- 9) J. Červinka: Valašská chalupa a grunt v Hodslavicích a okolí, ČVMŠO, 1894.
- 10) S tím se shodují výsledky dosud nepublikovaných výzkumů F. Šustka a A. Bráňka z r. 1946.
- 11) B. Dudík: Catalog der nationalen Hausindustrie und Volkstrachten, Vídeň, 1873; dále J. Felix: Vlastivěda moravská, Okres Frenštátský, Frenštát p. R., 1908; též A. Kelner: Východolašská nářečí II, Brno, 1949.
- 12) Hejtmanství Nový Jičín, Polit. okres Nový Jičín.
- 13) Např. A. Hanke z Hankenštejna: Bibliothek der mährischen Staatskunde I., Brno, 1785; J. K. Jurende: Grundrisse zur Ethnographie Mährens, Brno, 1815; F. Ens: Beschreibung des Oppalandes und seiner Bewohner, Brno, 1836 (kde se zmiňuje také o lidových krojích a zvycích z Kravašska); W. Horn: Mährens ausgezeichnete Volkstrachten, Brno, 1837, album krojových studií na 30 listech, mezi nimi i vyobrazení kroje svobodného páru, vdané ženy a ženatého muže z Kunína. V souvislosti s vydáním Hornova alba se nabízí úvaha, zda k němu nedala impuls slavnost při uvítání cís. Františka I. a císařovny Karoliny Augusty v Brně v r. 1833, již se účastnily krojované delegace z různých moravských krajů. Do určité míry to byla obdoba slavností, doprovázejících korunovaci Leopolda II. v Praze v r. 1790, jejichž součástí byly krojované průvody a které v Čechách probudily zájem o lidové kroje; dále G. Wolný: Taschenbuch für Geschichte Mährens und Schlesiens r. 1824, 1826 a 1829; též: Die Markgrafschaft Mähren, díl I., Pterovský kraj, Brno, 1835.
- 14) A. Maniak: Charakteristika moravských kmenů, Moravia, 1838.
- 15) Mähren und Schlesien in Wort und Bild, zemská obdoba celostátní publikace Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild; v moravské verzi několik zmínek o lidové kultuře Kravašska a moravského Lašska.

- 16) Dále jen ZÖV; zde otiskl svůj příspěvek Th. Vernaleken: Aus dem Kuhländchen in Mähren, r. 1897; dále A. Hausotter: Beiträge zur Volkskunde des Kuhländchens, r. 1902; též: Hochzeits= Tauf= und Trachtenbräuche im Kuhländchen vor 100 Jahren, r. 1903; též: v l. 1904–5 zde publikoval zprávy o činnosti muzei na Kravašsku; St. Weigel: Haus- und Dorfanlagen im Kuhländchen, r. 1904; též: Das alte kuhländler Bauernhaus und seine Veränderungen bis in neueste Zeit, r. 1903.
- 17) Např. Johann von Hradisch-Enders: Sagen und Märchen aus dem Kuhländchen und der mährischen Wallachei, 1852.
- 18) Nový Jičín, 1911–1914.
- 19) J. Ullrich: Die Holzkirchen im nordöstlichen Mähren, 1913; dále A. Bauer: Ein Gang durch das städtische Museum für Neutitschein und das deutsche Kuhländchen; obsahuje poměrně podrobný popis sbírkového fondu a expozice.
- 20) S podtitulem Periodische Blätter für Volks- und Heimatkunde, vydavatel A. Hausotter, vycházel v N. Jičíně v l. 1911–1915.
- 21) A. Tollich: Die Gemeinde Pohorsch im Bezirk Neutitschein, Pohoř, 1903; H. Schullig: Meine Heimat, Das Kuhländchen, Krnov, 1908.
- 22) Srov. pozn. 13.
- 23) Srov. pozn. 8.
- 24) Srov. pozn. 8.
- 25) Praha, 1895.
- 26) Srov. pozn. 9; tamtéž v r. 1894 vyšel článek Stavby hodslavské a hostašovské téhož autora.
- 27) V roč. 9.–11., 16.–17.
- 28) Srov. k tomu L. Kunz: Soudpis časopiseckých prací z Valašska a Záhoří, 1884–1964, Malé tisky č. 9. Etnografického ústavu Mor. muzea v Brně.
- 29) Vsetín, 1894.
- 30) Příbor, 1898.
- 31) Frenštát p. R., 1908.
- 32) Příbor, 1898.
- 33) Frenštát p. R., 1893.
- 34) Příbor, 1911.
- 35) Olomouc, 1906.
- 36) Především St. Weigel.
- 37) S podtitulem Eine Vierteljahrschrift für deutsche Jugend des Kuhländchens.
- 38) Z r. 1927.
- 39) A. Turek: Popis gruntů a chalup; K. Horák: Bernartský kraj.
- 40) Vycházel časopis Lubina, 1940–1941, vyšel sborník Od Ostravice k Radhošti, 1941 a obrazové album F. Mally: Deutsche Trachten aus den Sudetenländern, Praha, 1943; mezi ostatními na listech 16–18 kroje z Kravašska.
- 41) Časopis Kravašsko přestal vycházet v r. 1938, po válce byl obnoven a vycházel v l. 1945–1950. Pokračovatele našel v časopise Novojičko, který patří do řady Vlastivědných zpravodajů Severomoravského kraje, vycházející v l. 1960 až 1966, a po dalším přerušení od r. 1967 ve Vlastivědném sborníku okresu Nový Jičín.
- 42) Spálov, 1947–1950.
- 43) Spálov, 1968–1972.
- 44) Frenštát p. R., 1956–1961.
- 45) Dolina Urgatina, Valašsko, Naše Valašsko; srov., k tomu L. Kunz, pozn. 28.
- 46) Hodslavice, 1948.
- 47) Opava, 1951–1962.
- 48) Ostrava, 1947.
- 49) Ostrava, 1975.
- 50) Cíl této akce byl sice ryze praktický a měl sloužit k orientaci textilní výroby. Přesto výsledky tohoto průzkumu by mohly být cenným studijním pramenem, kdyby se podařilo aspoň některé z nich shromáždit, identifikovat a vyhodnotit.
- 51) Společnost byla založena ve Vídni pravděpodobně r. 1811. Blíže o ní in Encyklopädie der gesamten musikalischen Wissenschaften, oder Universal-Lexikon der Tonkunst, sv. 5, red. Gustav Schilling, Stuttgart, 1837, s. 99–101. O činnosti J. G. Meinerta srov. ZÖV 1897, s. 177.
- 52) O práci přípravného výboru v Louče u N. Jičína a o tamní výstavce viz také B. Václavek: Pisemnictví na Moravském Valašsku, Olomouc, 1897, s. 234.

- 53) K Národopisným výstavkám na Novojičínsku srov. také publikaci Národopisná výstava Československá, Praha, 1895, s. 31 a oddíl Doklady a poznámky s. XXXIII.
- 54) Na s. 180.
- 55) Srov. k tomu Český lid, 1895, s. 575 an.
- 56) Srov. k tomu J. Skutil: Moravská muzea, díl I, Brno, 1941, s. 55 an.
- 57) O tom viz také Moravské Křavaňsko, sborník, Příbor, 1898.
- 58) J. Felix: Katalog krajské výstavy v Příboře, Příbor, 1911.
- 59) Srov. k tomu ZÖV r. 1902–1904 a 1907, zprávy A. Hausottera.
- 60) S oficiálním titulem Das städtische Museum für Neutitschein und das deutsche Kuhländchen.
- 61) Ein Gang durch das städtische Museum für Neutitschein und das deutsche Kuhländchen, in Jahrbuch des Museums-Vereines für Neutitschein u. d. d. Kuhländchen, 1914, s. 21–27.
- 62) Při té příležitosti nebyl, bohužel, převeden do majetku obce soukromý archiv Hausotterův, takže o něm postrádáme jakékoliv zprávy. Předpokládám, že obsahoval cenné autentické materiály o lidové kultuře Křavaňska, a proto se domnívám, že by stálo za to pátrat po něm jednak v písemnostech OVM v Novém Jičíně, jednak v archívech zrušených spolků.
- 63) Srov. k tomu Z. Bužková: Muzea Ostravského kraje v letech 1945–1955, in Časopis Slezského muzea v Opavě, série B, 1956, s. 1–27.
- 64) Ostatní muzea v síti OVM N. Jičín, Kloboučnické muzeum, sloučené v r. 1959 s okresním ústavem, Vagonářské muzeum ve Studénce a Památník J. A. Komenského ve Fulneku, nemají, pokud vím, ve svých sbírkových fondech doklady k lidové kultuře, a proto je v textu neuvádím.
- 65) Vyšel v časopise Deutsch-mährisch-schlesische Heimat, roč. 24.
- 66) Fotografie této jizby je údajně otištěna v katalogu Das Erzherzog Reiner-Museum für Kunst und Gewerbe in Brünn, který vyšel ve Vídni, 1913.

HROMADNÝ NÁLEZ STŘÍBRNÝCH MINCÍ Z HOSTAŠOVIC

Emanuel Grepl

Z území nynějšího okresu Nový Jičín je známo dost ojedinělých nálezů různých mincí jak řeckých, keltských, římských a byzantských, tak také středověkých. Méně časté jsou však jejich hromadné nálezy, např. nález z roku 1929 z Bítova, který obsahoval stříbrné pražské groše Václava II. (1275–1305), hromadný nález antických mincí z Kojetína v roce 1930 a hromadný nález stříbrných mincí Leopolda I. (1657–1705) z Bernartic nad Odrou v roce 1898. K nim se řadí nejnovější hromadný nález, který je uložen v okresním vlastivědném muzeu. Byl

Avers patnáctníku
Leopolda I. z r. 1694

Revers patnáctníku
Leopolda I. z r. 1694

Avers tolaru Leopolda I.
z r. 1698

Revers tolaru Leopolda I.
z r. 1698

Foto Miloš Lossmann 1980

uskutečněn v Hostašovicích při výkopu jámy na vápno na soukromé parcele č. 53. Mince byly uloženy ve dvou keramických nádobách z konce 17. století asi v hloubce 50 cm v jílovité hlíně. Při vyzdvižení byly málo čitelné. Nálezci použili k jejich očištění obyčejné vody a roztoku jedlé sody. Objevila se celkem 336 kusů stříbrných mincí Leopolda I. (1657–1705), 46 mincí slezské ražby z let 1661–1698, 6 mincí Vratislavského biskupství z let 1680–1694 a 14 mincí Olomouckého biskupství z let 1665–1694. Je zde rovněž zastoupena polovina zlatky Ludvíka XIV. z roku 1694. Ostatní stříbrné mince byly natolik otřelé, že nebylo možno zjistit datum ani zeml, která je razila.

U zachovalých mincí bylo možno zjistit různé mincovny tehdejšího Rakouska, jak ukazuje následující přehled:

mincovna Kremnice	KB	149 kusů
mincovna Vídeň	W	46 kusů
mincovna Karlovský Bělehrad	C - A	24 kusy
mincovna Vratislav	SHS	23 kusy
mincovna Čechy	český lev	19 kusů
mincovna Rakousko	rakouská orlice	15 kusů
mincovna Bruggy	květ lilie	10 kusů
mincovna Slezsko	slezská orlice	8 kusů
mincovna Bratislava	C - H	7 kusů
mincovna Košice	C - M	2 kusy
mincovna Uhry	uherský znak	2 kusy
mincovna Velká Baňa	N - B	1 kus
mincovna Antverpy	ruka	1 kus

Z přehledu nejdůležitějších mincovních značek na mincích Leopolda I. je zřejmé, že byly ukryty převážně mince uherské ražby, část mincí ražby české, polské a rakouské. Vzácně se objevují mincovní značky Bruggy a Antverpy.

Co však vedlo majitele hromadného nálezů z Hostašovic k ukrytí více než 400 stříbrných mincí? V dějinách současného okresu Nový Jičín jsou zmínky o vpádech Těckého vojsk, která oblehla Frenštát v roce 1680, a o povstání Františka II. Rakocziho (1703–1711). Jeho kurucká vojska se v roce 1703–1704 zmocnila skoro celého Slovenska a z Pováží podnikala vpády na Moravu. Zprávy o vpádech Kuruců, válka mezi Rakouskem a Tureckem vyvolávaly mezi lidem nové obavy z válečných hrůz, neboť měli ještě v paměti útrapy a strádání za třicetileté války. To vedlo majitele mincí k ukrytí svého bohatství do země. Ale kdy?

Jestliže se podíváme na celkovou skladbu mincí a jejich ročníků, zjistíme, že nejmladší mincí je půltolar Leopolda I. z roku 1703. Do země byly uloženy patrně po roce 1703 v důsledku stálého nebezpečí vojenských vpádů z Uhér. Jak si ale vysvětlit převahu mincí uherské, přesněji kremnické ražby? Tato okolnost, nesourodá skladba mincí nás vede k domněnce, že hromadný nález pocházel z lupy některého příslušníka Rakocziho vojska, jejichž řádění na západním Slovensku ukončila bitva v roce 1708 u Trenčína. Rovněž mohl ukrýt tyto mince bohatý měšťan nebo kupec, který se uchýlil ze Slovenska na Moravu v důsledku probíhající války mezi Rakocziem II. a Habsburky. Třetí možností jsou tzv. zbojnické poklady. Mezi lidmi probleskávaly četné domněnky o ukrývání zbojnických pokladů. V tomto období byla oblast Moravských Beskyd místem působnosti Gajdúškovy zbojnické skupiny, jejíž vůdce byl popraven v Novém Jičíně v roce 1719. Proto není vyloučeno, že hromadný nález mohl pocházet z jejich činnosti. Možno ještě připomenout, že v tomto časovém období působily v Beskydech později lidovou slovesností tak proslulé postavy moravských zbojníků, jako byli Ondráš a Juráš.

Hromadné nálezy mincí, jsou-li brzy předány odborníkům k posouzení, mohou sloužit jako jeden z historických pramenů k doplnění některých kusých historických zpráv. Jejich poslání je v tomto případě nezastupitelné.

Popis některých mincí z hromadného nálezů:

Tolar Leopolda I. z roku 1698

v perlovci portrét panovníka, okolo LEOPOLDVS.D.G.ROM.IMP.S.A.GE.HV.BO.REX LEOPOLDVS DEI GRATIA ROMANORVM IMPERATOR SEMPER AVGVSTVS GERMANIAE VNGARIAE BOHEMIAE REX (Leopold I., z milosti boží císař římský, vždy rozmnožitel říše, německý, uherský, český král)

v perlovci rakouská dvojhlová orlice s atributy moci, pod KB (Kremnice), okolo ARCHIDVX.AVST.DVX.BVR.MAR.MOR.CO.TYR. 1698; ARCHIDVX AVSTRIAE DVX BVRGVNDIAE MARCHIO MORAVIAE COMES TYROLIAE 1698.

(arcikníže rakouský, kníže burgundský, markrabě moravský, hrabě tyrolský 1698) 15-krejcar Leopolda I. z roku 1664

v perlovci portrét panovníka, okolo LEOPOLDVS.D.G.(XV)ROM.IMP.ER.S.A. LEOPOLDVS DEI GRATIA (hodnota mince) ROMANORVM IMPERATOR SEMPER AVGVSTVS (Leopold I., z boží milosti císař římský, vždy rozmnožitel říše)

v perlovci rakouská orlice, v srdečním štítu český lev, pod kotva (mincovna Kutná Hora), okolo GER.HVN.BOHEMIAE REX 1664

GERMANIAE HVNGARIAE BOHEMIAE REX 1664

(německý, uherský, český král 1664)

OVOČNÁ ŠKOLKA ZÁMECKÉHO ZAHRADNICTVÍ VE FULNEKU A JEJÍ KATALOG

Emanuel Opravil

V zemědělsko-lesnickém oddělení Státního archivu v Opavě se ve fondech velkostatku Fulnek¹⁾ uchovaly velmi zajímavé doklady k historii našeho ovocnářství a okrasného zahradnictví. Jsou to čtyři nabídkové katalogy výpěstků s jedním dodatkem, které nechal tisknout vrchní zámecký zahradník ve Fulneku Karel Čermák²⁾ u J. N. Enderse v Novém Jičíně. V dochovaném účetním materiálu se však nepodařilo zjistit nic bližšího o jejich vydávání; nicméně se můžeme domnívat, že jde o kompletní soubor katalogů všech výpěstků zámeckého zahradnictví fulneckého velkostatku. Soudím tak proto, že ani jeden katalog se po letech neopakuje, jak se stává později běžným zvykem. Každý Čermákův katalog zahrnuje jiný úsek produkce zámeckého zahradnictví – ovocné stromky a keře, trvalky, jiliny, okrasné keře aj.

Nejstarším katalogem je „Seznam ovocných stromků a keřů ovocné školky ve Fulneku“³⁾ z r. 1856, obsahující výlučně jen ovocnářské zboží. Na 2. straně přebalu jsou již tehdy obvyklá firemní upozornění na serióznost školky: rychlý a zdravý růst nabízených stromků, což zahradník zdůvodňuje skutečností, že byly vypěstovány ve vyšší nadmořské výšce, ve školce „na vysoké hoře položené“; je prý tam půda středně bohatá živinami a rostliny mají zcela nechráněnou polohu vystavenou vlivům drsné povětrnosti. Takto vypěstované mladé stromky „jsou znamenitého zdraví a při přesazování se v cizí půdě dobře ujímají“. Je to zcela v duchu vžitých zkušeností pletřvávajících dodnes, že ovocné stromky z vyšších poloh jsou odolnější než ze školek v nížině... Čermákova charakteristika zá-

mecké školky odpovídá skutečnosti, rozkládala se v areálu zámku a dvora na Zámeckém vrchu ve Fulneku.

Samotná nabídka i uspořádání katalogu ukazují, jaká mu byla v té době věnována péče i po formální stránce a že vydávání těchto tiskovin mělo již určitou tradici a ustálenou podobu.

V katalogu jsou na prvním místě jabloně; byly dodávány „silné vysokokmeny s plodícími korunami“, silné polokmeny a zákrsky a slabé polokmeny a tvary pro dvě vedení. Znamená to, že bylo produkováno jednak dostatečně vyvinuté zboží (které v dalším roce po výsadbě mohlo již plodit), jednak menší exempláře vyžadující ještě výchovný řez; zákrsky byly upraveny pro pěstování dvou typů tvarů. Bohužel se z katalogu nadočteme, o jaké tvary konkrétně šlo – kordony, palmety? To by mohl objasnit spisek prof. Joh. Nep. Enderse z r. 1866,⁴⁾ anotovaný na přebalu jiného katalogu.

Čermákův katalog je zajímavou ukázkou soudobého sortimentu, který nebyl malý, a v originále může posloužit detailnějšímu studiu historie a změn odrůdového bohatství ovocných dřevin v našich zemích, zvláště v rámci severní Moravy. Velké obtíže činí zjišťování navodobých synonym; i když jsou v mnoha případech kromě německých uvedeny i francouzské názvy, úplná identifikace jmen všech odrůd by si vyžádala delší studium málo dostupné pomologické literatury z 18. a 19. století. Prostřednictvím Říhova Českého ovoce⁵⁾ a Vaňkova Lidové pomologie⁶⁾ je však možno zjistit dodnes užívaná česká jména aspoň některých odrůd. Z Čermákova katalogu je patrné, že velmi dobře sledoval tehdejší ovocnářské novinky a ze svých školek nabízel i mnohé z takových, které se u nás sotva kdy výrazněji uplatnily. Zachovaný aktový a účetní materiál z ústřední správy velkostatku Fulnek však neprozrazuje, jaký byl zájem a odbyt u jednotlivých odrůd. V dochovaných účtech a výkazech nebyly uváděny, najdeme tam pouze sumárně hlavní druhy ovocných dřevin. Zachovalo se sice několik dopisů-objednávek, v nichž však byly jen výjimečně požadovány vybrané určité odrůdy.⁷⁾ Je to škoda, protože by tak bylo možno rekonstruovat skutečný postup šíření některých odrůd nejen v kraji, ale všude tam, kam dodával Čermák své zboží. Jenže ani inventury zásob nejsou po této stránce příliš nápomocné, jak ukazují záznamy o zásobách ovocných stromků a podnoží z let 1858 a 1868 (tab. 1). Nezbývá nám tedy než zalistovat v katalogu a zastavit se u některých zajímavých jmen; u všech odrůd je uvedena doba zralosti, u některých i barva plodu. Oddíl jabloní obsahuje 242 položek.

V té době ještě stále oblíbené Míšeňské je nabídnuto ve více typech: Míšeňské české, Míšeňské žíhané, Míšeňské ušlechtilé zimní či Míšeňská reneta, Míšeňské cibulové.⁸⁾ Do okruhu Míšeňského patří asi jen tři typy; Míšeňskou renetou je patrně Lesklá reneta⁹⁾ podobná Míšeňskému, Míšeňské české je jednoznačné;¹⁰⁾ Míšeňské žíhané a Míšeňské cibulové by mohly být nějaké výraznější typy, jakých je u této prostaré odrůdy na území našeho státu více. U Čermákova katalogu můžeme předpokládat, že v jeho době bylo Míšeňské jablko žádáno na severní Moravě i jinde. Ve starých selských sádkách totiž dlouho přežívalo a těšilo se značné oblibě,¹¹⁾ ačkoliv Říha v r. 1915 napsal: „V přítomném čase doba jeho slávy již minula a příští generace sotva je již budou znáti.“¹²⁾ Dnes zná Míšeňské jablko od vidění opravdu málokdo, pomalu mizí jeho staré stromy s posledními zbytky obecních sadů.

V katalogu je mezi jiným zastoupeno 13 kalvilů, 12 parmén, 82 renet atd. Kalvil bílý zimní¹³⁾ je uveden v sousedství italského a červeného,¹⁴⁾ což jsou snad jeho nějaké typy; podobně je u Kalvilů červeného podzimního¹⁵⁾ uveden též bílý podzimní.¹⁶⁾ Zdaleka ne všechny odrůdy označené jako renety jimi skutečně jsou. Některé z nich jsou uvedeny pod více jmény a nelze si to vyložit

jinak, než že se za rozličným pojmenováním skrývaly různé typy téže odrůdy. Duplicitu pojmenování mohly podníti i dodávky roubov od různých firem, nabízené pod různými synonymy. Např. Kmínová reneta je nabízena pod těmito jmény:¹⁷⁾ Reinette anglische (či R. d'Angleterre), Reinette anglische grosse (či R. grosse d'Angleterre), Reinette Gold (či R. d'or) a Reinette haarlem. Mezi renetami je též uvedeno Citronové zimní,¹⁸⁾ Parkerovo apod. Z ostatních známějších odrůd dodnes v zahradách pěstovaných nalezneme v katalogu Baumannovu renetu, Muškátovou renetu, Šampaňskou renetu aj.; dále je tam Gráfičtýnské,¹⁹⁾ Kardinál žíhaný,²⁰⁾ Blenheimská reneta,²¹⁾ Rozmarýnové atd.

Ceny uváděného zboží jsou u jabloní i následujících hrušní shodné: silné vysokokmeny – 30 kr, silné polokmeny a zákrsky – 24 kr, slabé polokmeny a tvary pro dvě vedení – 15 kr. Jak však prozrazují pozdější výkazy, ceny nebyly pevné.

Hrušně jsou nabídnuty v katalogu ve 178 odrůdách, mezi nimiž je uvedeno 23 máslovek, tzv. bergametek je 14 apod. Z dosud stále oblíbených tam nalezneme Čáslavku Williamsovu s přídomkem „dobrá“.²²⁾ Nabízena je i osvědčená Salisburyova, která patrně velmi záhy nastoupila cestu střední Evropou.²³⁾ Podobně v r. 1908 byla v Belgii vypěstována odrůda Marie Louise,²⁴⁾ kterou v Čechách začal pěstovat známý pomolog děkan Rössler v Poděbradech již v r. 1819, a ve fulneckém katalogu je uvedena mezi máslovkami. Nejinak tomu bylo s Napoleonovou máslovkou.²⁵⁾ Pokud je správný výklad synonyma Duchesse du Mars Poit jako Poiteauova, pak by to byl opět doklad pružné reakce na vznik nových odrůd a obohacování sortimentu novinkami, dokazující Čermákovy rozsáhlé styky. Podle Říhy²⁶⁾ plodila tato hrušňová odrůda poprvé v roce 1843 a za 13 let ji vidíme ve fulneckém katalogu. Z jiných dodnes pěstovaných druhů uveďme z tohoto katalogu též Dielovu máslovku, Esperenovu máslovku,²⁷⁾ Esperenovu bergamotku,²⁸⁾ Pstružku,²⁹⁾ Bošcovu lahvicí,³⁰⁾ Špinku,³¹⁾ Avranšskou,³²⁾ Magdalenku³³⁾ a jiné.

V oddílu „Kirsch-Bäume“ jsou kromě třešní též višně a sladkovišně, ve 45 odrůdách: silné vysokokmeny – 30 kr, silné polokmeny – 24 kr. Porovnání synonym třešní i višně s dnes užívanými jmény naráží na značné obtíže, velké zmatky v synonymice, nehledě k možnosti záměny jména a materiálu, jak na ni upozornil i Říha;³⁴⁾ např. za Ostheimskou višně se vydávaly odkopky višně obecné a dalších odrůd. Několik jmen višně v katalogu lze podle synonym ztotožňovat s Godetovou amarelkou, včetně jména Montmorency, které se vztahuje i Amarelce královské. Čermákem nabízená Lauermanns weise bude spíše Grollova chrupka než skutečná Lauermannova, ale bez dochovaného pomologického materiálu je o tom (s ohledem na bílé zbarvení dužniny) obtížné rozhodovat. Obdobně je tomu s chrupkami a srdcovkami. Rané odrůdy – mójovky – jsou uvedeny jmény zřejmě lokálního původu, ať z Fulnecka nebo odjinud, např. „raná tmavě červená dobrá sorta“, „malá červená“, „červená“, „černá pozdní“. Jejich ztotožnění s literaturou a dochovaným sortimentem je značně obtížné, v některých případech asi ani vůbec možné. Jinak je v katalogu uvedeno na 9 srdcovek, 10 chrupek, 4 skleňovky; amarelky jsou jednak samostatně (4 odrůdy), jednak mezi višněmi (Weichsel). Amarelle grosse je patrně Amarelka stinná. V tomto oddílu je rovněž nabízena okrasná pinokvětá neplodící třešeň – stromek nebo keř – u níž však nelze jednoznačně posoudit, zda jde o sakuru (*Prunus serrulata*) nebo višně japonskou (*Cerasus japonica*).

Neméně zajímavý pohled skýtá oddíl slivoní a žvestek upřesněný v závorce latinsky jako (*Prunus domestica*), celkem 47 položek. Byly nabízeny vysokokmeny s hotovou korunou – 20 kr, silné polokmeny – 24–30 kr a dokonce zákrsky – 30 kr, ke tvarování pyramid, palmet a špalírů. Zákrsky resp. nízké tvary jsou

dnes u peckovin málo obvyklé, dříve však byly žádány více. Obtížnost jejich výchovy ve školce ve srovnání s vysokokmeny je patrná i v cenové relaci, mající v tomto případě opačnou tendenci než u jádrovin.

V Čermákově katalogu je Domácí švestka vedena jako „Hauspflaume“, Vloška jako „Zwetsche italienische“; dále jsou mezi „Zwetsche“ uvedeny Velká, Malá a Raná – tato poslední by mohla být Úrodná raná. Jako „Pflaume“ jsou též uváděny nějaká Cyperská a Italská slíva zelená dlouhá;³⁵⁾ „Augustpflaume“ je zřejmě Augustinka. Z různých sliv a renklod možno rozpoznat tyto odrůdy: Meruňková žlutá renkloda, Malvazinka (růžová a červená), Admirál Rigny, Coeho zlatá slíva, Jefferson, Kirkeho, Oullinská renkloda,³⁶⁾ Agenská, Královská z Toursu, Zelená renkloda velká, Bavayská renkloda, Zelená renkloda raná, Washington. Některé další odrůdy nalezneme jen v Pixově³⁷⁾ Klíči – Datlová žlutá slíva,³⁸⁾ z okruhu pávčat Papše modré a Papše žluté,³⁹⁾ z mirabelek Mirabelka žlutá a Mirabelka červená (mohla by jít o Mirabelku ranou?). V katalogu jsou i takové sorty, které dnes slouží již jen jako podnožový materiál, např. modré a červené perdrigon, modré a červené diapré, slívy, dnes již obtížně identifikovatelné. Zvláštností je plnokvětá a současně i plody nesoucí slíva,⁴⁰⁾ což je nepochybně myrobalán *Prunus cerasifera* var. *pissardii*.

Podobně jako u jádrovin nalezneme i v sortimentu peckovin příklady rychlého šíření nových odrůd: Kirkeho slíva byla zavedena do obchodu na západě nejdříve v r. 1830.⁴¹⁾ Velmi výrazně se v tomto oddíle projevuje přisun a znalost novinek vedle mnoha osvědčených odrůd původem ze Severní Ameriky; s nimi nápadně kontrastují různá domácí pávčata a slívy s pojmenováním naznačujícím domácí původ.

Ve srovnání s dosud probranou částí katalogu udívá stručná nabídka broskvoní a meruňek – bez udání skladby sortimentu. Jsou pouze oznámeny jako zboží dodávané „v nejlepších ranných sortách“, silné rostliny za 1 zl, slabé po 40 kr. Lze to snad objasnit počátečním nižším odbytem tohoto ovoce, kterému se v drsnějších podmínkách Poodří přece asi tolik nedařilo a dozrávaly tu jen rané odrůdy. Nicméně však Čermák jejich prodej asi pozvedl, neboť v inventuře z r. 1868 již uvedl i mateční stromy (tab. 2).⁴²⁾ Po té následuje nabídka roubů – kus za 2 kr, při odběru více než 20 kusů je účtoval po 1 kr; zřejmě šlo o rouby jádrovin a peckovin, nebyly blíže specifikovány. K jistě pozoruhodnosti katalogu náleží následující mišpule – velké jedlé, nízkokmeny – a polokmeny kaštanovníku, obojí po 20 kr. Bez uvedení sortimentu je celkem pochopitelně nabízen i vlašský ořešák, silné vysokokmeny vypěstované ze semen, po 30 kr.

Podrobně je uveden sortiment bobulovin. Vinnou révu nabízel Čermák silně zakořeněnou a úrodnou odrůdu, celkem v počtu 19 – Burgundské ranné, Chrupka bílá, Portugalské modré aj., po 20 kr. Srstky jsou však uvedeny pouze souhrnně „Velké anglické srstky, dobré druhy, z nichž některé nesou 1 až 1½ lotu těžké plody“,⁴³⁾ 1 kus za 10 kr. Je to škoda, protože Britové věnovali srstce značnou pozornost již od 16. století. Možná předpokládat, že Čermák měl opravdu novinky, neboť v minulém století se toto ovoce těšilo ve střední Evropě nesmírné oblibě.⁴⁴⁾ U rybízů je sortiment uveden – 8 odrůd červených (Holandský červený, Třešňový červený aj.) a 1 odrůda bílá (Holandský bílý). Ceny rybízových sazenic byly stanoveny podle odrůd: Queen Victoria a Prinz Albert mající plodnoství 6" dlouhá⁴⁵⁾ byly po 12 kr, Třešňový červený a Holandský červený po 10 kr, ostatní po 4 kr. Není uvedeno, zda se prodávaly sazenice keřové či stromky. U maliníku je uvedeno 14 odrůd, silné pruty po 6 kr, slabé po 4 kr; u jahodníku je uvedeno 10 tehdy obvyklých odrůd (kus po 2 kr, při odběru 20 kusů po 1 kr) a 6 velkoplodých novinek (kus po 6 kr).

V předposledním oddílu katalogu se nabízejí ovocná pláňata jako podnože: jablonoňové, hrušňové, třešňové a myrobalán – zřejmě z vlastních výsevů. Jako poslední je nabídka sazenic chřestu: 60 kusů za 30 kr.

Celý katalog je věnován převážně ovocným plodinám, z okrasných rostlin jsou v něm uvedeny pouze výjimečně sakura a plnokvětý myrobalán. Mišpuli je třeba chápat rovněž jako ovocnou plodinu, tehdy ještě řídko pěstovanou. V dnešní době její význam v kraji zcela pominul, ojediněle je pěstována spíše jako dekorativní dřevina, podobně jako kaštanovník. Nabídka chřestu je celkem pochopitelná, ve většině zámeckých kuchyní byl oblíben ještě začátkem tohoto století. Vcelku je sortiment Čermákovy katalogu velmi bohatý a dosti věrně odráží dobovou situaci v ovocnictví: kromě novinek i starší osvědčené a ve střední Evropě rozšířené odrůdy a nevyhýbal se ani různým místním domácím. Sortiment katalogu vynikne ve srovnání s údaji o počtu popisovaných odrůd v soudobých pomologických, jak ukazuje následující přehled (v některých ovšem nebyla zahrnuta réva):⁴⁶⁾

	Čermák	Pixa	Rössler	Hinkert	Leroy
Jabloň	242	101	260	918	526
Hrušeň	178	112	181	293	926
Třešeň	45	28	46	61	127
Višeň	—	10	—	90	—
Slivoň	47	39	34	50	—
Meruňka	(11?)?	10	?	12	43
Broskvoň	(17?)?	12	?	27	125
Mišpule	1	2	—	3	—
Ořešák	?	5	—	7	—
Kaštanovník	1	1	—	—	—
Réva	19	—	—	—	—
Srstka	?	6	?	—	—
Rybíz	9	5	7	—	—
Maliník	14	5	—	—	—
Jahodník	16	6	—	—	—

Čermák uvedl jmenovitě 342 odrůd, celkově nabízel snad 360–370 odrůd ovocných plodin (u meruňek a broskvoní je uvedeno číslo podle počtu matečných stromů). Bohatství jeho sortimentu vysvětlíme, uvážíme-li, že pomologické spisy zahrnující velká území jsou počtem popsaných odrůd vždy obsáhlejší než seznamy v jednotlivých zahradnických podnikcích. Město Fulnek nemá zrovna nejpříznivější polohu a blízké okolí zdaleka nemohlo využít sortiment zámeckého zahradnictví. Zásobovalo velmi široké zázemí celé severovýchodní Moravy, přilehlá území i sousední země. Z několika dochovaných dopisů-objednávek a měsíčních výkazů o prodeji se dovídáme, že akční radius zámecké školky byl velký. Vedle dodávek v místě a širokém okolí nalezneme záznamy o dodávkách do Kroměříže, Jihlavy, Znojma, Brna, tehdejšího Těšína, Skočova i do obcí na Hlučínsku, v té době mimo hranice monarchie. Objednavatelé byli soukromníci, statkáři i drobní držitelé, zemědělské společnosti apod.⁴⁷⁾ Čermák pochopitelně doplňoval i sady a oleje vlastního panství, zahrady deputátních úředníků, fary atd.⁴⁸⁾

Tab. 1. Výsledky inventur ovocných stromků v červenci 1858 a v srpnu 1868 (počet kusů).

	Mateční stromy		Vysoko kmeny		Polokmeny		Zákrsky
Ovocná školka ²⁾							
Jabloně	64	47	149	476	1044	720	110
Hrušně	90	85	43	312	309	814	192
Třešně ³⁾	42	32	390	259	538	538	377
Švestky ⁴⁾	60	66	216	416	606	1007	266
Ořešáky	2	—	62	66	186	—	—
Meruňky	—	11	—	34	—	20	8
Broskvoně	—	17	—	—	—	—	34
Mišpule	—	—	—	—	—	—	—
Kaštanovníky	—	—	—	—	—	—	—
Školka u dvora	—	—	—	—	—	28	—
Švestky ⁴⁾	—	—	73	—	46	—	—
Nová školka	—	—	—	—	—	—	—
Třešně ³⁾	—	—	—	—	—	—	—
Allanthus glandulosa	—	—	—	240	—	—	—
Souhrn	258	258	933	1803	2729	3155	987

Poznámky k tabulce:

- 1) V inventurách byly uváděny matečné stromy souhrnně se školkařským materiálem.
2) V inventuře z r. 1868 je už vedena jako „Stará školka“.

Tab. 2. Výkaz o prodeji ovocných stromků v roce 1870 a 1872.

	Jabloně	Hrušně	Švestky	Třešně	Broskvoně	Meruňky	Mišpule	Kaštanovní	Ořešáky	Réva	Jabloně	Hrušně
	1870	k 1. 1. 1870 kusů:										
Mateční stromy	42	83	56	35	21	—	—	—	—	38	—	—
Vysokokmeny ¹⁾	189	153	713	208	—	8	—	—	—	—	—	—
Polokmeny	497	604	50	365	—	—	—	—	8	—	130	120
Zákrsky ²⁾	213	146	352	74	72	27	11	—	—	—	50	60
Podnože	1836	1745	1633	1707	—	—	—	—	—	—	10	60
Celkem	2777	2731	2804	2399	93	35	11	55	8	38	630	540
1872	k 1. 1. 1872 kusů:											
Mateční stromy	36	53	38	29	6	—	—	—	—	30	—	—
Vysokokmeny ³⁾	296	214	—	364	32	—	—	—	—	—	—	—
Polokmeny ⁴⁾	594	924	264	840	—	—	—	—	—	—	200	150
Zákrsky ⁵⁾	173	162	197	42	6	8	18	2	—	—	100	200
Podnože	2500	2792	682	470	—	—	—	—	—	—	100	100
Réva	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1000	1000
Celkem	3599	4145	1181	1745	44	8	18	2	142	180	1400	1450

Zákrsky	Slabé Stromky	Celkem	Podnože							
			zdravé	mrazem poškozené	celkem					
208	764	1116	2131	2557	810	874	1277	162	2087	1036
317	540	1272	1174	2800	2165	1289	1834	784	3999	2073
372	226	980	1573	2161	428	532	439	542	867	1076
208	705	572	1853	2269	890	1284	1527	423	2417	1707
—	—	—	250	66	—	—	—	—	—	—
45	12	21	20	131	—	—	—	—	—	—
34	66	42	100	93	—	—	—	—	—	—
26	6	—	6	26	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	28	—	—	—	—	—	—
—	—	—	119	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	412	—	48	—	460
—	—	—	—	240	—	—	—	—	—	—
1210	2319	4003	7107	10 399	4293	4391	5077	1959	9370	5890

³⁾ Pod třešněmi jsou zahrnuty i višně.

⁴⁾ Pod švestkami jsou zahrnuty i slívy, renklody a mirabelky.

Švestky	Třešně	Broskvoně	Meruňky	Mišpule	Kaštanovní	Ořešáky	Réva	Tržba	
								1870	1872
—	—	—	—	—	—	—	—	zl	kr
prodáno kusů:									
600	100	—	4	—	—	4	—	541	—
—	50	—	—	—	—	—	—	80	—
80	30	10	15	5	15	—	—	167	—
100	200	—	—	—	—	—	—	30	50
780	380	10	19	5	15	4	—	818	50
prodáno: kusů:									
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	300	32	—	—	—	—	—	508	40
—	100	—	—	—	—	—	—	220	—
100	42	4	6	12	2	—	—	198	—
200	100	—	—	—	—	—	—	46	—
—	—	—	—	—	—	—	150	42	—
300	342	36	6	12	2	—	150	1014	40

Poznámka

1) jádroviny à 70 kr, švestky, ořešák à 50 kr, třešně à 60 kr, broskvoň à 1 zl

2) mišpule, jádroviny, třešně, slívy à 50 kr, kaštan à 30 kr, broskvoň, meruňka à 1 zl

3) jabloně, třešně à 70 kr, hrušně à 80 kr, broskvoně à 1 zl

4) jablko à 50 kr, hrušně à 60 kr

5) jablko, třešně, švestky à 50 kr, hrušně à 60 kr, meruňky, broskvoně à 1 zl

Tab. 3. Výkaz o prodeji ovocných keřů v roce 1870 a 1872.

	k 1. 1. 1870 kusů:				prodáno kusů:				Tržba	
	Angrešty	Rybíz	Maliniky	Jahodníky	Angrešty	Rybíz	Maliniky	Jahodníky	zl	kr
1870	k 1. 1. 1870 kusů:				prodáno kusů:				1870	
Zámecká zahrada *)	226	311	-	150	100	150	-	100	40	-
Ovocná školka **)	92	32	600	800	40	-	400	400	30	-
Parkán	28	6	26	-	-	-	20	-	1	60
Celkem	346	349	626	950	140	150	420	500	71	60
1872	k 1. 1. 1872 kusů:				prodáno kusů:				1872	
Zámecká zahrada	-	163	-	50	-	50	-	50	9	-
Ovocná školka	117	114	600	520	117	114	400	300	67	65
Parkán	32	20	30	-	10	10	20	-	4	20
Celkem	149	297	630	570	127	174	420	350	80	85

Poznámka:

*) Za angrešt 15 zl, za rybíz 22,50 zl, za jahody 2,50 zl.

**) za angrešt 8 zl, za maliník 14 zl, za jahodník 10 zl.

O vlastním hospodaření v ovocné školce zámeckého zahradnictví a o rozsahu zásob nás poučí některé výkazy a inventury.⁴⁹⁾ Bohužel, právě tyto inventury se ze všech let Čermákova působení nezachovaly; pro informaci jsou v tabulce 1 uvedeny přehledy za r. 1858 a 1868. Uvedená čísla o zásobách školkařského materiálu ukazují, že školka byla dosti obsáhlá a zbožím poměrně dobře zásobena. S přihlédnutím ke skutečnosti, že šlo o zámecké zahradnictví, měla vůbec bohatý sortiment.⁵⁰⁾

V inventurách se vedle hotového zboží – vysokokmenů, polokmenů a zákrsků – pravidelně uvádějí i slabé stromky, jimiž je patrně míněn materiál nezpůsobilý k prodeji, teprve očkovaný nebo roubovaný a málo vyvinutý. V rubrice matečných stromů je zajímavý údaj o jejich počtu, zdaleka nedosahuje počtu odrůd uváděných v katalogu. Školka produkovala vlastní rouby patrně jen od nejčastěji žádaných odrůd, ostatní získávala objednávkami u jiných firem, jak svědčí ojedlně zachované dodací listy (např. F. Dewoty, Meidling). Dále můžeme z této rubriky usuzovat na snahu po zvýšení soběstačnosti vyvolanou asi vzrůstající poptávkou, neboť v inventářích z počátku sedmdesátých let se objevují v jeho matečnici i broskvoně a réva. Znamená to, že na sklonku Čermákovy působnosti mělo zámecké zahradnictví svůj základní sortiment i u těchto dřevin;⁵¹⁾ v katalogu ještě neuvedl sortiment broskvoní, byl patrně značně odvislý od do-

dávek roubů jinými pěstiteli. Protože podnože jsou v originále označeny souhrnně jako „Wildling“ a v dochovaných písemnostech nejsou bližší zmínky, nevíme, které typy byly používány ve školce pro zákrsky a drobné tvary, ani odkud pocházela semena k jejich výsevům. Jak bylo tehdy zvykem, hradil Čermák potřebu podnožového materiálu z vlastních výsevů a přebytky dokonce prodával, jak ukazují výkazy a tržbě. V nich je pozoruhodná kategorie podnoží poškozených vlivy povětrnosti, zvláště mrazy, jak je podrobně uvedeno v záhlaví originálních soupisů. Stěží šlo o odolná pláňata; z této jediné charakteristiky poškození materiálu bychom mohli usuzovat na choulostivější duženy a jádřata pro zákrsky a drobné tvary. V archívních kartonech se neuchoval žádný inventář stavu bobulovin – buď zanikly nebo nebyly evidovány. Aspoň částečnou informaci o nich poskytují výkazy prodaného zboží. Byly dvoji, jednak pro ovocné stromky a révu, jednak pro veškeré ostatní bobuloviny a jahodník.

Tabulka 2 s výkazy o tržbách za ovocné stromky a révu z r. 1870 a 1872 je zajímavou ukázkou soudobé poptávky po hlavních skupinách školkařského zboží. Největší podíl na tržbě měly jabloně, hrušně, švestky (včetně sliv a renklod) a třešně (včetně višní). Odbyt merunek a broskvoní byl v těch letech nižší. Z dnešního hlediska je zajímavý prodej mišpala a kaštanovníku, dřevin, které v dnešních ovocných školkách málokdy nalezneme, spíše ve školkách okrasných rostlin. Zájem o bobuloviny a jahodník byl obdobný jako dnes, dost výrazný byl zájem o maliník (tab. 3); až se dočteme v připojených poznámkách, bylo v r. 1870 prodáno 400 prutů maliníků (celková tržba 14 zl) a 100 kusů angreštu (celková tržba 15 zl).

Výkazy o inventáře současně prozrazují (bez udání výměry), na kolika parcelách se rozkládaly školky zámeckého zahradnictví. Čermák v době nástupu hospodařil na dvou pozemcích, v tzv. ovocné školce a zahradě při zámeckém dvoru. Na sklonku jeho působnosti se uvádí stará a nová ovocná školka, zámecká zahrada, parkán, a zahrada při zámeckém dvoře.

Poznámky:

- 1) Velkostatek Fulnek, Aktový a účetní materiál ústřední správy, I. č. 1988 (kart. 298, 299), I. č. 2075 (kart. 392). Za laskavé upozornění na tento zajímavý materiál, jakož i za cenné připomínky při vlastním studiu děkuji dr. A. Turkovi.
- 2) V písemnostech je uváděno přijetí Čermák, Čermák, jméno Carl, Karl; sám se většinou podepisoval K. Čermák, nechýbí však ani K. Čermák. Z poznámky k výměru jeho důchodu se dovídáme, že pochází z Loučně v Čechách, kde se narodil 26. 7. 1815. V aktových materiálech se jeho jméno objevuje v ustanovujícím dekretu, kterým je od 1. 1. 1843 jmenován uměleckým a zámeckým zahradníkem panství Fulnek a jeho statků. Od té doby se jeho jméno pravidelně vyskytuje v seznamech deputátních zaměstnanců (Voluptuáři) s deputátem 380 zl, nárokem na krmení pro 2 krávy a dřevo podle potřeby; mimo to měl podíl na tržbách všech produktů zámeckého zahradnictví. Od 1. 1. 1869 se jeho jméno objevuje mezi pachtovníky, neboť převzal zámecké zahradnictví do pachtu. Dopisem z 5. 9. 1878 požádal o penzionování ze zdravotních důvodů. Jeho žádosti bylo vyhověno, byl mu vyměřen roční důchod ve výši 720 zl a zahradnictví po něm převzal jeho syn Karel Čermák. K osobě K. Čermáka staršího se nedovídáme nic bližšího ani ze zdejších matrik (Kniha narozených města Fulneku, sv. 6 (1831–1870), Kniha manželství města Fulneku, sv. 6 (1842–1894), obějí Státní archiv Opava). Otec K. Čermák je vždy uváděn jako panský zámecký (někdy s přídomkem umělecký) zahradník z Fulneku, bez udání místa původu a bez zmínek o rodičích. Jeho žena je tam uvedena jménem Rosa Čermák, rozená Šafránek (tedy Růžena Šafránková) z Telče, dcera obchodníka, narozena tamtéž 18. 8. 1823. Ve Fulneku se manželům narodil 17. 8. 1848 syn Karel a 24. 12. 1849 dcera Aloisie Eva. K. Čermák měl v zahradnictví i pomocníky, po určitý čas je mezi deputátními zaměstnanci uveden jako 1. pomocník Josef Čermák a 2. pomocník Peter Czer-

mak; snad jde o zahradníkovy bratry, kteří tam však trvale nezakotvili. K. Čermák zemřel 15. 6. 1879. Veškeré podrobné písemnosti o zahradníkovi z fulneckého zámku se týkají především K. Čermáka staršího. O jeho předchůdci Augustu Brahsovi víme jen z předávacího protokolu a výměru penze ze 31. 12. 1842. Písemnosti pak pokračují i za nástupce K. Čermáka mladšího, avšak z mladších období se nezachovaly (osudy archivu viz též A. Turek, Fulnecko, 1940, Brno, 1-279).

3) V originále „Verzeichnis von Obstbäumen und Frucht-Sträuchern welche in der Obst-Baum-Schule zu Fulnek in Mähren zu haben sind“; celý katalog je psán německy.

4) Na přebolu katalogu okrasných rostlin z r. 1866 je obsáhlá anotace na tento spisek: „Kurze Anfertigung zur Obstbaumzucht von Prof. Joh. Nep. Enders, 1866 Neutitschein“, již jeho 2. vydání. Tento spisek se mně nepodařilo shlédnout.

5) J. Říha, České ovoce I. Hrušky, Praha 1915; dtto České ovoce II. Třešně, višně, slívy a švestky, Praha 1915; dtto České ovoce III. Jablka, Praha 1915.

6) J. Vaněk, Lidová pomologie I. Jablka, 2. vyd. Chrudim 1945; dtto Lidová pomologie III. 100 švestek a sliv, 2. vyd. Chrudim 1948.

7) Známy kroměřížský advokát JUDr. J. Kozánek, notář, objednával 9. 3. 1857 do své zahrady následující: 2 ks broskvoní Madelaine rouge, 3 ks vysokokmenná meruňky, 2 ks renklod, 2 ks mirabelek. Vyjma broskvoní neuplatňoval nároky na konkrétní odrůdy. Čermákovou rukou je připsáno vyřízení objednávky, bohužel bez uvedení odrůd ostatních stromků. Majitel statků Kotz z Brna, objednával pro své sady na Šumavě 11. 10. 1858 bez udání odrůd 670 stromků jabloní, 254 hrušní, 435 slivoní (patrně jen švestka, v originále je uvedeno „Zwetsche“). Nejinak je tomu i na několika dalších objednávkách.

8) V originále: Borsdorfer Böhmischer, Borsdorfer gestreifter, Borsdorfer edler Winter-Reinette de Misne, Borsdorfer Zwiebel-Reinette de Misne.

9) J. Vaněk, X., str. 72, pod č. 65.

10) Např. J. Říha III., str. 141–144, pod č. 35.

11) Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit jeho oblibu na střední Moravě do nedávné doby.

12) J. Říha, III., o. c.

13) Orig. Calville Winter weisse.

14) Orig. Calville Winter italienische, Calville Winter rothe.

15) Orig. Calville Herbst rothe.

16) Orig. Calville Herbst weisse.

17) J. Říha III., o. c. pod č. 55, J. Vaněk I., o. c. pod č. 73.

18) Orig.: Reinette citronen Winter, dále pak ještě Reinette citronen.

19) Orig. Prinzessin-Apfel.

20) Orig. patrně Pfundapfel.

21) Orig. Pepping Blenheim.

22) Orig. gute Williams Christenbirn.

23) Podle J. Říhy I., str. 58–60, pod č. 15.

24) J. Říha I., str. 106.

25) Tato je v katalogu uvedena ještě pod jménem Melonenbirne.

26) J. Říha I., str. 114.

27) Orig. Fondante d'Automne.

28) Orig. Esperine.

29) Orig. Forellenbirne.

30) Orig. Kaiser Alexander.

31) Orig. Gute graue.

32) Orig. Louise gute.

33) Orig. Magdalena grüne.

34) J. Říha II., str. 82.

35) Orig. Italienische Pflaume grüne lange.

36) Orig. Eierpflaume.

37) F. Pixo, Klíč štěpařský čili nawedení k štěpování owočních stromů a popis nejznamenitějších druhů owočních w Čechách, w Praze, 1848, Spisů musejních č. XXX; švestky, slívy a mirabelky na str. 200–210.

38) Orig. Dattelpflaume; Pixo o. c. str. 205.

39) Orig. Eierpflaume blaue grosse a Eierpflaume gelbe grosse; Pixo o. c. str. 206.

52 40) Orig. Gefüllte blühende und tragbare Pflaume.

41) M. Vávra, et soc., Švestky, renklody, slívy, mirabelky, Praha 1963, str. 230.

42) Týká se broskvoní, u meruňky patrně nikdy mateční stromy ve škoice neměl. V r. 1870 vykazoval k 1. 1. 21 matečních broskvoní, v r. 1872 k 1. 1. jich však uvedl již jen 6 kusů; lze předpokládat jejich poškození a zánik mrazem, gumósou apod.

43) 1 lot rakouský = 17,5 g; pak byly plody až 26 g těžké. Středně velké plody odrůdy Bílý úrodný mají hmotnost 9,3 g, průměrná hmotnost této odrůdy je 13 g, u Králíčková červeného rovněž 13 g (podle C. Blatný et soc., Rybíz, angrešty, maliniky a ostružiníky, Praha 1971).

44) C. Blatný, o. c. str. 53–54.

45) 1" – rakouský palec – 2,63 cm, 6" dlouhé hrozny – 15,78 cm.

46) Údaje převzaty z knihy B. Němce, Dějiny ovocnictví, Praha 1953, str. 230.

47) Např. zemědělské společnosti okresů Jihlava, Znojmo, viz též poznámka 7.

48) Např. v r. 1870 vysadil následující: Fulnek - Obora 6 jabloní, za ovocnou školkou 2 třešně, zahrada dvora 8 jabloní, 4 hrušně, 6 švestek, deputátní zahrada sekretáře 2 švestky, popluží? („Vorwerk“) 25 švestek, bratrstva (bližší neuvedené sdružení) 2 švestky; Vrchy (Valteřovice) 4 švestky, Pohořílky 6 švestek, Stachovice 25 švestek; Hladké Zlivočice - Nový dvůr 16 švestek, Velký dvůr 30 švestek, kostel (fara?) 1 švestku; Karlův dvůr 6 švestek.

49) Na ukázkou uvádím výkaz o celkových příjmech a vydáních celého zámeckého zahradnictví včetně okrasných květin za rok 1870:

Příjem: za rostliny a sazenice	911 zl 95 kr
ovocné keře	71 zl 60 kr
ovocné stromky	873 zl 50 kr
exotické stromky a keře	459 zl
různé	216 zl
vysazené ovoc. stromky (pozn. 48)	75 zl 30 kr
celkem	2607 zl 35 kr

Výdaje: za mzdy, zařízení, vybavení, hlínu, hnůj, rákos, osivo aj. 2073 zl 80 kr

Přebytek 533 zl 55 kr

50) Pestrý a bohatý sortiment, obsahující značné množství novějších odrůd vyšlechtěných v západních zemích, převážně v Belgii, byl možná částečně ovlivněn i skutečností, že panství Fulnek bylo od r. 1855 majetkem belgické královské rodiny. Blíže o předcházejících vztazích k těmto majitelům viz A. Turek, 194 o. c.

51) Ke změnám matečních stromů broskvoní viz pozn. 42.

VODA - ZDROJ ŽIVOTA

Frontišek Kocurek

Motto: Principem všech věcí je voda

z vody je vše

a vše se do vody vrací

Thales Milétský

Voda je základ života, je živé, surovina, dopravní prostředek, zdroj energie, půdní vláhy a výživy. Množství vody, které máme k dispozici na obyvatele, je poměrně nízké. Proti celosvětovému průměru, který činí 12 000 m³ na obyvatele a den, je v Čechách 1520 m³ na obyvatele a rok, na Moravě 1490 m³ a na Slo-

vensku 3250 m³. Jakostní voda je dnes nejhledanější kapalinou a její význam v hospodářském životě stále roste, je základem zdravého životního prostředí.

Světová spotřeba vody vzrostla za posledních dvacet pět let na trojnásobek a do konce století se má ještě zdvojnásobit. Již dnes se ve světě spotřebuje za rok obrovské množství vody – 3000 km³. Její nedostatek a špatná kvalita brzdí rozvoj národního hospodářství a škodí zdraví. Proto vyhlásila OSN desetiletí 1980–1990 celosvětovým obdobím zajištění zdravotně nezávadné vody pro obyvatelstvo.

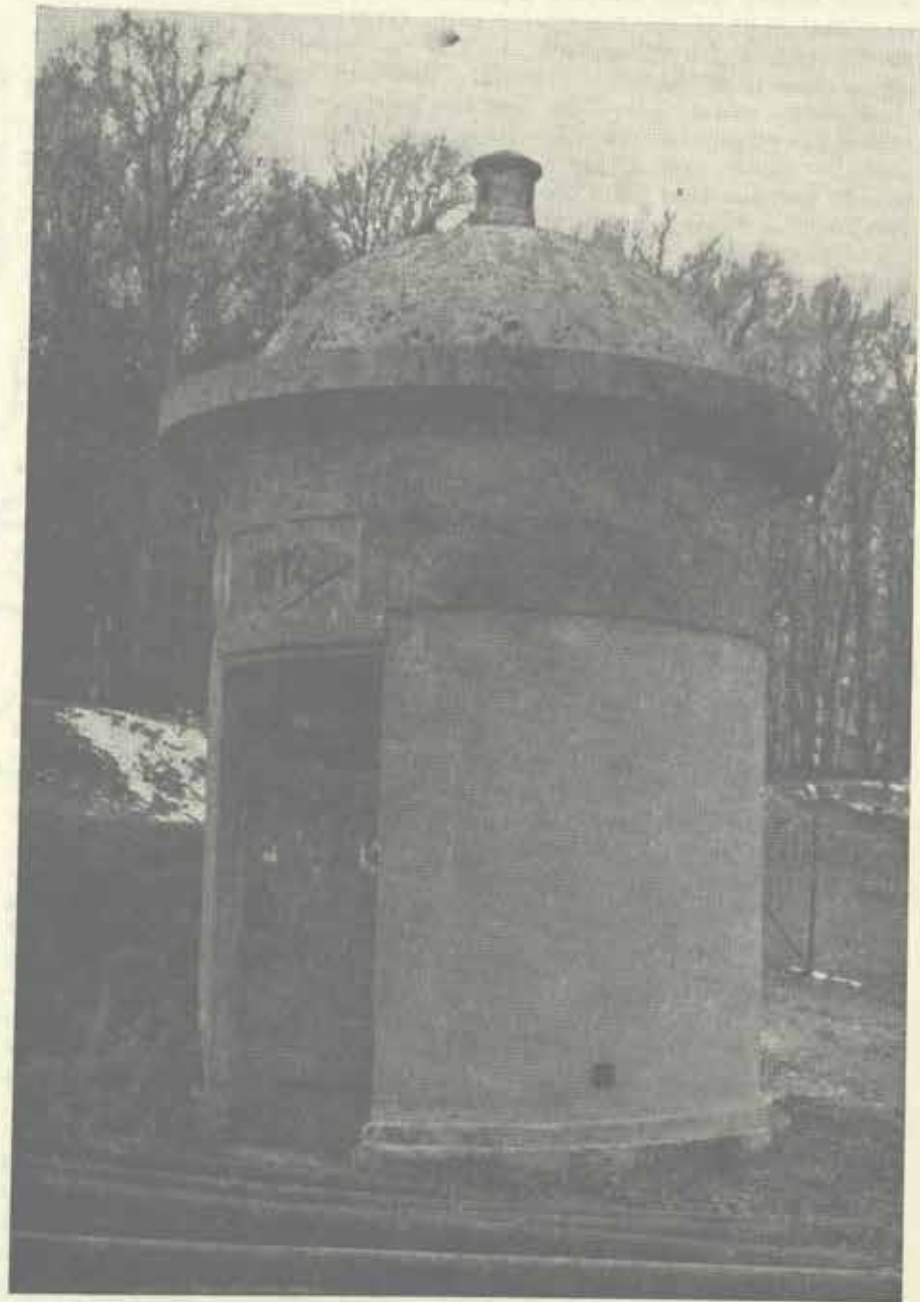
Z hlediska vodní soustavy patří okres Nový Jičín kromě malého území asi (15 km²) na jihovýchodě (k. ú. Petřkovice, Janovice a Palačov) k povodí Odry. Tokem Odry a Luhy je okres rozdělen na severozápadní a jihovýchodní část, které se od sebe silně odlišují počtem a hustotou vodních toků. Hustota vodních toků slouží jako měřítko vodnatosti a závisí na geologickém složení terénu, množství vodních srážek a dalších činitelích. Část Nížkého Jeseníku mezi Fulněkem a Odrami má malou hustotu vodní sítě (0,15 až 0,40 km na 1 km²), údolí Odry a široké okolí Nového Jičína má střední hustotu (0,40 až 0,70 km na 1 km²). Na východě okresu v povodí Trnávky je hustota 0,70 až 1,10 km na 1 km². Jihovýchodní horská oblast má maximální hustotu vodní sítě nad 1,1 km na 1 km². Hlavním tokem okresu je Odra. Průměrná výška vodních srážek v celém jejím povodí je 764 mm, minimální průtok je 0,5 m³ za 1 sec., maximální 500 m³ za 1 sec. Proměnlivost odtokových poměrů způsobuje zejména na jaře po náhlém tání sněhu a v létě po dlouhotrvajících deštích někdy až katastrofální vodní stavy. Odra přijímá na území okresu 11 významnějších přítoků zleva a 13 zprava.

Novojičínský okres je starou oblastí rybníkářskou. Velká rybníční oblast podél Odry je mezi Novou Horkou a Polankou. U Polanky je šest velkých rybníků, v Jistebníku pět. Periodické rybníky jsou u Studénky a Albrechtic. Několik rybníků mají Bravantice, Klimkovic, Bartošovice a Polanka n. O. Celková rozloha rybníků činí 862 ha, což je asi 0,90 % z celkové rozlohy okresu.

V okrese je několik minerálních pramenů, u některých vznikla lázeňská zařízení. U Jeseníku nad Odrou vyvěrá z pískovcových a břidlicových vrstev alkalická kyselka ve dvou pramenech, které byly dříve nazývány Herma a Zita. Další pramen alkalické kyselky je v železničním příkopu na 229–230 km na trati Suchdol n. O. – Jeseník. Vody sirovodíkové (lidově hladové) jsou rozšířeny hlavně v oblasti beskydské. Mají hořkou chuť a obsahují síran hořečnatý. U Nového Jičína jsou minerální prameny tak vydatné, že tu v minulosti byla vystavěna lázeňská budova zvaná Sirková lázeň. Železité a sirtaté prameny jsou též v těsné blízkosti na katastru Hostašovic blízko silnice Valašské Meziříčí – Nový Jičín. Železitý pramen je slabá kyselka, sirtatý pramen obsahuje sirovodík, uhličitán vápenatý a hořečnatý, kyselinu křemičitou a sírovou a kyslíčník uhličitý. Sirtatý pramen byl objeven u Libhoště při kopání studny. Menší lázně vznikly v minulém století ve Šramberku, kde se prováděla léčba tamější radioaktivní vodou.

Klíčové místo při řešení všech otázek životního prostředí zaujímá zásobování pitnou vodou, odvádění a čištění odpadních vod. V současné době se tento problém stává limitujícím pro další rozvoj naší společnosti. Zejména kritickou se stává situace na úseku znečišťování vodních toků a ochrany povrchových a podzemních zdrojů pitných vod.

Proto také 15. sjezd KSČ stanovil přednostní zabezpečení vodních zdrojů pro rozvoj dalších úseků národního hospodářství i zásobování obyvatelstva a současně rozšíření vodovodní sítě a zvýšení podílu obyvatel bydlících v domech připojených na veřejný vodovod a kanalizační síť. Ve volebním programu našeho okresu je směřována výstavba veřejného vodovodu tak, aby koncem šesté pětiletky bylo na něj napojeno 112 000 obyvatel. Jednání 16. pléna ONV v Novém Jičíně dne

Jeden z nejstarších vodojemů v okrese, Bernartice nad Odrou

Foto Fr. Kocurek 1979

20. června 1980, které hodnotilo výsledky za období 1975–1979 a hlavní směry ochrany dalšího rozvoje životního prostředí na 7. pětiletý plán konstatovalo, že tento úkol je již splněn. Z celkového počtu 152 921 obyvatel je na veřejný vodovod napojeno 112 102 obyvatel, tj. 73,6 %. Počet obyvatel zásobovaných pitnou vodou se za léta 1976–1979 zvýšil o 9952 osob.

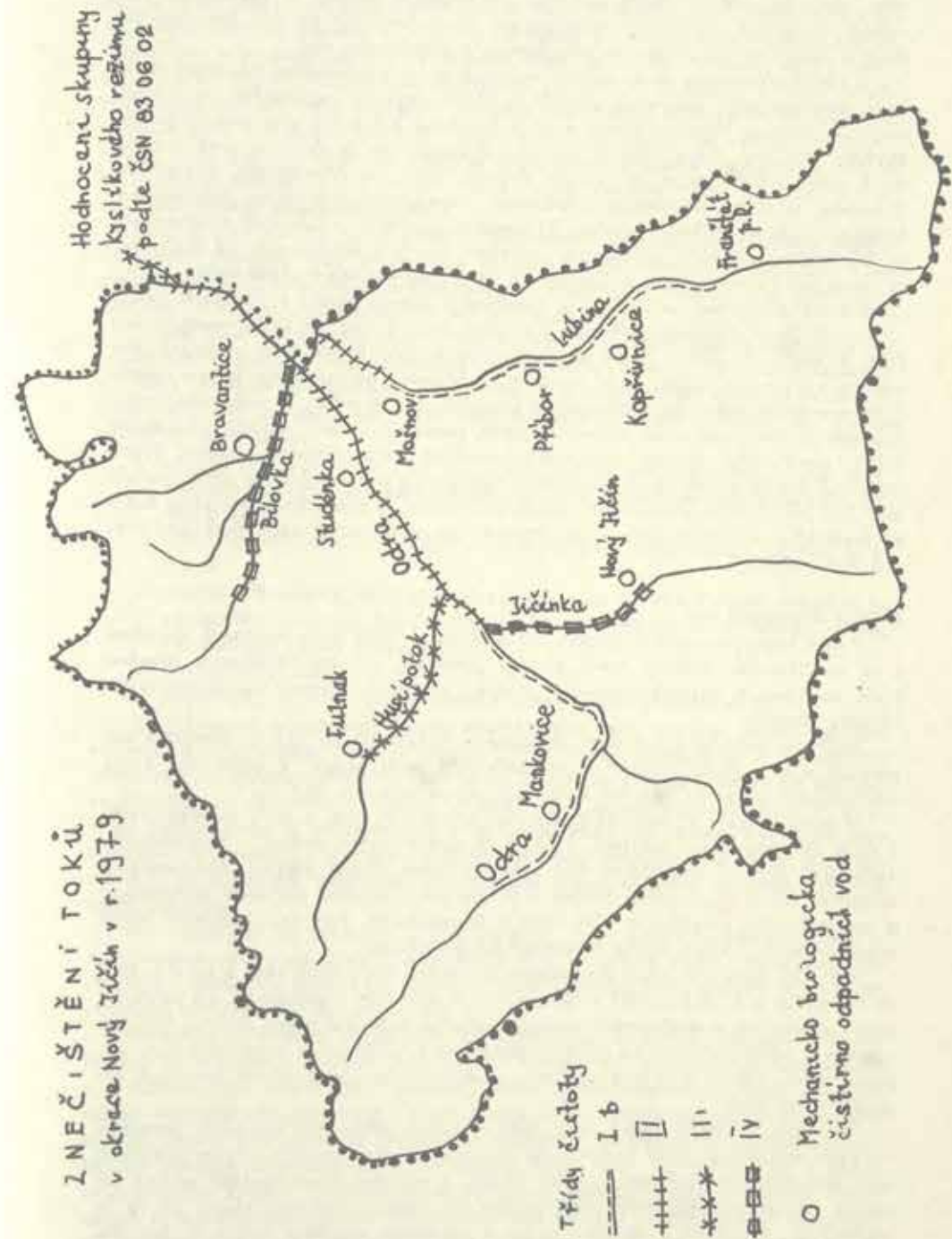
Budování nových vodovodních řádů bylo zajišťováno vlastní investiční výstavbou Sm VaK v Ostravě v rámci komplexní bytové výstavby a realizací volebních programů NF formou akcí „Z“. Za poslední čtyři léta bylo těmito formami vybudováno 75 km vodovodní sítě a 9 vodojemů o kapacitě 4800 m³. Nárůst v jednotlivých letech je uveden v tabulkové části.

V rámci investic byla dokončena výstavba vodovodu Kopřivnice - Nový Jičín, dále I. a II. etapa vodovodu Fulnek - Stachovice - Suchdol n. O. a ukončena výstavba kanalizačního sběrače v Novém Jičíně - Komenského - Marxova 1. Z rozestavěných staveb je realizována III. etapa vodovodu Fulnek - Stachovice - Suchdol n. O. a výstavba kanalizačního sběrače II. etapa Komenského - Marxova v Novém Jičíně. V rámci akce „Z“ byla NV v r. 1976–1979 realizována výstavba vodohospodářských staveb v hodnotě díla za 53 985 000 Kčs. Přes uvedené kladné výsledky není plněn objem výstavby v nadlimitních investicích, jmenovitě u přívaděže Nová Ves - Frenštát p. R. - Kopřivnice, který je limitující investicí pro zajištění dalšího rozvoje Kopřivnice a Frenštátu p. R. Výstavba byla zahájena v r. 1977 s termínem ukončení červen 1980. Z celkových rozpočtových nákladů 95 mil. Kčs bylo k 31. 12. 1979 proinvestováno 32 827 000 Kčs, tj. 34 % rozpočtových nákladů stavby. Zpoždění představuje nejméně 2 roky; investorem stavby je podnikové ředitelství Sm VaK Ostrava, který neplnění harmonogramu zdůvodňuje neplněním hospodářských smluv dodavatelskou organizací.

V zajišťování nových zdrojů pitné vody hydrogeologickým průzkumem byly docíleny jen dílčí výsledky. Zatím co do r. 1975 byly zajištěny nové zdroje o kapacitě přes 70 l/sec., v posledních čtyřech letech byl proveden průzkum pouze ve Frenštátě p. R. a zahájen průzkum v lokalitě Bernartice n. O. - Hůrka. Další provádění hydrogeologického průzkumu je závislé na výši finančních prostředků.

Okres Nový Jičín je zásoben vodou ze dvou základních systémů, jednak jsou to místní zdroje, a to jak podzemní (Bernartice n. O., Jeseník - Hůrka, Odry, Hl. Životice - Stachovice - Kletné, Bílovec, Příbor - Benátky) tak povrchové (Trojanovice - Frenštát p. R.), dále pak Ostravský oblastní vodovod. Kvalita pitné vody je pravidelně sledována laboratoří jak Sm VaK, tak OHS, která provádí kontrolní vzorky na vytypovaných lokalitách. Četnost sledování a rozborů se řídí ČSN 83 0611 „Pitná voda“. Každý rok je pro účely zjištění kvality vody odebráno v průměru 900 vzorků. Na všech vodovodech se sleduje pitná voda po stránce bakteriologické, chemické a dále se sleduje přítomnost fluoru. Kvalitě vody je věnována velká pozornost, což potvrzují i dosahované výsledky. Zatím co v r. 1975 dosahovala z odebraných vzorků vod závadnost v průměru 10 %, v r. 1979 jen 8,23 %.

Nedílnou součástí sledování a zajišťování kvality pitné vody je stanovení dusičnanů, kde pro kojence je max. přípustné množství 15 mg/l, pro dospělé 50 mg/l NO₃. Obsah dusičnanů ve vodě a v potravinách rostlinného původu je nebezpečný pro kojence a mláďata přežvýkavců, kdy se mění hemoglobin v methemoglobin (nebezpečí udušení). Současný stav a nárůst dusičnanů ve vodě signalizuje některé problémy. I když není v okrese ani jeden vodovod, kde by povolená hranice pro dospělé byla překračována, v několika lokalitách se výskyt dusičnanů k této hranici blíží. Do 15 mg/l NO₃ má pitná voda, kterou je zásobováno 60 684 obyvatel, od 15 do 30 mg/l NO₃ 48 611 obyvatel a s obsahem vyšším než 30 mg/l NO₃ 2807 obyvatel. Závažnější je nárůst dusičnanů v po-

vrchových vodách, kde např. u řeky Odry došlo v posledních 20 letech k nárůstu 300 % NO₃. Zvyšování dusičnanů ve vodách je způsobováno výhradně zemědělskou činností, přihnojováním pozemků dusičnatými hnojivy a nevhodným rozvozem tekutého hnoje prasat, případně při vzniku různých havárií, kdy pak dochází k následným splachům do povrchových a podzemních vod.

V rámci prevence s cílem snížení kazivosti zubů je prováděna fluorizace pitné vody, která je dnes dodávána pro 55 % všech obyvatel napojených na veřejný vodovod. Jsou to všechna města a obce zásobené z Ostravského oblastního vodovodu, dále pak Nový Jičín z prameniště Bernartice n. O. Jmenovitě jsou to Nový Jičín, Bernartice n. O., Kunín, Bílovec, Bílov, V. Albrechtice, Klimkovice, Studénka, Vřesina, Zbyslavice, Olbramice, Bravantice, Kopřivnice, Bartošovice, Sedlnice, Lubina, Příbor, Prchalov, Štramberk, Zenklava a Závřetice. Město Odry je zásobováno vodou s přirozeným výskytem fluoru v koncentraci 0,5 mg/l, což je méně než stanoví norma v rozsahu 0,8 až 1,2 mg/l fluoru v pitné vodě.

Daleko závažnější je situace v zásobování pitnou vodou z vlastních zdrojů – studní, které stavebně-technicky a kvalitou vody z více jak 80 % neodpovídají ČSN 73 6602 „Veřejné a domovní studny“. V letech 1974-80 bylo postupně prováděno vytypování studní pro nouzové zásobování obyvatelstva pitnou vodou v okrese Nový Jičín, dle jednotlivých katastrů obcí a měst. Z celkového množství 445 studní odpovídalo citované normě pouze 45 studní, ostatní vykazovaly menší nebo větší závady stavebně-technického rázu (jílavitě těsnění, řádné betonové zkrúže a poklop, nedostatečné hygienické pásmo ochrany apod.), které musí být na základě příslušných rozhodnutí řešeny. V případech, kde však došlo ke znečištění podzemní vody, nelze žádnými stavebně-technickými úpravami kvalitou vody vyřešit.

Čištění odpadních vod.

Podle koncepce rozvoje resortů v ČSSR do r. 1990 bude současně docházet i ke znečišťování vodních toků, půdy z průmyslu, od obyvatelstva a zejména bude docházet k nárůstu plošnému a těžko kontrolovatelnému znečištění zemědělskou výrobou.

Zatímco dodávka pitné vody dosahuje v našem okrese 73,6 % odvádění odpadních vod a jejich čištění je na podstatně nižší úrovni. Z celkového počtu obyvatel okresu je na veřejnou kanalizaci napojeno pouze 53,6 %.

V okrese máme 9 městských čistíren odpadních vod, 8 ČOV průmyslových, 3 ČOV zdravotnických zařízení, 1 ČOV na velkovýkrmně prasat v Bravanticích. Jednotlivé čistírny odpadních vod vykazují různé čistící efekty. Neuspokojivé výsledky jsou u ČOV města Fulnek a Štramberk z důvodu zastaralé technologie a hydraulického přetížení a dále ČOV v Bravanticích, kde není dorečena řádná separace kalů, poruchy turbín a hydraulická přetíženost.

Od roku 1975 byly dány do provozu 2 čistírny odpadních vod, a to v r. 1976 ve Frenštátě p. R. a v r. 1977 v Novém Jičíně. Přestože v průběhu 5. a 6. pětiletky byla požadována u nadřazených orgánů výstavba ČOV pro města Odry a Bílovec, nedošlo k jejich zařazení do plánu investic ani k realizaci. Z obou měst jsou odpadní vody, hlavně z bytové výstavby s minimálním předčištěním (septiky) vypouštěny do toků.

Sm VaK, závod 04 Nový Jičín, řešil v letech 1976–1979 kapacitní problémy na dvou stávajících ČOV provedením racionalizačního opatření. Tímto způsobem byla zkapacitněna aktivace na ČOV Příbor. Z původní kapacity 1800 m³/den dosahuje po rekonstrukci 3400–4000 m³/den při zvýšení čistícího efektu ze 78 % na 93,3 %. Zbytekové znečištění se po provedeném opatření snížilo o dvě třetiny.

Obdobným způsobem byla řešena i aktivace na ČOV v Novém Jičíně. Zlepšením funkce aktivací nádrže došlo ke zvýšení kapacity i čistícího efektu. Zatím, co v r. 1978 byla biologicky čistěna 80 l/sec. s dosahovaným efektem 75,1 %, po rekonstrukci se kapacita zvýšila na 120 l/sec., při dosahovaném efektu 80,5 %. Připočteme-li k dosahovaným výsledkům nízké pořizovací náklady, došlo navíc k podstatné úspoře investičních prostředků i stavební kapacity. V rámci volebních programů NV byla zahájena výstavba kanalizační čistírny ve Štramberku, Spálově a ve Studénce-Pustějově. Jejich dokončení naráží na nedostatek kapacity v n. p. Sigma - Hranice, který je dodavatelem veškeré technologie. Přesto tento podnik uzavřel s NV dohody, které dosud nesplnil, takže uvedení do provozu má nejméně dvouroční zpoždění.

Stejně jako kvalita pitné vody je sledována i kvalita vypouštěných odpadních vod. Výsledky jsou srovnávány se schváleným kanalizačním řádem a ve všech případech, kde dojde k překračování množství a hodnot, jsou prováděna odborem VLHZ ONV vůči závodům represní opatření.

Vláda ČSR svým usnesením č. 319 ze dne 1. 11. 1978 vydala souhlas s vypouštěním odpadních vod odchýleně od vodního zákona 21 znečišťovatelům v okrese. Souhlas má platnost do r. 1985. Z tohoto důvodu nedojde v dalších letech do doby platnosti výjimky r. 1985 k žádnému zlepšení čistoty na větších tocích v našem okrese.

V období let 1976–1979 byly na úseku čistoty vod realizovány tyto akce:

- rekonstrukce mechanicko-biologické čistírny odpadních vod závodu OZ 025 Nový Jičín;
- výstavba kalového hospodářství – kalolisu u neutralizační stanice n. p. Tatra;
- rozšířena kapacita neutralizační stanice n. p. ROMO - Fulnek, uvedená do zkušebního provozu čistírna odpadních vod Biovit n. p. Romo - Fulnek, vybudována kalové hospodářství;
- odvodňování kalů n. p. Romo - Fulnek;
- vybudován lapač olejů ve strojové stanici ČSD Suchdol n. O.

Z hodnocení současného stavu znečišťování toků vyplývá určité zlepšení ve výskytu organických látek u řeky Lubiny v úseku Frenštát p. R. do Příbora (uvedením do provozu ČOV Frenštát p. R.) a Jičínky v Novém Jičíně od soutoku se Zrzávkou po mlékárnu – Kunín. Většina toků v okrese je zařazena do II. a III. třídy čistoty vody, tj. znečištěná a silně znečištěná (viz situaci znečištění toků v okrese Nový Jičín v r. 1979). Celkové zhoršení znečištění u všech toků nastává v zemědělském znečištění a znečištění ropou a jejími deriváty, které je těžko řešitelné.

Při znečištění od průmyslu a obyvatelstva jde o znečištění zdrojů, které je zvládnutelné výstavbou čistíren odpadních vod. V dalším období však dojde ke zhoršení v důsledku toho, že s rozvojem další výstavby bytů nebude realizována potřebná výstavba čistíren odpadních vod.

Složitější je situace u plošného zemědělského znečištění. Hnojení umělými hnojivy, úprava krmiv různými chemikáliemi a chemická ochrana kulturních plodin a živočichů před škůdci jsou faktory, jejichž vliv na povrchové vody je zatím možno částečně eliminovat jen v okolí odběru vody, vyhlášením pásem hygienické ochrany zdroje a příslušnými omezeními kladenými na běžné zemědělské technologické postupy. Poněvadž ochranná pásma zdrojů tvoří jen malý podíl z celkového rozsahu krajiny (obdělávaných pozemků) dochází stejně splachem i průsakem k rozsáhlé kontaminaci vod chemickými látkami ze zemědělství. Mezi nejnebezpečnější chemické přípravky patří pesticidy. Za 30 let intenzivního používání se rozšířily v celé biosféře tak, že dnes představují jednu z nejvýznamnějších

ohrožení životního prostředí. Dalším světovým problémem, a tedy i u nás, je nedořešená otázka vhodného využití tekuté hnoje prasat, který nevhodnou aplikací do půdy způsobuje její degradaci a znečišťuje povrchové a podzemní vody.

Čistotu vodních toků je možno zlepšit:

- realizací čistěcí odpadních vod města Bílovice, Oder a podniku Svm, mlékárny - Nový Jičín-Kunín, a to výstavbou ČOV,
- zlepšením čistícího efektu na čistírně podniku Velkovýkrmny v Bílovci - velkochovu prasat v Bravantících,
- dodržováním rozvozových plánů tekutých hnojivých látek a budováním vegetačních ochran podél recipientů,
- včasným řešením potřebných čistírenských kapacit, a to rekonstrukcí stávajících čistíren odpadních vod.

Úprava vodních toků.

Na území okresu Nový Jičín je celkem 750 km vodních toků, jejichž péče a správa je svěřena těmto podnikům:

1. Povodí Odry, Ostrava

spravuje 166,3 km vodních toků vodohospodářsky významných jako např. řeka Odra, Lubina, Bílovka, Kopřivnička, Husí potok, Jičínka po soutok se Zrzávkou.

2. Oblastní státní meliorační správa, Ostrava

spravuje 247,7 km vodních toků zemědělského charakteru, které jsou vesměs součástí komplexu melioračních opatření a ve své podstatě přispívají ke zlepšení vodních režimů na zemědělských pozemcích, které se v povodí těchto toků nacházejí. Patří k nim Sedlnička, Luha, Polančice, Sezina, Bartošovický potok a Grassmanka.

3. Severomoravské státní lesy, Krnov

zajišťují správu toků bystrinného charakteru, protékajících z převážné části lesními komplexy, v některých úsecích i zastavěnými částmi měst a obcí. Do správy uvedeného podniku patří Lubina od prameniště až po obec Vlčovice, Jičínka od prameniště až po soutok se Zrzávkou, Zrzávka, Tichávka, Stranický potok aj.

Mezi základní úkoly v hospodaření s vodou na tocích patří zlepšení a úprava odtokových poměrů spolu se soustavou malých vodních nádrží, nadlepšení průtoků v období sucha, využití pro závlahy pozemků pro zvýšení zemědělské produkce a na ochranu před povodněmi. Současně se podstatně zlepši životní prostředí měst a obcí.

Při zpracování návrhu plánu na období 1976-1980 sem byly přednostně zařazeny toky a nádrže, jejichž úpravou mělo být dosaženo podstatného zlepšení parametrů tok, jak výše uvedeno. V letech 1976-79 bylo celkem v našem okrese v rámci investic, oprav a údržby u všech správců toků prostavěno 51 162 000 Kčs.

K nejvýznamnějším investičním akcím patří úprava Jičínky v průtahu města Nový Jičín, úprava Kopřivničky v Kopřivnici, oprava jezu na řece Odře v Bartošovicích u mlýna, dále úprava toku Luhy v Jeseníku n. O., úprava Lomné ve Frenštátě p. R. a Jičínky ve Veřovicích. Tyto stavby podstatně zlepšily odtokové poměry a ochranu před povodněmi, ale také výrazně změnily charakter lokalit, jimiž procházejí. V tomto směru je nutno vidět i hledisko estetické, urbanistické a též podíl na zlepšení životního prostředí ve městech a obcích.

V rámci vodohospodářských staveb není možno opomenout rozsáhlou investiční meliorační výstavbu, která má vliv na režim podzemních a povrchových vod. Tyto meliorační zásahy je nutno provádět velmi citlivě tak, aby byly vytvořeny vhodné podmínky pro ještě efektivnější využití zemědělského půdního fondu, na druhé straně třeba zajistit ochranu vodních zdrojů, studní, jímacích zářezů opod., k zajištění zásobování pitnou vodou.

Celkový pohled na městskou čistírnu odpadních vod ve Frenštátě pod Radhoštěm
Foto Fr. Kocurek 1979

Okoly na období 7. pětiletého plánu.

Podle předložených předběžných návrhů plánu se počítá s tím, že v letech 1981-1985 bude v našem okrese jednotlivými správci toků prostavěno při úpravách vodních toků 75 732 000 Kčs.

Jako nejvýznamnější akce jsou v předběžném návrhu uvedeny:

- úprava Jičínky v Novém Jičíně, propojení úpravy do Nového Jičína-Senova po most na ulici Suvorovově,
- úprava Zrzávky v Bludovicích,
- přeložka Kletenského potoka v Suchdole n. O.,
- úprava Sedlničky v Sedlnicích,
- zaklenutí toku Grassmanka v Novém Jičíně,
- výstavba vodních nádrží Bílovec, Fulnek - Děrná, Rakovec v Novém Jičíně a Starý Jičín - Jičina,
- úprava řeky Odry na území okresu - 1. etapa nákladem 48 mil. Kčs.

Realizace těchto akcí závisí na schválení nadřízenými orgány jednotlivých správců toků (Povodí Odry, OSMS Ostrava a SmSL Krnov). U poslední akce se očekává přínos ve zvýšení zemědělské produkce o 1800 ha zemědělské půdy v zaplavovaném území řeky Odry, která dosud nemohla být plně využívána. Realizací této akce dojde zároveň i k ozdravení životního prostředí v zaplavovaném území.

PŘEHLED

o počtu obyvatel napojených na veřejný vodovod a kanalizaci v okrese Nový Jičín

Ukazatel	měrná jednotka	1976	1977	1978	1979
Vodovody					
1. Růst spotřeby pitné vody	m ³ /rok	8018	8801	9494	10 060
2. Počet obyvatel napojených na veřejný vodovod	tis. obyvatel	103,8	106,6	108,9	112,1
3. Specifická spotřeba pitné vody, z toho obyv. v l/den	l/os/den	233 162	226 163	238 168	248 174
4. Kapacity vodovodů získané investiční výstavbou a akcemi „Z“	km sítě	19,8	23,6	17,1	14,5
5. Rekonstrukce vodovod. řadů	km sítě	1,95	0,77	8,10	1,61
Kanalizace:					
1. Počet obyvatel napojených na veřejnou kanalizaci	tis. obyv.	76,6	78,0	79,3	82,1
2. Nové kapacity získané investiční výstavbou	km sítě	1,4	3,1	2,4	1,6
3. ČOV uvedené do provozu	počet	1	1	0	0

PŘEHLED

rozhodujících investičních akcí realizovaných v období 1976–1980 na úseku ochrany čistoty vod v okrese Nový Jičín v resortu MLVH

Podnik	Název stavby	termín realizace	náklady mil. Kčs
SmVaK Ostrava	MěČOV Frenštát p. R. + kanál. sběrače	1973–76	22,7
	MěČOV Nový Jičín + kanál. sběrače	1974–76	51,6
MNV Spálov	ČOV Spálov	1976–80	1,9
MěstNV Štramberk	ČOV Štramberk	1975–80	3,4
ROMO n. p. Fulnek	ČOV Biovit	1979–80	0,4
Optimit Odry	Vybudování stáček stanice olejů	1978	0,2
Autopal n. p. N. Jičín	Rozšíření průmyslové ČOV	1976–80	1,9
Tatra n. p. Kopřivnice	Splašková kanalizace – napojení na MěČOV	1974–80	12,8

PŘEHLED POKUT

uložených v r. 1975–1979 v okrese Nový Jičín za porušení zákona č. 138/1973 Sb.

Rok	Počet pokut	Výše Kčs	Počet pokut zem. organ.	Výše Kčs	Počet pokut ostat. organ.	Výše Kčs	Poč. osobních postihů	Výše Kčs
1975	22	276 424	16	206 474	6	69 950	–	–
1976	18	326 770	10	99 000	8	227 770	–	–
1977	19	207 356	11	116 556	6	90 000	2	800,–
1978	17	107 100	7	48 000	9	59 000	1	100,–
1979	21	264 400	11	104 000	8	160 000	2	400,–
Celkem	97	1 182 050	55	574 030	37	606 720	5	1 300,–

ZPRÁVY

K přírodovědeckému výzkumu Poodří

Prudký rozvoj průmyslové a zemědělské výroby posledních desetiletí přinesl s sebou i negativní výsledky. Průmyslové odpady, exhalace a v poslední době hlavně intenzivní zemědělská velkovýroba ohrožují ve stále větší míře přirozená společenstva rostlin a živočichů. Je proto zcela na místě, že se v ČSSR neustále zvyšuje péče o přírodu.

V okrese Nový Jičín, kde je značně rozvinutá jak průmyslová, tak zemědělská výroba, se nalézá množství přírodovědecky významných území, která jsou chráněna nebo jejichž ochrana byla navržena. Jednou z nově navržených oblastí je Poodří rozklá-

dající se v údolní nivě řeky Odry od Jeseníku nad Odrou až po Ostravu. Řeka Odra zde díky malému spádu vytváří četné zákruty (meandry) a slepá ramena, která spoju s rybníky, zbytky lužních lesů a částečně obhospodařovanými loukami vytvářejí jedinečnou krajinu s velkým bohatstvím rostlinných i živočišných druhů.

Přesto, že Poodří svou krásou, ale především svými přirozenými stavišti lákala k výzkumu četné přírodovědce, nebyl zde proveden komplexnější výzkum, který by náležitě po všech stránkách zhodnotil celou oblast. Teprve roku 1978 započala v Poodří první etapa komplexního výzkumu, jenž je součástí státního výzkumu č. VI-3-8/7-Výzkum přírodních oblastí Sm kraje. Jeho koordinátorem je pedagogická fakulta v Ostravě a provádí ho tým odborných pracovníků z vysokých škol, výzkumných a odborných pracovišť Sm kraje.

Také okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně se podílí na tomto výzkumu, a to dvěma dílčími úkoly:

I. Výzkum fauny drobných zemních savců.

II. Výzkum fauny dravců a sov.

I. VÝZKUM FAUNY DROBNÝCH ZEMNÍCH SAVCŮ

Vlastní terénní výzkum je prováděn tak, aby výsledky umožnily nejen poznání druhového zastoupení, ale i hustoty populací drobných zemních savců. Hlavní metodou byla tzv. metoda kvadrátová se čtvercem o straně 75 m, ve kterém bylo umístěno celkem 121 kusů pastí. Odchyt na kvadrátu se provádí tři až pět nocí a snahou je chytit pokud možno co nejvíce zde žijících drobných zemních savců, aby bylo možno co nejpřesněji vypočítat hustotu jejich výskytu. Tam, kde nebylo možno použít kvadrátové metody, bylo použito tzv. metody „liniové“, při níž se pasti kladou v jedné linii za sebou.

V roce 1978 byl proveden odchyt drobných zemních savců na katastru města Studénky. Celkem byly založeny dva kvadráty — jeden v lužním lese a druhý na částečně obhospodařované louce. Odchyt se prováděl ve třech etapách: v květnu, v červenci a v září. V červenci byl proveden navíc odchyt na třech liniích. Celkem bylo v roce 1978 odchycem získáno 318 kusů drobných zemních savců deseti druhů:

Rejssek malý — *Sorex minutus* L., 1766.

Rejssek obecný — *Sorex araneus* L., 1758.

Rejssek černý — *Neomys anomalus* Cabrera, 1908.

Rejssek vodní — *Neomys fodiens* (Pennant, 1771).

Myšice temnopásá — *Apodemus agrarius* (Pallas, 1771).

Myšice lesní — *Apodemus flavicollis* (Melchior, 1834).

Myšice křovinná — *Apodemus sylvaticus* (L., 1758).

Hraboš polní — *Microtus arvalis* (Pallas, 1779).

Norník rudý — *Clethrionomys glareolus* (Schreber, 1780).

Hrabošík podzemní — *Pitymys subterraneus* (de Sélys Long-champs, 1835).

V roce 1979 byl proveden odchyt drobných zemních savců v katastru obce Polanka nad Odrou. Opět byly založeny dva kvadráty, z nichž byl jeden vyměřen v lužním lese a druhý na částečně obhospodařované louce. Odchyt na kvadrátech byl proveden v květnu, v červenci a v září. V červenci byl proveden také odchyt na jedné linii. Celkem bylo v roce 1979 získáno 250 kusů drobných zemních savců třinácti druhů. Kromě deseti již dříve uvedených druhů to byly další tři:

Hryzec vodní — *Arvicola terrestris* (L., 1758).

Krtek obecný — *Talpa europaea* L., 1758.

Myška drabná — *Micromys minutus* (Pallas, 1771).

II. VÝZKUM FAUNY DRAVCŮ A SOV

Dravci a sovy se pohybují ve velkém prostoru v průběhu celého roku i v době hnízdění. Jejich sledování nelze tedy omezit pouze na poměrně malé a neprůkazné plochy stacionárů. Výzkum je proto prováděn průběžně po prakticky celé ploše navrhované Chráněné krajinné oblasti Poodří. Zvýšená pozornost je věnována výskytu dravců a sov na území vyhlášených nebo navrhovaných státních přírodních rezervací, která jsou vesměs s vybranými stacionáry shodná.

Vlastní terénní výzkum spočívá především v celoročním pozorování a zaznamenávání výskytu dravců a sov a ve vyhledávání jejich hnízd. Oba tyto hlavní a na sobě úzce závislé způsoby získávání údajů jsou doplňovány podle ročních období a možností dalšími metodami. V zimním období jsou dravci pozorováni na újezích při braní předkládané potravy a při lákání dravců na výra, v době hníz-

dění kontrolou přirozených a umělých hnízdních dutin. Další doplňující údaje jsou získávány z nálezů uhynulých a zraněných dravců a sov nebo při odebrání jejich mláďat od nezákonných držitelů.

Dosavadní výsledky výzkumu potvrzují, že nejhojnějším hnízdicím dravcem v Poodří je poštolka obecná (asi 60 % zjištěných hnízd dravců); v minulosti si tento dravec stavěl hnízda v rozsokách nebo dutinách stromů, v současné době stále častěji vyhledává umělé hnízdní dutiny v ptačích budkách. Výjimkou není hnízdění poštolek v opuštěných stročích hnízdech i velmi nízkou nad zemí.

Druhým nejhojnějším dravcem hnízdicím v Poodří je moták pochop, který zde hnízdí běžněji než káně lesní. V hnízdní sezóně 1979 bylo zjištěno v Poodří celkem 12 hnízd motáků pochopů a pouze 2 hnízda káně lesní.

Káně lesní a rousná se v Poodří zdržují především v zimním období. Na některých plochách, nacházejících se zpravidla v okrajových částech navrhované CHKO, dochází i ke značné koncentraci těchto dravců. Vesměs jsou tyto zemědělské pozemky postiženy zvýšeným nebo kalamitním množstvím drobných hlodavců.

Mezi běžné, avšak nikterak hojné hnízdoše, patří také jestřáb lesní, který však dává přednost hnízdění v jehličnatých lesích v okolních pohorších.

Moták pilich se v Poodří zdržuje již prakticky celoročně. Nejčastěji bývá pozorován při zimování na pozemcích se zvýšeným výskytem hrabošů společně s oběma druhy káně. Stále pravidelnější je už jeho hnízdění. V roce 1979 byla zjištěna dokonce 2 hnízda v k. ú. Bartošovice.

Překvapivý je téměř celoroční výskyt orla skalního v prostoru od Oder až po Jistebník. Přestože býval pozorován i dva jedinci současně, a to i v době hnízdění, nebylo jejich zahnízdění na území novojičínského okresu zatím prokázáno.

Bez zajímavosti není ani pozorování ostříže lesního v hnízdním období nebo pravidelný podzimní tah luňáka červeného.

V Poodří lze zastihnout i další druhy dravců — orel mořský, orel křiklavý, orlovec říční, včelojed lesní, rohoř velký, dřemlík tundrový a další.

Zjišťování výskytu a hnízdění sov je pro jejich skrytý a noční způsob života náročnější. Určování druhů sov podle siluety za šera nebo potmě je značně nepřesné. Přesné údaje jsou obvykle získány v podobě zraněných nebo uhynulých jedinců nalezených u silnic, pod elektrickými dráty nebo na chemicky ošetřených pozemcích (kalous ušatý, puštík obecný, pustovka obecná), popř. zabavením nezákonně vybraných mláďat (sýček obecný, puštík).

Některé druhy sov (puštík, sýček obecný) vyhledávají pro hnízdění umělé hnízdní dutiny.

K zjištění výskytu těchto druhů nepomáhá kontrola vyvěšených ptačích budek.

Doposud shromážděné údaje o výskytu a hnízdění dravců a sov v Poodří nasvědčují tomu, že údolní niva řeky Odry je svou pestrou a bohatou nabídkou potravy a poměrně velkým klidem pro ně velmi přitažlivá a atraktivní. Augustin Daněk - Ivo Otáhal

Nová zájmová organizace — Český svaz ochránců přírody

Koncem minulého roku došlo k významné události. Pod záštitou odboru kultury Okresního národního výboru v Novém Jičíně a za účasti významných politických, hospodářských a kulturních pracovníků okresu Nový Jičín byla dne 19. 12. 1979 ustavena nová okresní organizace — Český svaz ochránců přírody.

Rychlý rozvoj průmyslové a zemědělské velkovýroby byl v minulosti doprovázen také některými negativními jevy, zejména růstem prašných a plyných exhalací, neúměrným zatížením vodních toků odpady a splachy, zhoršením

životního prostředí a životních podmínek v celém jejich širokém a mnohostranném komplexu.

Díky trvalé péči a pozornosti stranických orgánů, národních výborů a hospodářského vedení průmyslových a zemědělských podniků se sice podařilo dosáhnout celkového ozdravení životního a pracovního prostředí, ale ještě zdaleka nebylo dosaženo úplné nápravy. I když dosavadní vývoj ukazuje na správnost koncepčního přístupu k řešení mnohostranné problematiky ochrany životního prostředí, nelze celý problém vyřešit naráz, v krátkém časovém období, a zejména bez široké spolupráce všech občanů.

V minulosti se sice některé zájmové organizace pokoušely o účinné spolupůsobení v oblasti ochrany přírody, ale jejich činnost nenašla vždy potřebnou odezvu. Právě proto vzniká nová dobrovolná zájmová organizace Český svaz ochránců přírody, jehož působnost je omezena jen na území České socialistické republiky. Nová organizace je budována tak, aby otevřela co nejširšímu okruhu občanů, zvláště mládeži, širokou základnu pro veřejně prospěšnou činnost v oblasti ochrany přírody a ochrany životního prostředí. Práce v Českém svazu ochránců přírody umožní rozvoj občanské aktivity, seberealizaci zájmů občanů a aktivní využití volného času.

Přes počáteční těžkosti, doprovázející každou nově vznikající organizaci se rychle zvětšuje její členská základna. Téměř ve všech městech a větších obcích okresu jsou ustaveny přípravné výbory základních organizací ČSOP sdružující v současné době přes dvě stě členů. Je potěšitelné, že větší část členské základny tvoří mládež, které je díky stanovám ČSOP umožněno členství již po dovršení čtrnácti let.

Okresní výbor Českého svazu ochránců přírody v Novém Jičíně se obrací na širokou veřejnost, především na mládež a všechny milovníky

přírody s výzvou, aby se stali členy Českého svazu ochránců přírody, který má před sebou velké poslání – v úzké spolupráci se stranickými a státními orgány pomáhat uchovat přírodní prostředí v celém jeho bohatství nejen současné generaci, ale i budoucím pokolením.

Podrobnější informace obdrží zájemci na sekretariátě okresního výboru ČSOP, který se nachází v Okresním vlastivědném muzeu v Novém Jičíně.

Augustin Daněk

Aktiv kronikářů okresu Nový Jičín k 35. výročí osvobození ČSSR

Dne 5. června 1980 proběhl v Novém Jičíně v hotelu Praha okresní aktiv kronikářů. Jeho hlavní náplní bylo vytyčit úkoly kronikářství pro tento rok. Po uvítacím projevu s. Tomáše se slova ujal PhDr. F. Schwarz, který připomněl význam událostí, které před 35 lety vedly k osvobození Československa Rudou armádou. S. Jurák vytkl v referátu nazvaném Zaměření práce kronikářů v roce 1980 cíl soustředit se na průběh květnových oslav 35. výročí osvobození, přípravou a organizací spartakiádních vystoupení, dále mají kronikáři věnovat zvýšenou pozornost problematice ochrany životního prostředí a průběhu integrací obcí. K posledně zmíněné otázce promluvil s. Tomáš, který zdůraznil, že je nutno plánovitě rušit kroniky místních částí, ale tak, aby život v integrovaných částech zachycoval kronikář střediskové obce. Aby tato podmínka byla splněna, bude nutno ve většině střediskových obcí založit letopisecké komise, jejímiž členy by se měli stát i bývalí kronikáři místních částí. S. Jurák aktiv informoval o výsledcích krajského a národního kola II. kronikářské soutěže, kde zástupci Severomoravského kraje dosáhli nejlepších výsledků ze všech

českých krajů, a o chystaném soupisu obsahů všech kronik na okrese Nový Jičín.

V diskusi kromě aktuálního problému, do jaké míry se zabývat v kronice výsledky celostátního sčítání lidu na podzim t. r., byly ponejvíce vznášeny dotazy, kde získat nové kroniky, které již Kartonářství Praha nedodává. S. Jurák v tom směru odkázal na speciální prodejnu Knihu Gottwaldov a Knihařství a kartonářství Hranice.

K jednání okresního aktivu byl okresním vlastivědným muzeem připraven metodický list o postupu integrace k 1. 1. 1980, který si všichni přítomní mohli na místě odebrat.

Jiří Jurok

Ustavující setkání severomoravských archeologů

Severomoravský kraj je čtvrtým krajem České socialistické republiky, ve kterém byla dne 17. 5. 1980 ustavena pobočka Československé společnosti archeologické při ČSAV. Ustavující setkání se uskutečnilo v Příboře v hotelu Letka. V Příboře proto, že zde působí při DK ROH Tatra velmi agilní archeologický kroužek, který toto setkání za spoluúčasti Archeologického ústavu ČSAV v Opavě a OVM v Novém Jičíně zorganizoval.

Dopisující členové ČSSA a řádní členové přivítali mezi sebou dr. Z. Klanicu, CSc. člena oborové komise ČSAV, a místopředsedu ČSSA dr. R. Tichého, CSc. V průběhu jednání byla zvolena pětičlenné předsednictvo ze zástupců severomoravských muzejních archeologických pracovišť a pracovníků AÚ ČSAV v Opavě. V diskusi vystoupila celá řada dobrovolných a profesionálních pracovníků, kteří hovořili o své spolupráci s muzei, mládeží, byly předneseny informace o činnosti jednotlivých archeologických pracovišť a kroužků. Přítomně nejvíce zaujala zpráva dr. V. Dohna-

la, CSc. o výsledcích výzkumu národní kulturní památky – Přemyslovského paláce v Olomouci, a informace dr. J. Pavelčíka, CSc. o nejnovějších výsledcích výzkumu eneolitické lokality v Hlinsku, okr. Píseň. Za hostitelský archeologický kroužek Příbor vystoupil J. Fryč s přehledem bohaté nálezové činnosti jak z okresu N. Jičín, tak i z Moravské brány a Českomoravské vysočiny. Z jednotlivých diskusních příspěvků vyplývá, že dobrovolní pracovníci jsou málo informováni o výsledcích archeologických výzkumů na Severní Moravě a že je nutné výsledkům práce severomoravských archeologů věnovat jedno monografické číslo Zpráv ČSSA. Rovněž byl vznesen požadavek o přizvání zástupců kroužků na pracovní archeologická zasedání nebo jejich informování formou bulletinů. Zástupci kroužků vznesli kritické výhrady vůči nezájmu o jejich činnost a stěžovali si na malou podporu, které se jim dostává od zřizovatelů a místních organizací. Vždyť jejich práce má nejen odborný význam, nýbrž i výrazný politický dosah.

Závěrem je nutno poděkovat pořadatelům akce, kteří rovněž připravili přehlednou výstavku archeologického materiálu, dokumentující bohatou sběratelskou činnost příbořských archeologů.

Emanuel Grepl

Vzpomínková oslava k 100. výročí objevu Šipecké čelisti

Ke konci prázdnin u příležitosti 100. výročí nálezů významného archeologického a antropologického dokladu Šipecké čelisti se uskutečnila dne 25. srpna vzpomínková oslava v předstíni jeskyně Šipky.

Vedoucí expozitury Archeologického ústavu v Opavě dr. Jiří Pavelčík, CSc. přivítal všechny přítomné, zástupce odboru kultury ONV a představitelé města Štamberka. Rovněž přivítal doc. Bohuslava Klímu, CSc.

Kameňáček pestrý (*Arenaria interpres*/L.),
Studénka 25. 5. 1980 — Foto J. Hudeček

vědeckého pracovníka Archeologického ústavu. Poté dr. Pavelčík položil kytici rudých karafiátů na místo nálezů. Docent Klíma pohovořil o historii nálezů a zhodnotil význam čelisti nejen pro dějiny regionu, ale i pro dějiny střední Evropy. Rovněž se zmínil o možnostech dalších výzkumů v jeskyni, která ještě skrývá doklady materiální kultury *Homo sapiens neandertalensis*, člověka neandertálské rasy. Po ukončení vzpomínkové oslavy se hosté sešli na přátelské besedě.

Emanuel Grepl

Kameňáček pestrý (*Arenaria interpres*) protahuje oderskou částí Moravské brány

Kameňáček pestrý, *Arenaria interpres* (L.), byl v československé části Slezska zastížen jen několikrát,

všechna dosavadní zjištění jsou z Opavské pahorkatiny a Ostravské pánve (Hudec et al. 1966, B. Beneš, D. Kondělka ústní sdělení). V Ostravské pánvi jsem ho sám zjistil jednou: 11. 5. 1980 fotografován autorem 1 ex. ve svatebním šatě na ryb. Lesník v Ostravě-Heřmanicích (autor, A. Kubenka).

Na vypuštěném rybníku ve Studénce, o. Nový Jičín, jsme ve dnech 24.–25. 5. 1980 pozorovali 1 ex. ve svatebním šatě, který byl pravděpodobně poraněn na noze (autor, R. Boucný, P. Kamenčák, J. Kašínský, V. Mandrla, J. Vágner, J. Vaněk). Autor pořídil pomocí teleobjektivu o ohniskové vzdálenosti 1000 mm dokumentární fotografie.

Kameňáček pestrý nebyl dosud v oderské části Moravské brány zjištěn a jde tedy o první dokumentované pozorování v této oblasti.

Děkuji dr. B. Benešovi a dr. D. Kondělkovi, CSc. za jejich informace.
Literatura:

Hudec, K., Kondělka, D., Novotný, I., 1966: Ptactvo Slezska, Opava.

Jiří Hudeček

Za Zdeňkem Bářem

Štramberský roddák, pedagog, básník a spisovatel, publicista a dlouholetý kulturní pracovník Zdeněk Bář zemřel v Ostravě vcelku nečekaně 17. července 1980, po naplnění sedmdesáti šesti let věku (podrobněji o něm v článku Zdeněk Bář — jubiliant, Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, č. 23, str. 67–68). Až do posledních dnů byl činný publicisticky, účastnil se veřejného dění a zanechal rozpracovaný životní paměti.

Jeho pohřeb ve slezskoostravském krematoriu 24. července 1980 svědčil o široké přízni veřejnosti a vděčnosti přátel a spolupracovníků. Dostavili se kromě hrstky příbuzných a nejbližších přátel také četní spisovatelé z různých i vzdálených měst, Bářovi někdejší žáci, kulturní pracovníci a veřejní činitelé. O životním díle a významu této pozoruhodné a všestranné osobnosti promluvil Milan Rusinský, za města Hlučín, s nímž byl Bář spojen úzce před druhou světovou válkou i před odchodem do důchodu, vystoupil ředitel základní devítileté školy Jaroslav Říha.

Písemná pozůstalost Bářova je uložena jako fond číslo 22a ve třiceti pěti archívních krabicích v opavském Památníku Petra Bezruče.

Jiří Urbanc

LITERATURA

Alois Blahut, Z historie letiště
Ostrava - Mošnov. Bratři Žurovcové.

Vytiskla tiskárna Letecké informační služby Československé správy do-
pravních letišť Praha 1977, str. 12.

Podtitul útlého sešitku formátu A 4 vystihuje lépe jeho obsah než jeho hlavní název. Je to vyprávění o životě a díle bratrů Žurovcových ze zaniklé obce Harty, zejména vynálezce a inženýra Viléma, pilota Josefa a mechanika Leopolda, kteří již před první světovou válkou stavěli v Hartech své první letadlo vlastní konstrukce, s nímž někdy v r. 1913 (přesné datum není známo?) uskutečnili první krátký let na pozemcích, na nichž se dnes rozprostírá mošnovské letiště. Od skončení války až do r. 1920 tu Josef startoval s ukořistěným „Fokkerem“ k vyhlídkovým letům. Za války pracoval Vilém na konstrukci a s ostatními bratřími na stavbě vrtulníku, označovaného v dějinách letectví značkou KŽ. Po r. 1920 zůstal letectví věrný jen Vilém, který pracoval na konstrukci letadla s kolmým startem. Projekt nedokončil, protože jej nacisté v Německu v r. 1933 uvěznilí, osvobodit se jej podařilo až v r. 1934, ale s podlomeným zdravím. Zájmový tisk by rozhodně neměl upadnout v zapomnění. Autor jej zpracoval z „dokumentů uložených v Národním technickém muzeu v Praze, z kroniky MNV Petřvald na Moravě, z článků prof. Emila Šindela a podkladů dalších současných bratří Žurovcových“. Jakých, to se však nedovíme. Žel, sebemenší poznámkový aparát tu chybí, takže kdokoliv by chtěl v bádání pokračovat, musí začít tam, kde začal autor. Navíc text nerozlišuje doslovné citace od spojovacích textů autora, takže místy připo-

miná práce d'Elvertovy. Najde tu o odsudek autora. Je mi však líto drobných prací vlastivědných autorů, které velmi často přinášejí nesmírně cenné poznatky. Protože však autoři těchto prací pracují svérázným samostatným způsobem, nelze obvykle výsledky jejich práce dále využít a případně i rozvinout. A to je přece nesmírná škoda. Vždyť není podle mého soudu problém, aby se okresní muzeum stalo jakýmsi školicím a konzultačním střediskem vlastivědných autorů. Že by to bylo v zájmu společnosti i jich samých, je na bládní. A že to lze uskutečnit, byl je to práce namáhavá, příklady jsou.

Miroslav Klos

Drobné publikace vlastivědného charakteru vydané za poslední desetiletí s tematikou týkající se našeho regionu

V našem sborníku nebyly dosud podchyceny některé menší publikace, které přes svůj nevelký rozsah a užší zaměření přinesly cenné zprávy zejména z dějin místních institucí a podniků. Je jim proto třeba věnovat alespoň stručně pozornost. Shodou okolností vede tu počtem brožur především Frenštát pod Radhoštěm. Roda tamního MěstNV vydala knížečku **Frenštát pod Radhoštěm 1945–1971**, redigovanou B. Tomečkem (28 stran + 7 stran obrazových příloh). Publikace sice byla vydána k volbám, které se konaly v r. 1971, nejde v ní však o vyhlášení volebního programu, nýbrž o stručnou historii města od osvobození Rudou armádou; zachycuje mj. i stručnou historii místních průmyslových podniků, rozvoje kultury aj. – **Péči vlastivědného ústavu** (nyní vlastivědného muzea) v **Novém Jičíně** byla r. 1973 vytištěna nestránkovaná brožura **80 let muzejní a vlastivědné práce ve Frenštátě pod**

Radhoštěm 1893–1973, která ve stručnosti opravdu dobře poučuje o práci vykonané v tomto oboru a vypočítává jména všech místních vlastivědných pracovníků. – Většího rozsahu je kniha **100 let chlapecké měšťanské školy ve Frenštátě pod Radhoštěm 1875–1975**, **Frenštát 1975**, stran 78+10 stran obrazových příloh, cena neudána. Pěkně vypravený sborník se zabývá především historií školy z pera Aloise a Evženie Zbavitelových, Jana Blacha, Zdeňky Cholupové a Vlasty Janošcové. Bohužel nejsou uvedeny použité prameny místní resp. jičínské a při líčení nejstarší historie školy nebyly vůbec použity školské řády ze Státního oblastního archivu v Brně ani matriky ve Státním oblastním archivu v Opavě, takže jména, vzdělání, počet učitelů i vyučovací jazyk v prvé stati vypadly. Dále je připojen přehled ředitelů a učitelů působících na škole od r. 1875 a nakonec následují zajímavé vzpomínky Aloise Zbavitele, Františka Horečky a Rudolfa Pittermanna. Přes výše uvedené drobné nedostatky je tato publikace cenným přínosem pro poznání dějin školství v našem okrese.

Poněkud jiného charakteru je kniha **Příbor v hudbě a literatuře**, sestavená J. Švábem za spolupráce M. Gillarové, vydaná městskou knihovnou v Příboře 1976 (63 stran). Titul publikace neodpovídá přesně obsahu, neboť kromě velmi dobré stručné informační stati úvodní od J. Nehýbla obsahuje hlavně ukázky z literární tvorby známého příborského rodáka Eugena Stoklasa a autorů narozených v okolí (Strnadla-Četvny, Zdeňka Bára a Josefa Kaluse), ale také úryvky z díla Jiráskova, Spáčilova, Čechoslava Ostravického aj., pokud tam jsou zmínky týkající se Příbora nebo tamních rodáků. Není zde však věnováno místo autorům vědeckých děl, jako byli Bonifác Buzek a Rehoř Wolný. Tři stránky jsou věnovány životopisu J. Volka-Choráze, který studoval na zdejšímu učitelském

ústavu. Podobným způsobem je zpracována i hudební tradice Příbora, kde se zaměřuje pozornost hlavně na Leoše Janáčka a Petra Hrubiše, jehož kantáta „Starému Příboru“ na slova J. Švábemického je zde přetištěna, avšak o ostatní hudební historii města, např. o skladateli A. J. Brossmannovi, se tu dovidáme bohužel málo.

Další práce se týkají činnosti institucí a podniků v okresním městě. Je to brožurka **25 let socialistické akademie ČSR – Okresní výbor Nový Jičín** (20 stran+15 stran obrazových příloh, Nový Jičín 1977), která poučuje především všeobecně o vzniku a činnosti Socialistické akademie ČSR a jejich předchůdců (Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí, navazující rokem 1952 na činnost někdejší původní Socialistické akademie, založené r. 1935 a obnovené r. 1946). Okresní organizace novojičínská zahájila svou činnost r. 1955. Rozvoj její členské základny, počtu přednášek a jejich posluchačů je zachycen v příslušných tabulkách. V řadách členů, zejména v historické sekci, se setkáváme často s osobnostmi, které známe jako přispěvatele našeho časopisu i jeho předchůdců (Kravařska, Novojicko) a které byly za svou činnost po zásluze odměněny vyznamenáním. Je jen škoda, že se blíže neudává počet přednášek proslavených v jednotlivých sekcích s počtem účastníků, aby bylo možno lépe analyzovat okruh zájmu širokých kruhů. – Poněkud jiného charakteru je publikace **100 let práce a budování národního podniku Autopal Nový Jičín 1879–1979**, kterou redigoval a jejíž text sestavil Pavel Homola (Nový Jičín 1979, nestránkováno). Tento tisk, vybavený převážně bohatým fotodokumentacním materiálem, obsahuje též stručné dějiny závodu, s nejdůležitějšími daty o výrobě a o perspektivě dalšího rozvoje. Domníváme se, že tento závod by si zasloužil s ohle-

dem na dosti bohatě zachovaný materiál v různých archívech i ukázkách výrobků důkladnou samostatnou monografii s vyličením sociálních poměrů jeho dělnictva.

Na tomto místě je vhodné upozornit pracovníky zabývající se tematikou dělnického hnutí na publikaci **K založení KSČ v Severomoravském kraji – Archivní dokumenty uložené v podnikových archívech Severomoravského kraje**, která tvoří doplněk k soupisu dokumentů o této tematice uložených ve Státním oblastním archivu v Opavě a v okresních archívech Severomoravského kraje, otištěnému ve Sborníku Státního archivu v Opavě 1968–1971. Soupis o 41 stranách rozmnožený pro krajskou regionální komisi při KV KSČ v Ostravě, vyšel v Opavě 1976 a obsahuje pro léta 1921–1922 řadu zpráv o založení a činnosti místních organizací KSČ a o stávkových akcích na Novojičínsku vesměs z fondu Hückel uloženého v podnikovém archivu Tonaku v Novém Jičíně.

Adolf Turek

Fynes Moryson, John Taylor, Cesta do Čech, Verše Johna Taylora přeložil Gustav Franci a Alois Bejblík, Praha, 1977, 216 str.

Poprve se dostává českému čtenáři do rukou výběr z cestopisného díla anglického právníka z univerzity v Cambridgi a cestovatele Fynese Morysona a ukázky z několika letádků londýnského měšťana, rodáka z Gloucesteru Johna Taylora (1580–1653). Jejich záznamy z cest po Evropě v době před třicetiletou válkou nejsou dosud doceněny ani v jejich vlasti Anglii, vždyť díla obou vyšla v jediném novodobém, nyní ale již silně zastaralém vydání: Morysonovo v letech 1907–1908 a Taylorovo dokonce již před sto lety v letech 1870–1878!

Fynes Moryson shrnul své záznamy ze dvou velkých cest po Evropě v letech 1591–1595 a 1595–1597 a cesty do Irska v l. 1600–1602 do tří dílů svého Itineráře, který vydal v r. 1617 tiskem jako příručku pro anglické obchodníky, kupce a podnikatele na kontinentě. John Taylor působil na zač. 17. stol. v Londýně coby předchůdce moderních žurnalistů a „zřívých reportérů“, který vycházel do nejvíce vstřícní zájmu anglické veřejnosti o dění doma i ve světě vydáváním celé řady aktuálních letáků – tehdejších prvních tištěných novin. Jestliže Moryson se dotýká české tematiky dvakrát, a sice r. 1591, při cestě z Lipska přes Prahu do Norimberka a r. 1595 při cestě z Krakova přes Moravu do Vídně, Taylor píše o českých dějích ve dvou letácích Zehnaní nebes z r. 1613 a v Lásce Angličanů k Čechům z r. 1620, aniž vytáhl paty z Londýna, a teprve ve třetím příznačně nazvaném Cesta do Čech, rovněž z r. 1620, zaznamenává zážitky ze své české výpravy. Již při letmém srovnání stylu a zpracování obou cestopisů postřehněme vytříbenou Morysonovu všímavost ke všem důležitým jevům od státního zřízení, právního postavení obyvatel až k postřehům o odívání a stravě, zvycích a obyčejích obyvatel, ovšem neustále s prvořadým důrazem na zachycení všeho potřebného pro člověka na cestách (cestovní vzdálenosti, možnost ubytování, cestovní výlohy, nebezpečná místa). Dá se říci, že anglická buržoazie dostala v Morysonově díle dokonalejší příručku o všech svých politických soupeřích v Evropě. U Taylora je determinujícím činitelem jeho letáků zřetel na politický dopad jeho zpráv v anglické veřejnosti, došlo by se říci, že je publikoval na veřejnou objednávku, čímž současně podávají i dnešnímu čtenáři pěkný pohled na politické poměry, atmosféru a nálady předrevoluční Anglie. Tohoto významového posunu mezi Morysonovým dílem z konce 16. stol. a Taylorovým

mi aktuálními zprávami z roku 1620 musíme být pamětliví při jejich hodnocení. Proto třeba brát s rezervou Taylorovy nadsazené (odjinud nepotvrzené) zprávy o nadbytku a láci životních potřeb v Praze v létě r. 1620 a o dobrém zásobení a odměňování stavovského vojska(!), jakož i jeho síle.

V následujícím necháme stranou Taylora a zaměříme se na Morysonův popis cesty Moravou, ze kterého se lze dovědět leccos nového i o našem regionu. Jde o desetidenní cestování z Krakova do Vídně přes Pszczynu, Ostravu, Bartošovice, Lipník, Přerov, Kojetín, Vyškov, Němčice, Strachotín, Poysdarf a Ulrichskirchen. Kromě všudypřítomných zmínek o svých útratách za stravu, nocleh a krmení pro koně všimá si Moryson stručně charakteru krajiny, tak o Moravě praví: „Morava je totiž krásná země, velice ourodná a je v ní množství měst a vesnic“, chválí (při zmínce o Hranicích a Lipníku) zdejší výstavné domy s podlaubími, „které přesahují napůl do ulice, takže i v největších deštích můžeš pod nimi chodit suchou nohou“. Všude se neustále zmiňuje, že jeho cesta probíhá mezi úrodnými svahy s obilnými lány, před Ostravou střídanými dubovými lesy, u Lipníka a Hranic za nimi pozorovanými lesnatými kopci, za Přerovem pastvinami, od Němčic konečně bohatými vinicemi. Do našeho regionu se dostal cestou z Ostravy do Bartošovic, na které neopomenul poznamenat přebrodění koňmo „dvou ramen řeky Odry“, pod kterýmžto určením musíme hledat nepochybně Ondřejnici a Lubínu a nikoliv čístej toku Odry; to se nám ostatně potvrzuje dalším velmi přesným údajem „jež pramení tři míle odtud“ – tzn. v Beskydech (1 míle – 11 km). Trochu rozsáhlejší v Morysonově popisu Moravy je pasáž o Bartošovicích, ve které označuje jejich majitele za předního velmože země – autor měl pravdu pouze zčásti: Albrecht Sedlnický z Choltic zastával

dokonce funkci zemského hejtmana díky svému katolickému vyznání, ale vlastnil pouze zámek v Bartošovicích (v l. 1588–1616) a vsi Sedlnici a Hukovice. Krajinu v okolí Bartošovic hodnotí jako „úrodný kopcovitý kraj“; ve vsi Bartošovicích („jež je náramně příjemná“) vyzdvihl „spoustu ovocných sadů“ a popsal své výlohy za oběd u místního duchovního (mohlo jít jak o místního katolického faráře, tak s menší pravděpodobností o představitele bratrského sboru), neboť zdejší hospodský právě zemřel. Podle dalšího popisu a jím udávaných cestovních vzdáleností je zřejmé, že „jedna milá vesnička (nebo celá Morava je milá a ourodná)“, vzdálená 2 míle cesty za Bartošovicemi „náramně ourodnými obilnými lány“, ve které Moryson našel nocleh, musí ležet v prostoru našeho regionu mezi Bernarticemi a Polomí, ale těžko již lze určit více.

Závěrem nutno vyzdvihnout ještě jednou jak záslužnost Bejblíkova překlada obou cestopisů, tak vhodnou a pěknou grafickou úpravu celé knížky.

Jiří Jurok

Jan Krumbach, *Letouny Tatra. Vydalo Technické muzeum v Brně a n. p. Tatra Kopřivnice v Nakladatelství dopravy a spojů v Proze 1979, stran 172.*

Letecký inženýr, který zná naše letectví a jeho historii, činný též jako pedagog, konstruktér a publicista Jan Krumbach se soustředil v posledním období na výzkum letecké výroby na Moravě a ve Slezsku. Plní tak jeden z úkolů státního plánu základního výzkumu. Postupně zpracoval a publikoval „Čtyřicet roků letecké výroby v Otrokovicích“ a „Dvacet pět roků národního podniku Let v Uherském Hradišti-Kunovicích“ a konečně jako závěrečnou část „Letouny Tatra“. Kni-

ha má dvě výrazné části, kterým předchází úvodní kapitola a uzavírá je tabulková a obrazová část. Nejprve se zaměřil na technický rozbor letecké výroby v Moravskoslezské vozovce ve Studénce. Letecké oddělení tu zahájilo oficiálně činnost 1. 7. 1935. Zprvu zde byla letadla vyráběna v licenci, postupně se přecházelo k výrobě strojů vlastní konstrukce. Autor podal přehledný obraz důvodů, které vedly Ringhofferův koncern k tomuto kroku, podrobně vylíčil počátky budování leteckého oddělení jak po stránce personální, tak materiální, podal přehled licenční i vlastní výroby, podrobně popisy letadel Tatra a celkové zhodnocení této výroby. Je třeba připomenout, že ve Studénce se konstruovaly jen draky letadel, které se tu též vyráběly, prováděla se konečná montáž letadel včetně dovážených motorů a jejich zalétávání na továrním letišti. Letecké oddělení fakticky zaniklo v roce 1938, kdy se podařilo jeho valnou část evakuovat do „Zlínské letecké akciové společnosti“ v Otrokovicích. Okupanti se snažili obnovit výrobu v plné míře, což se jim nepodařilo a po dokončení několika licenčních typů Bů-131 bylo letecké oddělení 23. 5. 1939 definitivně uzavřeno a výroba typu Bů-131 byla přenesena do pražského Aera. V návaznosti na výrobní záměry ve Studénce vznikla v polovině roku 1936 oddělení leteckých motorů v Tatře v Kopřivnici, které zprvu zahájilo práce na licenční výrobě leteckého motoru Hirth HM-504 A-2, který byl zamontován i v prvním letadle ve Studénce Bů-131. Licenční podklady byly neúplné, proto bylo nutné mnohé dopracovat i přepracovat. Výsledkem celého úsilí techniků i dělníků byl letecký motor T-100, který byl dán do sériové výroby. Vedle něj byly konstruovány i vlastní letecké motory T-101 a T-102. V Kopřivnici vyráběné letecké motory byly dopravovány do Studénky a tu byly montovány do zde vyrobených draků letadel Tatra. I v Kopřivnici následky

hanebné mnichovské dohody přerušily zdárný rozvoj letecké výroby. Před nacisty se podařilo mnohé zachránit nebo zničit, zejména technicky nejcennější prvky. Letecké oddělení však tu fungovalo až do roku 1945. Vyrábělo některé letecké součástky a opravovalo letecké vrtule. Význam letecké produkce v obou závodech podtrhuje skutečnost, že vynikající výrobky pilotované skvělými letci dosáhly v krátké době vynikajících úspěchů, několika světových rekordů, z nichž některé ve své kategorii nebyly dodnes překonány. Již tehdy tu vznikla koncepce, plně rozvinutá až po osvobození v roce 1945 zejména v úspěšném typu letadla Z-26 Trenér, vyrobeném v Otrokovicích, který je přímým pokračovatelem letadla T-201.

Technické práce z dějin techniky se do značné míry liší od ostatních historických prací formou i obsahem. Po formální stránce i Krumbach dodržuje základní formu, projevující se v členění práce. V užití poznámkového aparátu, nesprávně označeného za seznam pramenů, však již nemohl vystačit jen s technickou formou citace, protože to nepředpokládá výzkum autora v archívech. A Krumbach v archívech budoval. Nespokojil se pouze s exaktní technikou, odtrženou ode všeho živého. Krumbach chápe dějiny techniky v kontextu s celospolečenským vývojem. A v tom je obrovský význam jeho práce, jejíž výsledky může absorbovat nejen historik-technik, ale i historik humánního směru, ba dokonce jsou velice srozumitelné i vlastivědným pracovníkům. Zdá se, jak to ostatně naznačil krátkou pasáží o vzniku a činnosti odbočky Masarykovy letecké ligy ve Studénce a tu a tam i na jiných místech textu, že hadlá výzkum letecké výroby na Moravě a ve Slezsku završit prací o rozvoji aeroklubů, což bude práce jistě velice namáhavá, ale nesmírně záslužná. Ale tu již bude třeba zpracovávat ryze historickými metodami. A tu je třeba upozornit na některé

maličkosti. Předně překvapí, že autor nikde necituje svou práci „K historii letecké výroby ve Studénce a v Kopřivnici“, zveřejněnou ve třetím sborníku „K dějinám Tatro Kopřivnice“, Kopřivnice 1975, str. 173–202, a práci Zdeňka Šmolcose „Ke vzniku leteckého oddělení a úspěchům letadel Tatra“, tamtéž, str. 147–172. Nejsem zcela přesvědčen o správnosti řazení obrazové části, v níž sice dostala přednost letadla vlastní konstrukce před chronologicky dřívější licenční výrobou, ale podle mého soudu by vhodnější bylo chronologické řazení, které by odpovídalo textové části práce. Autor bude muset zpřesnit citace v poznámkovém aparátě, bude muset přesněji interpretovat poznatky historiků, než to učinil, aby přesnost údajů společenského pohybu byla adekvátní přesnosti údajů technických. Tak kupř. není přesné tvrzení, že firma Ringhoffer byla v r. 1911 přeměněna na akciovou společnost, protože nejprve byl majetek původní firmy rozdělen na dvě části a teprve pak byla část strojírenská zakáciována. Rovněž původní název kopřivnického závodu nezněl tak, jak jej autor uvádí na str. 13, což ostatně sám popřel uvedením názvu firmy k r. 1858 na str. 14. Jestliže chápe vznik firmy Ringhoffer k r. 1771, pak nemůže chápat vznik kopřivnického závodu jinak, byl na str. 14 hovoří o založení továrny k r. 1853, což vůbec není přesné ze žádného hlediska, protože tovární povolení bylo vydáno v r. 1852 a samotná výroba v živnostenské kooperaci vznikla již v roce 1850. Traduje již překonané tvrzení, že první kopřivnický automobil opustil brány závodu v r. 1898, ale již v citovaném sborníku z r. 1975 bylo jednoznačně prokázáno, že první kopřivnický automobil byl dohotoven již v r. 1897. Rovněž jeho tvrzení, že kopřivnický závod byl prvním podnikem v Rakousku (1), který vyrobil automobil schopný jízdy, je zastaralé, protože rovněž ze sborníku z r. 1975 se mohl

poučit o tom, že tomu tak není a že význam kopřivnického počínu s výrobou automobilu tkví v něčem jiném, obrazně řečeno v období Kolombova objevu Ameriky. Nejsou tu přesně uváděny důvody zakáciování firmy, které historikové kopřivnické Tatro vidí jinde, nepřesně je interpretována účast Šustalových synů v akciové společnosti, nepřesnosti možno lehce najít i jinde. Výčet literatury by bylo možno doplnit o článek Jar. Bartončíka, Z historie zaniklého leteckého oddělení vagonky Tatra, Bílovesko č. 4/1958, str. 8–9.

Tyto poznámky nechtějí snížit význam Krumbachovy práce. Naopak chtějí přispět k ještě větší přesnosti autora, který překračuje hranice jen technického zájmu. A ještě malou poznámku. Víím, že rukopis této práce byl hotov daleko dříve, než byl vytištěn. Ale též víím, že řadu drobných nepřesností mohl v textu opravit po vydání třetího sborníku „K dějinám Tatro Kopřivnice“ v roce 1975, v němž byla objasněna celá řada dosud panujících nejasností a nepřesností, protože rukopis jeho práce, která je předmětem této recenze, šel do výroby daleko později, takže čas na opravy autor měl. I přesto je nutno si Krumbachovy práce velice vážít, protože v meritru věci chyb nemá, připomínky směřují k těm pasážím, v nichž autor nemá ještě důkladných zkušeností a chtějí pomoci. Ba v tom základním je jeho práce objevná a nesmírně cenná a neměla by uniknout pozornosti ani historikům obou závodů, ani vlastivědným pracovníkům.

Miroslav Klos

Výbor z Bárava díla

1979 Ostravské nakladatelství Profil vydala k pětosedmdesátinám štramberského radáka Zdeňka Bárava (narozen 19. ledna 1904) výbor z jeho celoživotního díla nazvaný Návraty (edí-

ce Prameny, svazek 10; edičně připravili Kateřina a Milan Blahynkovi; 160 stran).

V prvním oddílu „Verše světa a domova“ jsou ukázky Báravovy poezie z let 1926 až 1978. Vidíme v nich stálý protiklad básnickovy touhy po dákách a zároveň návratů k domovu a k dětství ve Štramberku. V posledních básních z nejnovejších rukopisů – a zároveň nejlepších z celého výboru – je stesk po ztracených dnech štramberských ještě umocněn lety životního zmuodření (např. báseň Hlasem dětství).

Druhá část nazvaná „Čas prózy“ přináší ukázky z knih vydaných v letech 1938 až 1948. K Novojičínsku se tematicky vztahují především úryvky „Choroba Martina Jarka“ (z knihy Než zahouklo siréna) a „Jako se vrátí celý kraj“ o návratu do Štramberka po těžkých dnech mnichovské okupace (z románu Mstítelé).

Doslov Milana Blahynky charakterizuje Báravovo životní dílo nejen jako neustálé návraty ve smyslu „hledání domova“, ale též jako návraty k vlastním textům, jež autor kultivuje a dotváří i po letech.

Jiří Urbanec

Libuše Urbánková, Povstání na Moravě v roce 1619, Z korespondence moravských direktorů, Praha, 1979, 348 str.

Ani ne tak titul, jako podtitul přesně vystihuje podstatu recenzované práce. Jde o edici kopií moravských direktorů ze STA Brno, do kterého byly zapisovány všechny písemnosti vyšlé z kanceláře moravské stavovské vlády od května (od připojení moravských stavů k povstání) do září 1619. Edici předchází orientační úvod autorky o průběhu stavovského povstání na Moravě v roce 1619, a osobách 30 moravských direktorů a jejich pozdějších osudech a o zása-

dách vydání překládaného pramene. Zajímavý je poznatek autorky o značné osobní zainteresovanosti a obětavosti direktorů na záležitostech povstání (s. 32), který by nekorrespondoval s dosavadními znalostmi, zejména o přístupu českých direktorů k věci povstání.

Z obecného hlediska je nejpozoruhadnějších prvních 10 čísel týkajících se revolučního mocenského převratu na Moravě a zejména v jejích městech Brně, Olomouci a dalších – zde je patrné, které hlavní cíle povstalců sledovali: uchopení politické moci změnami městských rad, vyhnání jezuitů, předání katolických kostelů evangelickým kněžím a opatření činěná na obranu nové moci.

Z naší oblasti tu nalézáme několik listů směřovaných do komorního města Nového Jičína, o zákazu jarmarků (kvůli cizím špehům) – (č. 85), o zákazu přechovávání nebezpečných cizinců (č. 100) a s příkazem mít připravenou městskou hotovost, sestávající z povozů s municí pro potřeby stavovského vojska (č. 109). Z 19. června 1619 je list (č. 210) moravských direktorů děkující novojičínské městské radě za cenné informace, získané díky jejím obchodním kontaktům v této době jak do Krakova a snad i Lvova, tak na Spiš do Levoče a Kežmarku; nicméně stavovská vláda o šest dní později na naléhání kardinála Ditrichštejna (tehdy v domácím vězení) přemístila 4 praporec z celkových osmi, najatých hornorakouskými stavy, z biskupského hukvaldského panství z měst Frenštátu, Příbora, Místku a Ostravy na komorní statek města Nového Jičína (č. 244). K tomu nutno podotknout, že se tak stalo kolísavostí částí moravských direktorů po porážce stavovského vojska u Záblatí 10. června, kdy se pokusili znovu postavit již zbořeným mostům ke králi Matyáši. Přichýlnost města Nového Jičína k věci povstání tedy nejen že nebyla odměněna, naopak byla obětována vyšším zájmem šlechtické

politiky, a to je ovšem charakteristický rys i pro šlechtické vůdce povstání v Čechách v jejich vztahu k městům. Z další korespondence (č. 275 a 276) je patrné, jak velkou iniciativu muselo město vyvinout, aby se zbavilo povinnosti zásobovat 4 hornorakouské stavovské praporec umístěné ve vesnicích v okolí N. Jičína. Přitom výdaje pouze na jeden praporec a za jeden měsíc činily podle frenštátské městské kroniky v r. 1619 980 zlatých. Jejich odchod nastal teprve po srpnu 1619, kdy se dovídáme o jejich mustroňku (přehlídce vyzbrojenosti před odtažením do války) v Příboře (č. 458), jistě za přítomnosti dvou mustrovnických komisářů tohoto pluku z řad okolní feudalit: Jana Štastného Podstatského z Prusinovic a na Bartošovicích a Jana Jetřicha Petřvaldského z Petřvaldu a na Goldštýně (č. 114). Jana Štastného zjišťujeme ve vojenských službách direktorů na klášteře Hradisko i v září t. r. (č. 607 a 623). Městu N. Jičínu mohlo být jen částečným zadošlučiněním jeho povýšení do stavů svobodných královských měst po nastoupení Fridricha Falckého v únoru 1620. Po Bílé hoře na to ovšem tím tvrději doplatilo upadnutím do područí olomouckých jezuitů.

Ostatní písemnosti týkající se našeho kraje vypovídají především o činnosti příslušníků moravské direktorské vlády. Např. jmenování direktora Jana Skrbenského z Hřiště a na Fulneku „jednoho z původců rebelie“, protektora fulneckého bratrského sboru v čele s jeho správcem J. A. Komenským, do delegace moravských stavů, která sjednala v červnu 1619 v Uhrách moravsko-uherskou spojeneckou konfederaci (č. 84 a 315). Jeho bratr Bernart Skrbenský z Hřiště byl direktorem pověřen jako jeden ze dvou komisářů (stálo by za úvahu prozkoumat revoluční charakter zavedení komisářského úřadu jako politického nástroje direktorské vlády) konfiskací a správou Ditrichštejnova biskupského statku Vyškova (č. 500,

585 a 618) a o něco později i Kroměříže (č. 661). Direktorskou hodnost dále převzal i Hanuš Petřvaldský z Petřvaldu (č. 34, 79 a 674), který již v letech 1610–1614 zastával funkci král. rady a jehož synem byl výše zmíněný mustrovnický komisář Jan Jetřich Petřvaldský.

Bratři Šebor a Karel Pražma z Bilkova, známí odjinud z odboje vůči Lichtenštejnově uzurpaci Opavska po r. 1609, tu opět vystupují v čele nespokojenců z Opavského knížectví (č. 595). Třetí jejich bratr Beneš Pražma z Bilkova na Bílovci, defenzor a komisář zemské hotovosti Olomouckého kraje (č. 486), je tu zmiňován s Václavem Molem, pánem na Hranicích jako komisář mající konfiskovat blízko Hranic ležící stateček rytířstroví Vilémovi Bravantskému, sloužícímu pod plukovníkem moravského stavovského vojska Jířím z Náchada, který přešel na císařskou stranu (č. 90). Konečně zmiňme ještě Adama Štastného Zampacha z Potzštejna na Ném. Jasenici (Jeseník n. Odrou) a Vražněm, který spolu s Benešem Pražmou

a Jindřichem Martinkovským z Roseče střežili jako komisari do poč. srpna 1619 stoupence císaře a dosud nesvrženého zemského hejtmana, příslušníka „šponělské“ katolické strany Ladislava z Lobkovic na jeho zámku v Holešově (č. 436 a 437). Dostí zpráv nacházíme v celé edici o Petru Sedlnickém z Choltic, nejvyšším veliteli moravského stavovského vojska (který měl spolu s Ladislavem Velenem z Žerotína volný přístup do zasedání direktorů), ale nic, co by se vztahovalo bezprostředně k naší oblasti.

Celkově lze hodnotit recenzovanou edici velmi kladně, jak po stránce historického přínosu pro lepší poznání vývoje povstání na Moravě, tak po stránce uměleckého zpracování formou regest, výtahů a otisků listů in extenso. Edice přináší mnoho nového zejména pro poznání vnitřních moravských poměrů, a proto ji doporučujeme všem regionálním badatelům a zájemcům o moravskou vlastivědu.

Jiří Jurak

Kraj ze Slatiny u Blatné
Foto Arnošt Pustka 1979

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK OKRESU NOVÝ JIČÍN

Obsah svazku 26

Jiří Urbanec:	Dílo Josefa Strnadla bojuje proti válce	1
Ivan Krška:	Listina Mladoty Podstatského z Prusinovic z roku 1551	5
Karel Špaček:	Vznik a prvá léta činnosti Poharské učitelské jednoty	9
Jan Skutíl:	Soukromé velkostatky a státní půdní fondy na Moravě a ve Slezsku v době první republiky se zvláštním zřetelem na Novojičínsko	17
Zdeněk Bičík:	Letecké události v okrese Nový Jičín roku 1944	23
František Šustek:	Kančí hory, lidové jméno pro Oderské vrchy	27
Zdena Vachová:	Národopisný profil Novojičínska	28
Emanuel Grepš:	Hromadný nález stříbrných mincí z Hostašovic	40
Emanuel Opravil:	Ovocná školka zámeckého zahradnictví ve Fulneku a její katalog	43
František Kocurek:	Voda – zdroj života	53
Zprávy:	K přírodovědeckému výzkumu Poodří. – Nová zá- jmová organizace, Český svaz ochránců přírody. – Aktiv kronikářů okresu Nový Jičín k 35. výročí osvobození ČSSR. – Ustavující setkání severo- moravských archeologů. – Vzpomínková oslava k 100. výročí objevu Šípecké čelisti. – Kameňáček pestrý. – Za Zdeňkem Bárem	63
Literatura:	Alois Blahut, Z historie letiště Ostrava-Mošnov. – Drobné publikace vlastivědného charakteru. – Fy- nes Moryson, John Taylor, Cesta do Čech. – Jan Krumboch, Letouny Tatra. – Výbor z Bárova díla. – Libuše Urbánková, Povstání na Moravě v roce 1619	69

Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín

Vydává Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně

Svazek 26 vyšel v roce 1980

Rídí a odpovídá redakční rada: Jan Hanák, předseda, dr. František Schwarz, CSc.,
odpovědný redaktor, dr. Adolf Turek, výkonný redaktor, dr. Svatomír Černín,
dr. Emanuel Grepí, prom. historik Karel Chobot, dr. Jiří Jurok, Ladislav Lindovský,
profesor Ivan Mynář, akad. malíř Otokar Zelenka

Cena 8,- Kčs

Registrováno Sm KNV v Ostravě RM 37 ze dne 28. června 1967

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., Olomouc, závod Ostrava,
provoz 27 Nový Jičín
Zakázkové číslo 2072

